3-4

meddobje

P O E Z I J A: **VINKO ŽITNIK** (ARGENTINA), SKOZI GETZEMANI (184) • **GREGOR PAPEŽ** (ARGENTINA), BAJO EL CIELO (Kasteljansko) (220) • **VLADIMIR KOS** (JAPONSKA), JESENSKI SPOMINI (283) • **VINKO RODE** (ARGENTINA), LAMENTACIONES DE BABEL (Kasteljansko) (295) • **ELISABETH MILHARČIČ** (ARGENTINA), SUSURROS DE SILENCIO (Kasteljansko) (305).

P R O Z A: **TED KRAMOLC** (KANADA), OBISK (193).

E S E J I I N R A Z P R A V E: **FRANC RODE** (ITALIJA), KRŠČANSTVO IN KULTURA (177) • **AVGUST HORVAT** (ARGENTINA), VPRAŠANJE UVEDBE DEMOKRACIJE V PODJETJU (221) • FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), SLOVENSKO LITERARNO IN KULTURNO ŽARIŠČE OB JUŽNEM ATLANTIKU (235) • **JOŽE RANT** (ARGENTINA), O PISANJU IN BRANJU FILOZOFSKIH SPISOV (286) • **ALEKSANDER BASSIN** (SLOVENIJA), UMETNOST IN PERSPEKTIVE (297).

A R H I V: IZBOR BEGUNSKE POEZIJE, 1947 (UVODNI ESEJ TD - TINE DEBELJAK) (307).

K R I T I K E: **DR. IVAN SEDEJ** (SLOVENIJA), OB OTVORITVI LIKOVNE RAZPRAVE SKA (332) • **DARKO ŠUŠTERŠIČ** (ARGENTINA), RAZSTAVA ANDREJE DOLINAR (335).

U M E T N I Š K A P R I L O G A: **ANDREJA DOLINAR** (ARGENTINA)

XXVIII-199

Univerzitetna knjižnica Ljubljana

entresiglo

M E D D O B J E
Splošno kulturna revija

Entresiglo
Revista de cultura general

Letnik/Año XXVIII. 1 9 9 4 Št./Nº 3-4

Izdaja SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA - Propietario: Acción Cultural Eslovena

Ramón L. Falcón 4158, (1407) Buenos Aires, Argentina.

Uredništvo / Directores: FRANCE PAPEŽ (glavni urednik/director general), Vinko Rode, Lev Detela, Tone Brulc, Andrej Rot.

Načrt za ovitek: arh. Andrej Horvat

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavljajo, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 156. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan 12/1994

Registro Nacional de la Propiedad Intelectual Nº 259299.

Tisk tiskarne / impreso en: Editorial Báraga del Centro Misional Báraga, Colón 2544, (1826) Remedios de Escalada, Buenos Aires, Argentina.

IZHAJANJE MEDDOBJA DENARNO PODPIRA MINISTRSTVO ZA KULTURO REPUBLIKE SLOVENIJE.

CORREO ARGENTINO 586

CONCESION 7806 | TARIFA REDUCIDA

FRANC RODE

KRŠČANSTVO IN KULTURA

Nekrščanske religije in kultura

Nekrščanske religije —tu mislim predvsem na tradicionalne afriške ali melanezijske religije, pa tudi na hinduizem, budizem, šintoizem ali islam— pravzaprav ne poznajo razlikovanja med verskim občestvom in politično družbo, med duhovnim in časnim, med religiozno in kulturno dejavnostjo. Pri njih je kultura samo izraz religioznega pojmovanja sveta in življenja. Religija navdihuje, prežema in oblikuje vso človekovo dejavnost, od gradnje bivališča ali spomenika do praznovanja najpomembnejših trenutkov osebnega ali družbenega življenja. Vsa človekova dejavnost, vse njegove stvaritve so zgolj odsev arhetipov, se pravi tega, kar so bogovi, mitični junaki ali pobožanstveni predniki naredili v začetku, v močnem in čistem času izvorov. Človek samo ponavlja, posnema in pro-izvaja, kar je že bilo storjeno in kar ostane za vedno kot vzor in pravilo za sleherno dejanje in stvaritev. Oblike političnih ureditev in družbenega življenja, izumi delovnih pripomočkov, umetniški izrazi pojmovanja sveta in človekove usode na zemlji so samo odraz "večnostnega" sveta in dejanj božanskih bitij.

V tem tradicionalnem religioznem svetu seveda ni mogoče govoriti o kakšni avtonomni kulturi, kjer bi človek črpal inspiracijo in se zgledoval po vzorcih, ki nimajo svojega izvora v božanskih arhetipih. Religija namreč preplavlja celotno področje kulture in ga povsem absorbira.

Sekularne družbe in kultura

V nasprotju z religioznim pojmovanjem kulture kot ga nahajamo v tradicionalnih religijah, se v moderni dobi —in samo v nekdanjih krščanskih družbah— pojavi oblika sekularne ali

laicistične kulture, ki se bistveno razlikuje od splošno religioznega pa tudi od krščanskega pojmovanja. Nasprotno od krščanskega srednjega veka, ko je človek pojmoval kulturno dejavnost kot **službo Bogu (servitium divinum)**, kot dovrševanje božjega stvarstva, moderna laicistična doba vidi v človekovi dejavnosti predvsem **ustvarjalnost**, ki terja popolno avtonomijo in odklanja vsako vez s Počelom. Ta novoveška kultura se od razsvetljenstva dalje vse bolj pojmuje kot nadomestek religije. Odslej naj bi smisel življenja dajala kultura in ne več religija, kot je dejal Goethe: "Kdor ima znanost in umetnost, ima tudi že religijo."

Po tem pojmovanju naj bi bila narava —pri marksistih materija— obdarovana s prav božanskimi atributi: bila bi naj večna, s svojim temeljem v sebi, samoustvarjalna, z neizčrpnimi možnostmi. Človek črpa navdih iz tega skrivnostnega vira za svojo ustvarjalno dejavnost, ki je tudi avtonomna in ne trpi nobenega zunanjega pravila. Bog je odveč in ga je treba zavreči. Religija je nevarna za človeka in za uspeh njegovih kulturnih in civilizacijskih podvigov.

Kakšni so sadovi teh kultur? Nedvomno je religiozno pojmovanje sveta rodilo kulture izjemne kakovosti, nedvomno je na vseh področjih izražanja človeškega genija zapustilo sledove neminljive vrednosti. Vendar je treba reči, da ta kultura, ujeta v svoje religiozne kalupe, ne dopušča polnega razmaha človeške ustvarjalnosti in je v svojem jedru statična in ponavljalna. Drugače je s sekularnimi civilizacijami ali z družbami, ki so se imele izrecno za ateistične in so umrle pred našimi očmi: kaj bo ostalo od teh sedemdeset ali petinštirideset let komunistične vladavine, ki bi bilo vredno omembe na področju filozofije in umetnosti, skratka, na področju kulture? Preblizu smo dogajanjem, manjka nam časovna razdalja, da bi mogli odgovoriti na vprašanje. Toda že zdaj je očitno, da se kultura, ki zavrača vsako transcendenco, duši v svoji lastni imanenci in sámo sebe sterilizira.

Krščansko pojmovanje kulture

S krščanstvom stopi v svet nova stvarnost, nekaj nezaslišanega in absolutno izvirnega v primerjavi z vsem, kar vsebujejo naravne religije: "Neki posamezni zgodovinski primer ima vesoljno normativno vrednost" (Romano Guardini, **Christianisme et culture**, Paris, Casterman, 1967, str. 161).

Jezus Kristus je osrednja kategorija krščanstva. "On je tisti, ki z vso svojo navzočnostjo in nastopanjem, z besedo in dejanji, z znamenji in čudeži, predvsem pa s svojo smrtjo in poveličanim vstajenjem od mrtvih in kočno s poslanim Duhom resnice dopolnjuje in dovršuje razodetje ter z božjim pričevanjem potrjuje: Bog je z nami, da bi nas rešil iz temine greha in smrti ter nas obudil k večnemu življenju" (**Konstitucija o Božjem razodetju** II. vatikanskega cerkvenega zbora, št. 4).

V Jezusu Kristusu je Bog med nami. Kako se ta Bog obnaša v svetu? Kakšno je njegovo stališče do zemeljskih stvarnosti, kakšen odnos ima do kulture?

Kristus je pred svetom povsem suveren in neodvisen, Njegove sodbe niso odvisne od okolja in ne podlegajo nekemu splošnemu mnenju. Njegove odločitve so popolnoma svobodne in nepogojene od ljudi. Vzvodi njegovega delovanja so višji, so v volji njegovega Očeta. Tako se v njem odraža absolutna transcendenca Boga, ki je bistveno drugačen od sveta in od njega neodvisen. Hkrati pa s svojo neverjetno bližino slehernemu človeku razodeva novo imanenco, kajti on je "prava luč, ki razsvetljuje vsakega človeka" (Jn 1, 10). In tistemu, ki jo sprejme v veri, omogoča dostop do nove, doslej neslutene intimnosti z Bogom.

V Kristusu in s Kristusom je kristjan v novem razmerju do sveta, Je hkrati **zunaj** sveta, suveren in neodvisen od njegovih sužnosti, in vendar **znotraj** sveta, odgovoren za svet, solidaren z vsemi ljudmi in bratski do vsega stvarstva, presegajoč po bližini vse, kar poznajo naravne religije in svetovni nazori.

V tem razmerju "zunaj sveta" in "znotraj svetu" se zrcali sama skrivnost učlovečene Besede. V osebi Besede sta namreč združeni božja in človeška narava "nepomešano, nespremenjeno, nerazdeljeno in neločeno" —**inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter**— kot je to mojstrsko izrazil kalcedonski koncil (Denzinger 302).

Tu smo v premem nasprotju z naravnimi religijami, kjer je vse "pomešano in spremenjeno", kot tudi s sekularnimi ideologijami, kjer je vse "razdeljeno in ločeno". Religije, ki mešajo božjo in človeško, nebeško in zemeljsko, tlačijo človeka s svojo difuzno in vsenavzočo sakralnostjo, in nikakor ne pospešujejo osebne odgovornosti, svobode in ustvarjalnosti. Sekularne ideologije, ki temeljijo na razdeljenosti in ločenosti svetnega

in duhovnega, se samohotno odcepijo od transcendentnega vira in delajo nasilje nad človekom, ki "se neskončno presega" (Pascal).

Krščanstvo je drugačno. Ne meša, ampak razlikuje, ne loči, ampak združuje. V skladu z dvema naravama, ki sta nerazdeljeni in neločeni, toda nepomešani in nespremenjeni v edini osebi Besede, priznava lastno vrednost profani, svetni kulturi, neodvisno od njenega razmerja do religije in religioznih vrednot. Se pravi, da priznava kulturi "pravo svobodo, da se more razvijati in zakonito možnost, da v skladu z lastnimi načeli samostojno deluje", kot trdi II. vatikanski koncil (**Cerkev v svetu**, 59, 2). Romano Guardini pravi celo: "Ena najglobljih potez pristnega religioznega duha je v tem, da priznava naravnim stvarem in vrednotam njihovo relativno avtonomijo, ne da bi jih reduciral na njihov neposredni odnos do religije" (op. cit., str. 167).

Nedvomno krščanstvo relativizira naravne vrednote, ko jih presoja "sub specie aeternitatis", vendar zavrača skušnjavo, da bi videl v njih stvari brez vrednosti. V to skušnjavo so zapadli gnostiki, manihejci, dualisti vseh časov, katoliška Cerkev ji ni nikoli nasedla.

Ker stvari stojijo tako, si zastavimo vprašanje, kakšno je pravilno razmerje med naravnim in nadnaravnim, med umetniškim ustvarjanjem in navdihom od zgoraj, med zavzetostjo za zemljo in iskanjem Kraljestva, skratka, med kulturo in krščanstvom.

Kot združenje božje in človeške narave v učlovečeni Besedi, je tudi to razmerje samo v sebi skrivnost. O njem lahko nekaj povemo izhajajoč iz učinkov, ki jih ima na vseh področjih človeške dejavnosti. In tu lahko rečemo, da je načelo "združeno a nepomešano" čudežno rodovitno v filozofiji, znanosti, politiki in umetnosti, kar sijajno potrjuje evropska civilizacija.

Načelo "nepomešano in nespremenjeno" vključuje priznanje in afirmacijo resnične trdnosti, intimne svobode in lastne lepote stvari tega sveta, ki izhajajo iz prve Besede. To je zemeljsko kraljestvo v vsem svojem sijaju, čudo življenja v radosti svoje avtonomije, lepota vidnega, ki ne zastira, ampak odkriva nevidno. Toda ta trdna, svobodna in sijajna stvarnost ne sme biti podvržena vladavini "deljenosti in ločenosti", ne sme biti odrezana od svojega transcendentnega vira, ponižana na raven tope in nepresojne danosti. Kajti samo načelo "nepo-

mešanosti" in nespremenjenosti" ustvarja pogoje za svobodno misel in znanost, za resnično demokracijo, za umetnost z vso svojo zemeljsko zgoščenostjo in eshatološko prosojnostjo.

Sklepne misli

Nasprotno od poganskih religij, krščanstvo ne zasužnjuje kulture in je ne absorbira vase. Pusti ji svojo avtonomijo in spoštuje njene zakonitosti. Prav tako pa ne dopušča, da bi sekularne ideologije izrinile vero na rob življenja in jo potisnile v svet čiste in abstraktne religioznosti. Krščanstvo je v nenehnem dialogu s kulturo, kot je pristna kultura v plodnem dialogu s krščanstvom.

1. In to najprej na ravni misli z dialogom med filozofijo in teologijo. Krščanska vera je "par excellence" **fides quaerens intellectum** (vera, ki se sooča z razumom), ravno zato, ker je odgovor razuma in brezpogojne predanosti srca resnici razodetja. Božje razodetje pa se nam ponuja kot **veritas indaganda**, kot resnica, ki jo moramo raziskovati.

Ko človek pritrdi razodetju se sproži v njem najgloblji dinamizem vedo-željnosti. Pritrditev razodetju je vselej "razmišljajoča", kot pravi sveti Avguštin (Credere est cum assensione cogitare, **De praedestinatione sanctorum**, 2,5) To pomeni, da se vernikovo iskanje ne zadovolji s tem, kar je že našlo, ampak razglablja globine razodetja, ki so brezdanje. Kot zopet prepričljivo trdi Avguštin: "Iščimo to, kar moramo najti. Iščimo to, kar smo že našli. Iščemo to, kar moramo najti, ker je skrito. Iščemo to, kar smo našli, ker je neizmerno" (Quaeramus inveniendum, quaeramus inventum. Ut inveniendus quaeratur occultus est; ut inventus quaeratur inmensus est, **In Johannis evangelium**, 63, 1). Zato se dejanje vere ne ustavi pri besednem izrazu, ampak ga presega in teži k poslednji, neizmerljivi globini skritega Boga, kot pravi Tomaž Akvinski (**S. theol.**, II. II. q. 1, art. 2, ad 2um). S tem smo daleč od statične in ošabne posesti resnice, kar se nam neupravičeno očita. Kajti vera je v svojem notranjem ustroju teženje, miselni dinamizem, iskanje.

Če je krščanska vera iščoča, to ni nič manj človeški razum. Giovan Battista Vico govori o "ragione aperta", o odprtem razumu, ki se upira temu, da bi idejno absorbiralo realno, kot to dela ideološki razum, in je hkrati proti temu, da bi se realno

reduciralo na idejno, kot se to dogaja v spekulativnem in praktičnem materializmu. Razum, ki je odprt do Drugega, se ne bo zapiral pred razodetjem, o katerem pričuje vera. Tako sta si odprt razum in iščoča vera blizu. In sta si blizu filozof, ki se je osvobodil ideoloških spon in teolog, ki se zaveda, da je samo poslušalec besede razodetja. Oba ponižna iskalca resnice.

Filozof bo našel v teologu zvesto pričo živega Boga, močnega in čistega Drugega, ki se razodeva svetu. Teolog pa bo pričakoval od filozofa, da je radikalno vprašujoč in torej odprt do nedojemljive onkrajnosti. Blizu drug drugemu v potrebi po čudenju pred povsem Novim in Drugim. Prav v tem čudenju (**thaumázein**) je po mnenju Grkov, pathos, strast filozofa. Filozofija bo tako našla v dialogu s teologijo svojo najbolj gotovo prihodnost. Teologija bo v filozofiji, v njenem izvirnem vpraševanju odkrila svojo lastno žejo po misli. Teolog bo filozofu prinesel glas Drugega. Filozof bo teologu posredoval resnico in čistost prvotnega vpraševanja.

2. Na isti črti in v zvestobi kalcedonskemu načelu o dveh naravah, ki sta "nepomešani" a "neločeni", se v krščanstvu odvija dialog med vero in umetnostjo.

Načelo "nepomešanosti" pomeni, da za krščanskega umetnika stvarnosti tega sveta ohranijo svojo resničnost, težo, lepoto in smisel, neodvisno od religioznega pomena, ki ga lahko imajo. Same v sebi in same po sebi, z avtonomijo, ki jim jo je Bog podaril. To načelo je bistveno pomembno za pristno umetnost. Brž ko umetnik izgubi smisel za zdravo zemeljskost, za avtonomijo tosvetnih stvarnosti, brž ko hoče vse reducirati na religiozno in spremeniti v sakralno, se njegova umetnost spridi, zvodeni, postane brezkrvna, dolgočasna in nezanimiva. Primerov take "verske" umetnost imamo, žal, veliko. To so vse tiste sladkobne, blede in neresne predstave Jezusa, Matere Božje in svetnikov, ki jih je polno po naših domovih, manj, hvala Bogu, po naših cerkvah. Ta umetnost se je razpasla predvsem v 19. in v prvi polovici 20. stoletja, ko je pristno krščansko izkustvo postalo bolj slabotno. Srednji vek, renesansa, pa tudi barok, take umetnosti niso prenašali, ker so bili človeško in krščansko bolj zdravi in veliko bolj polnokrvni.

Druga umetnostna zabloda, hči totalitarnih ideologij novega veka, je tista, ki hoče ustvarjati po načelu "ločenosti in raz-

deljenosti" in pojmuje svetno stvarnost kot samo v sebi zadostno, absolutno avtonomno, brez korenin v transcendenci, ločeno od vsakega nadzemeljskega Počela, nasprotno sleherni misli na onstranstvo. Iz tega metafizičnega manihejstva se je porodila umetnost, ki je našla svoj zadnji in uradni izraz v tako imenovanem socialističnem realizmu, ki je s svojo književnostjo, s svojim slikarstvom, s svojim propagandističnim kiparstvom preplavil naše vasi in mesta. Umetniška vrednost teh bednih izdelkov je enaka ničli.

Samo zdrava zemeljskost, odprta v večnost, ustvarja dela trajne vrednosti.

3. Končno se dialog med vero in kulturo po istem načelu "nepomešanosti in neločenosti" odvija na politični ravni. Načelo nepomešanosti edino zagotavlja spoštovanje svobode vesti in veroizpovedi, medtem ko mešanje vere in politike vodi v klerikalizem. Načelo neločenosti edino ustvarja pogoje za enakopravno vključitev vernih in nevernih v družbeno življenje, medtem ko ločevanje med državo in verskimi skupnostmi zlahka privede do diskriminacije vernih.

Kristjan, ki se zaveda svojega poslanstva, bo vedno tudi človek kulture, sposoben udejaniti svojo vero na področju misli, umetniškega ustvarjanja in družbenega življenja. Kultura tako ne bo videti kot nekaj, kar je veri tuje, ampak kot njeno normalno uresničevanje. Hkrati pa vera ne bo izpadla kot da utesnjuje in zavira kulturno udejstvovanje, ampak kot dinamično počelo, ki kulturo pospešuje in ustvarja pogoje za njen razcvet.

Najboljša obdobja evropske kulture to obilno in sijajno potrjujejo.

VINKO ŽITNIK

SKOZI GETZEMANI

BESEDE MOJEGA SRCA
plapolajoč so papir -
besede klicarja vere,
zajete v blesteč se okvir.

Božji Učenik se jim smehljá,
a jih ne bere.

On noče gromovniških sanj'
On terja junaških dejanj,
bitke krvave
z vladarjem tega svetá -
in križa...

Takšnega me čaka in hoče,
da se v ozke obroče
mojih željá
s prestola veličastva in slave
poniža.

K PREŠERNI SREČI SVETA

vabeča truma
meni zapira pot,
svetlo pot navzgor
v brezmadežne višave.

Daj mi moči, poguma,
Kristus, - trpeči Gospod.

Bodi, bodi moj vzor, -
ne v opoju srca,
ne na prestolu oblasti in slave:
na križevi poti
v biriški trdoti
skoz našega veka zmešnjave!

O, TI, KI NA KRIŽU VISIŠ,

tako vdan in krotak,
ves v krvi in nag, -
ne Tvoje Telo presveto
med razbojnikoma razpeto:
jaz sem zaslužil tak križ.

Na svoje božanske rame
krivdo sveta si naložil,
nosil jo tudi zame, -
pa nisi tožil.

Jaz pa šibak, šibak
Tvojih krdel vojščak
v Tvojem zavetju
boreč se na tujem
glasneje vzdihujem
ko Ti v prekrvavem razpetju.

TEŽAK JE KRIŽ,
težak in brez cene,
če ga ljubezen ne nosi.

Zakaj, zakaj bežiš
pred Njim, ki ves opljuvan
v škrlatnem plašču ran
kot Simona iz Cirene
pomoči te prosi?

O, moje slepo srcé
gluha ušesa
in bojazljive nogé, -
zakaj prezirate pot,
ki vam jo s križem Gospod
kaže v nebesa?

MOJA DUŠA JE SLEPA.
Kot ohromljena šepa
na poti duhovni in pada,

Za Križanim brez križa bi rada.

Še vedno tlačanka telesa
v hrupni samoti
velemesta
tiho se joče...

Premalo je Kristusu zvesta.

Spet in spet hoče
naravnost po poti,
ki pelje
vse misli in želje
v nebesa, -
pa ne more...

Potrto srcé
zmerom bridkeje vé,
da ni mogoče po tej
strmi poti naprej,
Jezus, brez Tvoje podpore...

ZREŠ ME Z OTOŽNIM POGLEDOM.
Za Tvojim sledom
ne stopam zvesto.

Na hrupno, široko cesto
otrok tega sveta
moja stopinja uhaja
in Tebe-Boga,
nezvesta, izdaja.

Tvoje volje ograja
naj me tako uklene,
da nikdar več posihmal
s Tvojih trnovih tal
moja noga ne krene...

MOJA DUŠA JE BOLNA
žejna je vina.
Moja kupa je polna,
polna pelina.

Jezus jo je natočil,
mojim prstom izročil...

Izpil jo bom do dna,
ne da bi kremžil lice.
Vdano, da očistim se zla,
pojdem skoz časa vice.

Pot me bo k Jezusu vodila
med oljke Getzemanskega vrta.

Pri Njem bom našel krepčila
za dušo,
kadar bo vržena v temo in sušo,
do smrti potrta.

USTA SO TIHA, TIHA,
jezik srca molči,
duša vdano, brez vzdiha
v muki medli...

Moj srčni kelih
grenak je, grenak.

V duši usiha
jasnine sijaj,
zagrinja jo mrak, -
kot oblaki peklenskih saj
se čeznje vali...

V tej bridki uri
me naskakujejo
peklenske duri;
njihove sence
me obkoljujejo,
ugasujoč zadnje lestence.

Jezus, Marija!
Ne cvetlic belih,
ne vrtnic rdečih.
dolgih, bodečih
trnov trak
srca se ovija...

MOJA PTIČKA
plaho molči,
na vrhu mojega vršička
cvet ne dehti.

Studenec radosti
je zaklenjen,
venec bridkosti
krvavo se bliža, -
meni namenjen.

Vsem žalostim dver
odprta je v moj vrt; -
o, ta večer, moj večer,
v duši grenak je kot smrt...

KAJ TOŽIM O TEŽI KRIŽA, -
moje breme je križec lahak.
Kdor se ljubeče Pribitemu bliža,
ni pod svojim bremenom
ne solzan, ne grenak.

Vem, vem: ne ljubi,
kdor ljubemu noče biti enak...
Ušel bom pogubi
z nebeškim plenom,
kot Križani vdan in krotak...

VIJAK GROZE ME STISKA,
privija, privija...

Oh, Getzemani moj,
kako krvav si nocoj!

Ali ne bo obiska
iz raja? ..

Glej, Kristus prihaja
skoz mesečino se bliža...

S svojim križem me krepča.
Svetló šepeta:

Ne brani se križa!
Nosi ga vdano,
če hočeš priti za mano.

ZAPRTA SO VRATA MOJA
tolažbi sveta.

Siva muka
v izbo srca
skoz okence kuka.

Ne rose, ne soja
ni v duši ...

V tej suši
samo cvet bolečine
v naročju temine
krvavo cvetè...

Oh, tako mi je,
ko da se pri meni
Križani ženi!...

MOJO DUŠO OBJEMA
peklensko sajasta noč,
v moje srce se zažema
trnov obroč.

Pred menoj se odvija
moj križevi pot
brez vrča tolažbe, brez sija -
kot ga je hodil Gospod...

Moji duši se razodeva
trpljenja skrivnost.

V njej izgoreva
kot jagnje zaklano krvava
človeška narava...
Kot bolečina
božjega Sina
žarí v njej svetost...

ČIM BOLJ SI TEŽAK,
moj notranji križ
čim niže me tiščiš,
tem bolj sem krepak.

Prispel sem smehljaje
do skrivnostne postaje,
kjer je pelin sladak.

Kozarec mojih dni
z bolečino
Jezus nataka.

O, božje vino,
rdeče kot kri. -
tvoj napitek
moj bridki užitek
namaka!

Mati Marija vdano
skozi puščavo bridkosti
kakor na begu v Egipt z mano
v sveti srčnosti
in miru koraka...

BOLJ KO SEM BEDEN,
večji zaklad mi obljubljaš,
bolj ko sem nevreden
nežneje me poljubljaš; -
o, kakor da ni razlike
med menoj in Teboj,
Križani moj,
tako si pomnožil stike
na križevem potu z menoj!

MOJ KELIH, MOJ KELIH, -
ćim bolj si gorjup,
tem bolj nebeško si zlat!

Tvoj napitek ni strup!
Moja moč je in luč,
in ključ
od rajskih vrat.

Ne kito belih, veselih cvetlic, -
venec vrtnic krvavo rdečih
z obiljem bodic
ovija križani Bog
okrog hrepenečih
mojih rok...

21. 1. 1952

Andreja Dolinar: **Suhe rože** - olje.

TED KRAMOLC

OBISK

Home's where you hang your hat.
(Kanadski pregovor)

I

"Pravite torej, da jo poznate?"

Vratar ga je gledal z dobrodušno radovednostjo.

Glavo je držal postrani, tako da se je zamaščeno lice dotikalo rame.

Obraz so prepletale temnordeče žilice. Tudi nos je bil tak. Vratar je bil oblečen v uniformo, ki je bila pod pasom in pri žepih obledela. Na levi strani, prav pod žepkom, je bilo nekaj površno očiščenih madežev.

Roke je imel sklenjene na hrbtu in se ravnateljsko dvigal na prste.

"Seveda jo poznam," je odgovoril došli, "že leta jo prav dobro poznam."

"Gospo profesorico Krajnerjevo?" se je dvigal znova na prste vratar.

"Prav to! Dogovorila sva se po telefonu, da jo danes obiščem ob opoldanskem odmoru."

"Že dobro, že dobro. Srečo imate, profesorica Krajner je tu."

"Kje?"

"Prav tam!" je pokazal vratar.

V šolski avli, katero so krasili kamniti grški stebri, so na dvignjeni ploščadi pred širokim dvojnim stopniščem stale tri ženske.

Vse tri sivih, skrbno urejenih las, srednjih let, zaradi profesorskih halj slične postave.

Mimo njih so hodili dijaki. Ti so gledali največ predse, v odprto knjigo ali v stran.

Redkokdo je profesorice pozdravil.

"Ste jo našli?" se je nasmehnil vratar in ga motril še z večjo radovednostjo.

"Prav tam, prav tam pred vami!"

"Seveda sem jo!" je odmahnil.

Zapičil je pogled v trojico. S trudom je iskal v obrazih znane poteze. Primerjal je obraze, študiral oči, usta, nos. Meril in primerjal višino in širino postav.

"Veste katera je?" je pristopil vratar.

Ta radovednost mu je bila zoprna, vonj po česnu odvraten.

"Vem, že vem," je rekel trdo in stopil proti ploščadi.

Ženska na levi se je opravičila kolegicama in mu stopila naproti.

"Peter! Kaj si res ti!? Peter Noč!"

"Pozdravljen, Peter!"

"Dober dan, Zdenka!"

Ni vedel ali naj jo objame ali le poda roko. Njeno zadržanje je bilo vzrok, da je obstal.

"Si težko našel to našo gimnazijo? Ne vem, če sem ti naslov pravilno razložila? Spremenila se je Ljubljana, mar ne?"

"Pripeljal me je prijatelj, nobenih težav ni bilo."

"To je pa res lepo od njega."

Zdenkin glas se mu je zdel tuj. Način govorice prisiljen, skoro pokroviteljski, kot da bi govorila z učencem.

Mučna mu je bila njena zadržanost, še bolj prisotnost kolegic. Obe sta pozorno opazovale.

Tudi vratar je vlekel na ušesa.

Pojavili sta se dve študentki. Ena, bledega obraza in stisnjenih ustnic, ga je pozorno gledala in pisala v notes.

"Stopiva v moj kabinet," se je zganila Zdenka.

Sledil ji je po hodniku.

"Odloži, prosim, plašč, tam je kljuka."

Sivo pobarvan kabinet je imel okno brez zaves, knjižne police s papirji in knjigami. V ozadju dve omari, nad pisalno mizo njena diploma v črnem, tenkem okvirju in z žebljički pritrjen zemljevid Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Stopila je k mizi in si dala opraviti s kavo. Skodelice se je komaj dotaknil, peciva sploh ne. Osladkane turške kave že v mladosti ni maral, piškotov se je držal vonj neprezračene sobe.

Ona je skodelico izpraznila in si prilila iz bakrene posodice.

"Kava se prileže."

Gledal jo je in primerjal njen obraz s tistim, ki je bil toliko let del spomina na dom.

"Nisi me spoznal," je končno rekla.

Odmaknil je pogled. Njegovi prsti so ob krožniku našli žličko in nehote se je pričel z njo igrati.

"Ni res! Res je le to, da se človek spremeni. Kar hočem reči, - čas je tisto, kar človeka spremeni. Opešajo tudi oči, tudi moje niso več, kot so bile. Ni čudno, saj je trideset let, odkar —"

"Odkar si bil odšel!" ga je prekinila. Obe roki je položila na mizo, dlani odprte navzgor kot pri človeku ki pričakuje pojasnilo.

Zagovarjal se nikoli ni rad; da bi se moral zdaj, ga je vznemirilo. Kaj ni bil to le obisk? Kako, da tega ni razumela.

Pred njim je bila oseba, katere ni prepoznal, niti poznal. Zdela se mu je tuja. Njenih vprašanj se je držal čuden prizvok. Kot da bi se nadejala opravičila, ko bi vendar prijateljsko pojasnilo ob pravem času, po toliko letih, zadostovalo.

Že pred odhodom se je pripravil na vprašanje "čemu si odšel". Kdaj je odšel, so vedeli.

Tudi na druga morebitna vprašanja je imel pripravljen odgovor. Ni pa pričakoval tega od nje.

Odgovoril je bolj iz vljudnosti kot iz potrebe.

"Odšel sem bil, ker sem moral. Še danes me je groza tistih dni."

"Moral? Moral si oditi? Odšel si in me pustil samo, še po slovo nisi prišel."

"Za slovo ni bilo časa. Komaj sem si rešil življenje v takratni zmedi."

Dvignil se je, segel po plašču.

Žal mu je bilo, da je prišel. Obisk se je razvijal v nekaj povsem drugačnega, kot si je predstavljal. Želel si je bil veselo srečanje, obujanje spominov na mladost, saj jih je bilo med njima mnogo lepih.

"Sestra mi je iz Beljaka pisala, da si imel na Koroškem deklico," je povzela.

"Kaj to pomeni, imeti deklico?"

"Saj veš?"

"Če bi vedel, bi ne vprašal, - sicer pa, kaj ni tega že trideset let? - Sam nisem nikoli živel v preteklosti. Kar je bilo, je bilo. Način življenja, kjer zdaj živim, njegov tok, te prisili na sedanjost.

Če sem imel deklico ali ne, prijateljico ali ljubico, celo več žensk hkrati - kaj naj to danes pomeni, danes po vseh teh letih? In komu?

Sicer pa, česar se dobro spominjam, je dan, ko mi je poštar prinesel tvoje pismo."

"Oh, kaj bi to!" ga je poskusila prekiniti.

"V tistem pismu si mi sporočila, da si spoznala mladega izobraženca in da sta se zaročila. Tudi to je bilo v pismu, da si moj prstan vrnila moji mami. Bilo mi je težko, pa tako je v življenju - kaj bi zdaj drug drugemu očitala in se jezila. Dogodke so tedaj usmerjali drugi. Ti so sprožili plazove, ki jih še sami niso razumeli. Tudi če so jih, dogodki, enkrat sproženi, povzamejo svojo lastno bit in logiko, gredo zato svojo pot, kljub načrtom in pripravi. Oplazili so ti dogodki tudi tvoje življenje doma, kot moje v inozemstvu in ju za vedno spremenili. Oprosti mi, da sem kar tako iz neba padel v tvoje okolje. Vem, da sem te vznemiril v krogu kolegic. Imajo pa, če smem to omeniti, čudne manire."

"Čudne?"

"Da! Pa pustiva to, kaj pa služba? Si zadovoljna? Zdi se mi, da ste vsi pod nadzorstvom. Težko mi ga je opredeliti, visi pa v zraku kot slab vonj."

"Kako?"

"Če ga ne bi bilo, bi ne gledali vsi s takšno pozornostjo."

"Kjer ti deluješ, kaj tam ni nadzorstva?"

"Je! Ima pa drugačen pomen. Gre predvsem za storilnost. To se pravi, gre zgolj za storilnost, morda še za varnost in čistočo okolja. Takega, kot ga čutim tu ob vsakem koraku, v Kanadi ni in ga nikoli ni bilo."

Opazil je, da je motrila vrata, kot da bi za njimi kdo prisluškoval.

Videl jo je zdaj prvič, kot je najbrže vedno bila.

V zornih letih tega ni opazil. Zaradi omame, ki je sestra prve ljubezni, mu to ni bilo dano.

Videl jo je bil tako, kot si je želel, da bi bila. Podobna predvsem njemu, naklonjena njegovim idealom. V tej predstavitvi sta bila vsa sanjska, oba zagledana v zvezde.

Hodila sta z roko v roki po tivolskih poteh ponajveč v tišini. Če sta govorila, sta govorila o sebi. Zunanji svet je bil daleč, nekje zunaj njiju, potopljen v zlato obzorje večnega sonca.

Tudi kadar je prišel na obisk, je bilo tako. Sedela sta v malem salonu na rdeči otomani objeta in se poljubljala.

Mama ju je motila le, ko je prišel čas za čaj. Na obisk je prišel dvakrat tedensko, sicer pa je večno mislil nanjo.

"Slišala sem, da si si v tujini ustvaril družino."

"Kanada ni tujina." Komaj je skril nejevoljo.

"Sina imam in hčerko. James obiskuje college, Kathrin je še v gimnaziji. Zelo ju imam rad."

"Kaj pa ženo?" je zadržano vprašala.

Vprašanje se mu je zdelo grobo.

Kljub temu je odgovoril.

"Njo še posebno. Dobro se razumeva."

"Si srečen?"

"Življenje je bilo po prihodu zelo naporno, bil sem mlad in sem zvozil. Srečen? Najbrže sem, že to, da o sreči nisem nikoli razmišljal, je znak, da sem."

"Ne razumem te."

"Sreča je najbrže kot zdravo srce, če je zdravo, niti ne veš, da ga imaš."

Gledala je dolgo skozi zaprašeno okno.

"Moj mož je mene silno razočaral. Užalil me je s svojim obnašanjem."

Utihnila je, kot utihne v minulost zagledan človek. Peter se je nemirno presedal v stolu. Zazdelo se mu je, da je čakala, da bi jo vprašal za podrobnosti.

* * *

Odkar je bil tu, zopet doma, se ni mogel sprostiti.

Dolgo je bil hranil denar za povratek. Zato je prišel sam, brez družine. Namesto radosti, se ga je že ob meji polastil doslej neznan nemir. Temu je sledilo nezaupanje. Kar ga je najbolj težilo, je bila zavest, da ni vedel, če je to čustvo umišljeno ali resnično.

Težave je imel tudi z materinščino. V govorico je mešal angleške besede, kadar se domačih ni več spominjal. Njegova izgovorjava je pričala o dolgi odsotnosti. Da govori kot Američan, da konsonante, posebno še R izgovarja premehko, jih zavija pod jezik, da niso razločni!

Kadar je odgovoril, se mu je zdelo, da so mu kot obtožencu vlekli odgovor z jezika. Odgovore razumeli po svoje, kot da bi jih hoteli prikrojiti za nadaljna vprašanja.

Celo mati in oče sta ga začudena poslušala.

"Kaj ne govorite tam slovensko?"

"Zelo poredko."

"Kaj pa z otroki"

"Govorimo - največ angleško."

"Otroci bi morali govoriti po naše," je bila huda mama.

"Zakaj jih nisi naučil?"

"Večno sem bil zdoma, na delu. Ni lahko pasti v novo, nerazumljivo kulturo."

"Kaj pa Milena?"

"Tudi ona je delala, da smo se preživeli. V uradih zahtevajo poleg strokovnega znanja perfektno angleščino. Zaradi tega govorimo doma angleško. To pomaga v službi. Otroka sta vse do osnovne šole še govorila po naše. Zdaj med seboj kot z nama govorita angleško. Tako je."

Mami ni bilo všeč in je grdo gledala. Kako ji naj zdaj razloži težki boj prilagoditve novemu okolju. Le tisti, ki je to doživel, razume in ve, vsi drugi le ugibajo iz lastnih ponajveč ozkih lokalnih perspektiv. Zato je molčal.

Kako naj ji razloži neskončnost kanadske pokrajine, ki oblikuje značaj prebivalstva, ustvarja optimizem in širokogrudne navade.

V tem mestu, ki je bil njegov rojstni kraj, anonimnost ni bila mogoča. Tu so ljudje, ne le oblastniki, hoteli vedeti vse. Kdo so sosedi, kaj imajo, kaj so imeli njih predniki. Kdo se je s kom poročil? Vse.

V Torontu je sosedom le odzdravil. Poznal jih osebno ni kljub dvajsetletnemu bivanju v isti ulici. Nihče ni nikomur gledal čez plot ali v skledo.

Živel je v miru, zase in za svoje.

* * *

"Moj mož - ah ja, njegova asistentka se je mojemu možu prilizovala, v upanju, da bi napravila pri inštitutu kariero - dvaindvajset let stara se je znala obleči in nališpati, - znala ga je prelisičiti," je tišino pretrgala Zdenka.

"Prelisičiti, praviš? Prelisičila ga je? Te besede ne razumem."

"Saj veš! se je namrdnila.

"Je šlo za denar? Za goljufijo?"

"Seveda za goljufijo, pa še kakšno! Ogoljufala sta mene, ogoljufala mene, oba!"

"Kdaj se je to zgodilo?"

"Pred štirimi, - ne - pred petimi leti. Čemu vprašaš?

"Pet let ni pet tednov, čas je, da pričneš zopet živeti in na vse to pozabiš. Življenje je prekratko, da bi se bodel s preteklostjo."

"Pozabim naj? Pozabim?" je vzkliknila.

Potem je sedla in si z dlanmi pokrila obraz.

"Za kariero ji je šlo! Za njeno kariero. Moj mož naj bi ji pomagal, odprl vrata s protekcijo in ji omogočil vstop in uspeh na univerzi."

"Protekcijo?"

"Brez te pristop ni mogoč.

"Ne razumem te, Zdenka! Oprosti, toda, če ji je on pomagal, kje je prelisičenje?"

"Kje? Ha!" je zavpila. Mlada je, on pa tvojih let, sivih las! Ponujala se mu je, ga dražila, on pa stari tepec ..."

Zaletelo se ji je, oči napolnile s solzami.

"Spočetka je odsotnost opravičeval s poznimi sejami, pozneje z raziskovalnim delom, ki naj bi se zavleklo v noč, včasih je bil zdoma po več dni na konferencah.

Ko se je končno prikazal kot potepen pes s sklonjeno glavo in repom med nogami, je bil poln kesanja. Da me ima še vedno rad, da hoče zvezo obnoviti... Pomisli, kaj takega!"

"Poslušaj, Zdenka," je rekel stoje, "jaz moram..."

Ni ga slišala.

"Rekel je tudi, da naju ima obe rad, mene še posebno, ker sem mati njegovih otrok, ono drugo... ono... pa kaj vem zakaj?"

Zopet so se ji ulile solze.

"Rekla sem mu, da... bom le ena, ali nobena. Tako sem mu rekla, on pa nobene več in se je zjutraj poslovil. Večkrat je potem še trkal na vrata. Nisem odprla."

Brisala si je solze, hitro hodila po sobi, urejala knjige po policah, listala po mapi.

Rad bi ji pomagal z nasvetom, vedel pa je, da bi vsak napotek sprožil nov plaz očitkov, še hujšo jezo. Zakon ni le poročna zaobljuba, je življenje. Je večen kompromis. Brez razumevanja rast in razvoj nista mogoča.

Nekateri ženski pomeni zakon že poklic in kariero. Zdaj ga imam in konec. Zanemarijo se, polenijo. Nekaterim moškim le sebično ugodje.

Peter je molčal. Zdenka ni bila njegovo življenje, še manj njegova skrb. Razšla sta se dolgo tega zaradi posebne usode. Bila je le spomin na mladost.

Oglasil se je šolski zvonec.

"V razred moram," je vzdihnila in si obrisala solze.

"Na svidenje, Zdenka, - veseli me, da sva se po tolikih letih zopet videla."

"Tudi mene, Peter, tudi mene." Toplo mu je stisnila roko. Nasmehnila se je in pristopila.

"Oprosti mi, da sem ti vse to nasula. Oprosti res, če sem te zamorila. - Niman komu potožiti. - Tako hudo mi je včasih, tako hudo! Ko si odšel, so me zasliševali, da bi jim povedala kje se skrivaš. Nič nisem rekla."

Narahlo jo je objel in jo poljubil na lice.

"Oprosti, res, Peter, - od takrat sem tako, tako zelo sama."

Vrnila mu je objem in ga poljubila.

Svoj čas bi ga tak poljub prevzel, omamil, pognal kri v tek.

Zdaj je čutil le vznemirjenje in željo po čimprejšnjem slovesu.

"Kaj ko bi šla na izlet, saj ne greš še nazaj, kam v naravo, na Gorenjsko. Nov avto imam, kaj praviš?"

"Čemu ne? Seveda, rad bi šel," je rekel vljudno.

"Zakaj ne."

"Na svidenje, Zdenka."

"Na svidenje, Peter."

Potem je zaklenila vrata.

II

Na poti domov se je znašel pred staro gostilno Šestica. Tam se je kot študent veselil s prijatelji.

Šestica se je spremenila, posebno še vrtni prostori. Na hitro je spil pivo, motilo ga je glasno petje vojakov pri osrednji mizi. Peli so vojaške v srbskem jeziku zelo na glas.

To, kamor se je po toliko letih vrnil, naj bo njegova domovina?

Domovina kot boginja iz antike, nežna, vsa odpuščajoča, vsakomur v navdih, v zgled in v tolažbo v zadnji uri.

Domovina, podobna mladi materi, močna v bokih, krepka v stegnih, močnega oprsja, kjer naj bi bilo tolažbe za vse žejne, za zdrave kot onemogle, za domačine, kot za tiste, ki so domovino zgubili po svoji ali po krivdi drugih, tudi za one, ki so jo pozabili.

Kje je?

Tista domovina, kot so jo bili upodabljali umetniki v sliki, kiparji v bronu? Na papir ovekovečili pesniki? S katedra, s prižnice oznanjali vzgojitelji.

Kje naj bi zdaj bila?

Je bila res kdaj rožmarinska, blagoslovljena, kot je srečna domačija, kjer se z oken usipajo dišeči nageljni, kjer vrat ne zaklepajo, kjer je radost in smeh? Tista, ki jo je vsa ta leta nosil v srcu.

Ali tista resnična, kot je bila?

Tista, ki ga je izpljunila, mu grozila, ga primerjala z izvržki sveta, ker je bil takrat, kot vedno, mislil po svoje.

Zavedal se je in zdaj prvič razumel, da domovina ni le občutje ali zavest. Ni le topografski pomen pokrajine s pogorji, dolinami, rekami, z mesti in z vasmi, zastražen prostor z mejami.

Tam žive tudi ljudje.

Govorili so zdaj ponajveč le o sebi. Kaj imajo, kaj bodo kupili. Podobni so bili res onim, ki so s stisnjeno pestjo, pa vedrih oči in nasmejanih ust z lepakov oznanjali pravično bodočnost.

Ljudje po uradih, v trgovinah, ljudje, katere je srečeval na cesti, se niso smejali.

Oči teh ljudi so skrivale zavist, maščevalnost. To je bilo v ljudeh že poprej. Bila pa je ta slabost zdaj zaostrena.

Bila je povsod.

Oklepala se je starih, davila mlade. Kot da bi bila že v žitu iz katerega so pekli kruh. V vinu, ki so ga pili, v mleku dojenčkov. V prvi izgovorjeni besedi.

Pred maščevalnostjo ni bilo skrivališča. Če bi obstal, te je osvojila. Če si pred njo bežal, te je dohitela.

Kar je srečeval, so bili ljudje, ki naj bi veljali za nove. Ta zvrst je bila po vojni, če že ne ustvarjena, pa vsaj preusmerjena.

Sedanjost, preurejena po tujem vzorcu, ga je stiskala v grlu, v zapestju, v prsih kot bolečina oslabelega srca.

Že od prihoda je iskal dokaz napredka, kot so ga slavili po knjigah, časopisih, na shodih s prapori in velikimi napisi.

Če je napredek že bil, se mu ni zdel večji od splošno evropskega, katerega so kot tu omogočili ameriški krediti.

Voditelji, po domačem pojmovanju in razumevanju uspeha dobro rejeni, so pokroviteljsko zrli z lepakov.

Nihče teh ni hodil peš kot da bi bila hoja od najvišje sile prepovedana.

Stopali so večno iz limuzin, iz avionov, iz posebnih vlakov.

Peter se je počutil kot berač, kateremu je vhod dovoljen le skozi stranske duri.

Dovolili smo ti, da se vrneš, da se po domači grudi razgledaš, vedi pa, da smo zdaj tu mi.

Mi!

Vemo, kaj delaš, s kom občuješ! Kam greš in kdaj. Mi vemo vse.

Pazi, kaj rečeš in komu, sicer te ne pustimo več sem. Vemo dobro, kako pri srcu ti je rojstni kraj,

Vemo vse!

Rojstni kraj je to res bil.

Tako je bilo zapisano v latinskem jeziku v krstni list. Potrjen je bil s podpisom župnika, krstnega botra, oveljavljen z že obledelim kolekom, ki je kazal dvoglavnega Karadžorđevičevega orla in župnijški pečat.

Opazoval je obraze.

Iskal tiste poteze, ki naj bi bile za sonarodnjake značilne, če že ne svojske. Tisto značilnost, ki naj slovenske ljudi dviga nad druge.

Tisto, kar so mu otroku doma kot v šoli, povdarjali.

Videl pa je ponajveč zopet kajžarje, dninarje, hlapce. Kot v preteklosti so zopet nosili cape.

Nove cape so bile drugačne od starih, ki niso pokrile ne kolen, niti komolcev.

Bile so brez lukenj, brez našitih krp. Bile so modernega videza, vendar cape.

Kajžarstvo teh ljudi, njih dninarstvo, hlapčevstvo, je bilo moderno. Ni bilo vezano na izčrpano zemljo, na nje posest.

Vezano je bilo na milosten namig novih graščakov, novih posestnikov.

Ti so milost delili še bolj skopo od prejšnjih. Njih valpti so nadzorovali popolno pokorščino.

Ukrivljeni hrbti novi gospodi niso zadoščali.

Zahtevali so poljubljanje rok.

* * *

Rojstni kraj, - domovina.

Domovina je, kjer si se rodil, kjer je dom. Kjer so domači, znanci in prijatelji.

Ni le materinščina, način govorice, ne zgolj po izročilu vrsta navad in običajev. Ni le podedovana kronika legend, pregovorov, dogodkov, ne le noša ali izbira jedil, dosežek nje piscev, likovnikov, nje znanstvenikov.

Je predvsem občutje domačnosti, pripadnosti. Po zaužitem mehkem vinu - ugodnost, sproščenost.

Vendar.

Mati, oče, peščica sorodnikov, nekaj sošolcev je bila še vez z zemljo, kjer se je bil rodil.

Ko odidejo ti, če se poslovijo pred menoj, - kaj naj tu iščem. Po kaj naj se še vrnem?

Na stara leta zopet v nemir, v neizogiben prepir, namesto v pokoj?

Da bi molčal, se zadržal tako, da sosedom ne bo v spotiko?

Zadržanje pomeni napor. Tega je imel dovolj, ko se je moral vključiti v novo okolje.

Kako naj to tukaj razloži sosedu, ki tega ni doživel? Čemu naj se še vrne?

Je bila njegova krivda, da je bil rojen prav takrat, kot je bil? Da je bil svojske narave, ki mu je narekovala ostro opazovanje in samostojno miselnost?

Da se je ravnal po tem, kar je videl, slišal, sam dojel. Da ni sledil onim, ki so razvili prapore, ki niso bili njegovi, niti ne slovenski?

Zakaj naj se zdaj trka na prsa? Išče po mrzlih ognjiščih pepel, da si z njim pokrije lase in obraz, si ga posipa na rame, čez hrbet, na prsa?

Preteklosti se ni sramoval, niti je ni tajil, saj je ni mogel preklicati.

V preteklost, v čas, ki je le preživeta sedanjost, je bil proti svoji volji ujet.

Drugi so bili napenjali mreže, ne on.

O preteklosti je moč razpravljati le v pojmovanju preteklosti, nikdar iz perspektiv sedanjosti. Takó kot je takrat biló in v spoznanju, da je ni mogoče spremeniti.

Čemu naj se še vrne?

Ko je pokazal v hotelu potni list, so mu zaračunali dvojno. Tako na blejskem gradu, na avtomobilski cesti, povsod.

"Ker ste tujec! Ker niste naš državljan!"

"Tu sem bil rojen, tu hodil v šolo, tu preživel mladost. Isti jezik govorim, kako naj bom tujec?"

Ni pomagalo.

Hoteli so njegov denar in še ta dvakraten.

Domovina. -

Kot tisto dekle naj bi bila, katerega je ljubil kot mlad fant. Ljubil z vso telesno silo, ljubil z dušo in srcem.

Kot tisto dekle. -

Vitko, nasmejano, lepih oči, zagledano v sedanjost, v življenje. plavih valovitih las vse doli do pasu.

Dekle sončne narave, polno zaupanja in vere za toplo bodočnost.

Kje je zdaj tisto dekle?

Njeni lasje so osiveli, kje je njen smeh?

Kje usta, od strasti odprta, vlažna, vročih ust željna? Kje tisto blaženo občutje združenja, ki spoji telesi v eno, ju dvigne v vrtoglav let, v prostor neznanih oblik, mej in proporcev.

Kjer je vse enota, le eno v plesu igrivih meglic.

Videl je domovino kot tolikokrat v sanjah, ko se je s krikom prepoten dvignil iz more.

Videl jo je zopet samo, zapuščeno nekje na umazani poti svetovnih dogodkov. Samo v tanki prosojni obleki, prestrašeno mlado dekle brez obrambe sredi noči.

Po njej so segale roke, hlastali zobje, jeziki ljudi, ki so jo hoteli zase, kje v temi, v kleti brez oken, kjer krikov in klicev na pomoč ni slišati; zase v svojo korist, v zadoščenje lastnih potreb.

Ti ljudje so res govorili njen jezik, bil pa je spačen in v zanosu trenutka nerazumljiv.

Ko so opravili, so se je polastili novi, saj so čakali slinastih ust dolge ure v neskončni vrsti.

Dali ji niso niti vode, da bi se odžejala ali očistila.

* * *

"Zdaj pa še en očenaš za zdravo pamet."

Še en očenaš.

Ko so odmolili, je mati vedno povzela: "Zdaj pa še enega predno zaspimo, za naš dom, ki je naša domovina."

Molili so kleče ob postelji, pa takrat ni razumel ne smisla ne pomena materine zahteve.

"Še en očenaš."

Koliko očenašev naj bi bilo potrebno, da domovine ne bi doletelo tisto kar jo je?

Koliko zavednih ljudi na kolenih, koliko prošenj? Koliko darovanih maš?

Koliko brzostrelk? Koliko nabrušenih bajonetov?

Bila pa so ta vprašanja le mazilo opečeni koži, ki bolečino res ublaži, rane pa ne more zaceliti.

Vedel je, da je domovino presenetil nov čas, plaz novih dogodkov.

III

Pričelo je narahlo pršeti.

Šel je na Celovško cesto, ki je imela novo ime, mimo kopališča Ilirije in zavil v hrib, na Bellevue.

Na hotelski terasi je našel mizo s suhim stolom in sedel pod sončnik. Od tam se je lepo videl Grad in daleč v megli greben Krima.

Naročil je pivo in klical domov.

"Kje pa si?" se je čudil oče.

"Na Bellevue sem, prej pa na obisku. Kaj ko bi z mamo prišla sem, na kosilo? Veselilo bi me res. Saj ni daleč od vaju."

"Prideva, čeprav slišim, da mati že pripravlja kosilo. V kuhinji ropota."

"Torej se vidimo!" je rekel Peter in obesil slušalko.

Laško pivo je bilo izvrstno in pravilno ohlajeno.

Po drugi steklenici se je oddahnil.

"Naj vam prinesem še eno?" je vprašala natakarica.

"Da. Oh - rezervirajte mi prosim v jedilnici mizo za tri. Ko prideta mati in oče, jima, prosim, povejte, da sedim tu na terasi." Stisnil ji je bankovec v roko.

"Brez skrbi!" se je nasmehnila.

Zagledal se je v obris Kamniških Alp.

Zagrinjale so jih tu in tam megle.

V Kamniškem sedlu je sedel siv oblak.

Kako čudno je življenje? Kako nerazumljiv razvoj dogodkov, ki ga usmerja. Ta razvoj spremeni ljudi, njih medsebojni odnos.

Ko se je umaknil in prišel v svet, je moral gledati naprej, da je obstal. Osebe, katere je nosil v srcu, so ostale prav take kot so bile na dan slovesa.

Ljudje, ki se vidijo vsak dan, staranja ne opazijo. Če se je spremenila Zdenka, se je postaral tudi on sam. Kako da ga je ona spoznala, on pa ne nje.

Je tu še doma?

Objelo ga je veliko domotožje, kot prva leta zdomstva. Bil je doma, vendar je mislil na dom.

Pretreslo ga je, pivo ni pomagalo.

* * *

Mami terasa ni bila všeč, najmanj sončniki v pestrih barvah in z reklamo.

"Vse je načičkano!"

Stopili so v jedilnico, čeprav se je prav tedaj pokazalo sonce.

"Kakšne cene so to!", je vzkliknila, ko so sedli.

"Pozabi na cene, moja gosta sta."

"Tu imajo dober puranov zrezek," je omenil oče.

"Jaz bi kaj malega, kakšno solatko morda, več ne," je ugovarjala mama.

"Tri zrezke z juho in mešano solato," je šepnil Peter natakarici.

"Kakšno vino bi radi?"

Peter je bil vesel, ko se je oče odločil za ljutomersko žlahtnino.

"Ne bi smel tako zapravljati denarja," je vztrajala mama.

"Kako pusto je tu, nobenih okrasov, nobenih slik."

"Saj ni res! Kaj pa tista sredi stene?"

Mama je prebledela.

"Ne reci nič o tej sliki, prosim te lepo, niti besedice!" je zašepetala.

"Fejst gospod, imenitno izgleda v uniformi," jo je dražil Peter.

"Ne reci nič, za Boga svetega!"

"Kar pravim, je to, da je slika lepa in tisti gospod imeniten!"

"Ah, dajta no!" je rekel oče med pokušanjem vina.

Mama se je ozirala, si dala opraviti s servieto in nervozno premikala pribor.

Spregovorila bi, da se ni pojavila natakarica s pladnjem. Juha okusna, puran izvrsten. Še mama je morala pohvaliti. Namesto kompota je naročil palačinke.

"Že dolgo jih nisem jedel."

Mama se je upirala, vendar pokušala.

"Jaz napravim boljše, zakaj nisi omenil, doma bi ti jih naredila, ceneje bi bilo."

"Že prav, privošči si in pozabi na kuho."

"Bi še eno?" je pokazal na steklenico.

"Bi," je rekel oče.

Andreja Dolinar: **Polje** - olje.

"Zame ne," je ugovarjala mama. "Take cene in še kozarci niso čisti."

Natakarica je pospravila z mize.

"Še eno buteljko, košarico kruha in kakšen sir."

"Kruha? se je čudila mama, "saj si ravnokar kosil!"

"Vedno jem kruh po jedi, tako sem se navadil."

Drobili so kruh, oče je močno opopral svoj kos sira.

Objela je vse čudna tišina. Peter je zaslutil, kot prej v šoli, mučen pogovor.

Sonce je stalo visoko, oblaki so se potegnili daleč za Krim. Zavese na oknih so obvisele, mati je zrla v sliko na steni.

"Kaj so z nami delali," je rekla počasi s tihim, tresočim glasom. "Kaj so z nami počeli!"

Peter je zaprl oči in se potisnil globlje v stol.

Še tiše kot mama je končno rekel:

"Pustita me, prosim, v miru. Kar je bilo je bilo, ne da se spremeniti. Tu sem na dopustu, želim si srečen čas, ko vaju toliko let nisem videl. Govorimo o veselju, saj ta še mora biti. Tudi če misliš, da ga ni več, si ga ponovno ustvari. Pozabimo mizerijo preteklosti in tiste, ki so jo povzročili, vsaj tukaj ob mizi, zdaj, za hip. Prosim! Ne brskajmo po gnoju preteklosti, saj je nismo ustvarili mi. Če jo pozabimo le za en hip, bo to brca onim, ki vas hočejo upravljati, saj to je njih glavni namen. Pozabimo na tiste, katerim je droga oblasti zamašila žile, oslepila oči in smisel za dostojnost.

Veselimo se, da smo zdaj tukaj in skupaj živi, zadovoljni in ne kot oni, ki so jim z gramozom zasuli usta, z žico zvezali ude, prestrelili lobanje.

Nalil si je vina in v dušku izpil.

"Govorimo, kam se napotimo jutri, saj ostanem tu le še nekaj dni.

Hej, veselimo se, sonce je toplo, dan je lep in vino imamo v kozarcu!"

Nista ga poslušala. Posebno mama ne. Oče ni rekel nič, vrtel v roki kozarec. Oprt težko na komolce, glavo potisnjeno med ramena.

"Mnogo smo prestali." je vzdihnil.

"Tudi jaz," je rekel Peter, "tudi jaz."

"Zgubili smo stanovanje! Vrgli so naju oba iz službe!"

"Na cesti bi ostal, če se me ne bi usmilil prijatelj, ravnatelj gimnazije. Dvajset let sem životaril v kabinetu za prirodopisje med nagačenimi pticami in živalmi."

"Jaz pa pri sestri kot berač v majhni sobici, ki je bila prej shramba.

"Vse so nam vzeli, vse!"

Razumel je, da to, kar so jima vzeli, niso bile nepremičnine, ne posestvo, saj jih nista imela. Kar so jima vzeli, je bilo človeško dostojanstvo, voljo do življenja. V starosti mir in pokoj.

Tudi meni so, je pomislil.

Mladost in z njo vero v bodočnost. Prebolel je, ker je moral, sicer bi končal v blaznici. Tako kot so končali tu v blaznici mnogi, ki so sodelovali pri urejanju novega človeka s cepivom strahu, pa se tega sami nalezli in omagali.

Če bi bil ostal in se na kak čudežen način rešil, bi bil prav tako zagledan v preteklost kot oče in mati.

Mati je z vilicami risala po krožniku, kjer je bil prav v sredini ostanek rdečega nadeva zaužite palačinke.

Oče je gledal v prazen kozarec.

Peter se je zdaj prvič zavedel njih bolečine. Tudi tega, da je bil on najbrže edini, kateremu sta zaupala, kako je z njima bilo. V vseh teh letih edini, saj je bilo zaupanje v tem mestu bolj redko kot mošnja zlata sredi ceste.

Razumel je zdaj prvič potrebo robca na ustih spovednika, ki ga drži, ne zaradi vonja pokvarjenih zob, temveč zaradi smradu storjenega greha.

Ta vonj je bil povsod.

Bil je močnejši kot oni iz dimnikov fabrik, iz izplinjačev zaradi slabega bencina ali cenene nafte.

Bil je v uradih, učilnicah, v sodni dvorani, v trgovinah.

Ker je bil povsod in vedno navzoč, ga mnogi niso več zavonjali.

Bil je ta vonj produkt strahu.

Strahu se dejansko ne navadiš, ker pa čuti končno otope, ne veš več, čeprav zastrašen, če se še bojiš ali ne več.

Duša otopi, skrhajo se čuti in duša ni zmožna več sprejeti ne laži, ne resnice, ker je ne pozna več.

Strah so zato prenovili. Iznašli so stroj.

Bil je kolovrat strahu.

Préja je bila danes volna, jutri lan, tudi konoplja. Vseeno jim je bilo kako debela je bila nit.

Da je le bila.

Gonili so ta stroj v treh šihtih, noč in dan, zdaj z večjo, zdaj z manjšno silo, kot sta narekovala čas in potreba.

Poganjali so kolovrat strahu s tako silo, da se je pretrgala nit ali nalomilo stopalo. Zbrali so se takoj, tudi sredi noči, da so našli konec strgane niti, ga zavozljali in zopet pognali kolo.

Največji strah tistega, ki straši, je v tem, da trepeta pred uro, ko se ga strašeni ne bo več bal.

Boji se počitka, tudi terorist se utrudi, ker je mogoče, da bi premor omogočil preusmeritev groze v sovraštvo.

Sovraštvo je vedno gonilna sila upora.

Zato jim je bil kolovrat malik.

Častili so ga in čeprav ni bilo v njem nič božjega, pred njim poklekovali, ker so se ga sami bali.

* * *

"Tista slika ne bo ostala," je spregovoril Peter."

"Ne kaži s prstom, za Boga svetega! Prosim te lepo, ne govori na glas!"

Petra ni ugnala.

"Prišel bo čas, zapihal močan veter in vse to odpihnil v pozabo. Ta isti veter oblikuje gore, puščave in morsko obalo. Ukazuje vremenu, nadzira naravni razvoj in vse, kar ustvari človek. Tudi on tam na steni je le človek.

Njegovo sliko bodo odnesli.

Kam bodo z njo in s tisoči podobnih, - ne vem.

Odnesli pa jo bodo za vselej.

Steno bodo prepleskali.

Pleskali jo bodo stokrat, vendar je ne bodo prepleskali. Sto čopičev, tisoč galonov barve, nove tapete ne bodo pokrile temno senco, katero je povzročila slika na steni."

IV

Pred vrati stanovanja je zaprosil za ključ.

"Na sprehod grem, da si ohladim čelo. Vina nisem navajen."

"Kam boš šel? Mesta ne poznaš več, da se ne bi izgubil."

"Oh, mama! Kako se naj izgubim tu, ko se v več milijonskem Torontu še nisem. Saj nisem več otrok."

"Si, si," je zajokala mama," moj otrok si. Ne hodi po zakotnih ulicah. Temnih vež se izogibaj, posebno okoli oštarij."

"Kako?"

"Povsod so šiptarji in Ičí."

"Ičí? Kdo so ti?"

"Oni z juga, preko Sotle, saj veš. Nože imajo. Ropajo. Da posiljujejo, pravijo!"

"Uprite se jim, saj je to vaša dežela!"

"Upreti se? Kako, - ko smo tako majhni!"

"Majhni?"

Poudarjanje majhnosti se je spominjal še izza mladosti. Že takrat je sumil, da je bil pojem majhnosti skrbno gojen. Poudarjanje liliputanstva je bil del pouka kot nauka, postal je del kulture.

Ko smo pa tako majhni.

Zaviralo je to pojmovanje razvoj ne le posameznika temveč tudi naroda in vzpodbujalo pričakovanje pomoči od drugod in od drugih.

Velike ribe so v taki vodi velike le, če je ribnik z ribicami majhen.

Površina ribnika vedno določi velikost največje ribe.

"Ne skrbi, mama, pazil bom."

Ni hotel dolge razprave ali prepira zdaj še o šiptarjih.

* * *

"Boo-hoo

"You got me crying for you"

Zvok, celo šum, melodija pesmi, vonj kot okus obudé spomin, prikličejo preteklost.

Boo-hoo ...

Star ameriški šlager izza zidov kopališča Ilirije.

Boo-hoo ...

Nasmehnil se je, prvič ta dan.

Mlada telesa, skakalci na trimeterski deski, z desetmeterskega stolpa, tekmovanje za državno prvenstvo.

Waterpolo in vrišč navijačev.

Mladost!

Zaprl je oči in pred njim je stala Zdenka v tesni kopalni obleki. Plavih las, na ustih smeh, iskre v očeh. Z oljem za sončenje ji je mazal ramena, hrbet, z njenim glavnikom česal dolge lase.

Stopil je hitro in z dlanjo pomel oči, kot človek, ki se je zbudil iz sanj.

* * *

Aleksandrova cesta, Promenada. Prva je imela novo ime, druge ni bilo več.

Tudi tu so pristopili prijatelji iz preteklosti. Po načinu govorice, po obleki, celo po hoji so bili takrat istega vzorca. Nosili so vsi enake površnike, v pasu zavozljane navidez brezbrižno, v resnici pa je vozel spominjal na skavtske po zapletenosti.

Na glavi Borsallino klobuke s širokimi krajci, kot so jih v gangsterskih filmih nosili Humphry Bogart, George Raft.

Bavili so se ljubiteljsko z jazzom v improviziranih orkestrih.

Okoli njih vedno dekleta, mlada ljubezen, slaščice in vino.

Govorili so vedno o novem, najnovejšem, v pogovor strastno mešali amerikanizme.

Že takrat je sanjal o Ameriki.

* * *

Ustavil se je pred Kazino.

Tudi ta ni bila več kot se jo je spominjal. Zdela se mu je manjša, nižja, omet štukatur je odpadal, rumena barva fasade je že davno zgubila habsburški blesk.

"Prve dame,
prvi gospodje,
prvi do srede,
prvi desno,
na nasprotne prostore,
prvi desno,
na nasprotne prostore,
tour de mains!"

Tako je bil klical plesni učitelj.

Tour de mains!

S tem je bil po Pantalon-u, drugi del četvorke imenovan L etè, končan.

Sledil je La Poule, La Trènis, La Pastourelle.

Kotiljoni na prsa fantom, korsaži dekletom, rože, pokloni in komplimenti njih šaperonom.

Objemi, ukradeni poljubi, obljub večne zvestobe.

Vino, smeh.

Za en večer sofistikacija v močvirju malomeščanskega provincializma!

Kje so zdaj ta dekleta?

Kje fantje, ki so se morali uvrstiti v nasprotne falange in naperiti kopja za smrtni boj?

Kje so padli? Kje leže njih kosti?

Streslo ga je.

To meto, ta dežela ni bila kot ona v knjigah, na razglednicah, na turističnih plakatih! Bila je prostor nepokopanih spominov.

Prijetni spomini lebde nekje v podzavesti. Zbude se, ko si sproščen in dobre volje.

Moreči spomini nikoli ne spe.

Podobni so strahovom iz horror movies, kjer kraljujejo nepokopani, The Nondead. Strašni so, ker večno tavajo. Za njih ni miru, ne počitka. Doletela jih je bila strašna travma. Žrtve so gnusne izdaje, prevare in mučenja.

Umrli so, vendar mrtveci niso.

Tavajo, tulijo, straše, ker so jih usmrtili, a nikoli človeško pokopali.

The undead!

Znašel se je pred kioskom.

"Imate kaj v angleščini?"

"Imamo."

Trafikant mu je nametal pest časopisov.

Barve kričeče, naslovi bombastični:

Super sex. Good sex. Men only.

"Kaj pa kaj resnega? Time magacin?

"Imamo."

Zaželel si je angleščine, da bi se oddaljil jeziku, v katerem so takrat, v tistem času, padala smrtna povelja.

Tista slovenska povelja, ki so sprožila kopja falang. Kopja, sulice, meče, ki so predrli telesa najlepših ljudi.

Teh in onih.

Jim sekala ude, izdrla oči, prebodla srce.

Najlepših slovenskih.

Jim nikoli ne dovolila pogreba.

Heil CREON -
v vsaki dobi isti!
O ANTIGONA, naša domovina, sestra nas vseh!
O POLYNICES, naš brat v pozabi!
Počivaj ETEOCLES,
tudi ti si trpel.

* * *

Ko se je vrnil, sta bila oče in mati že v postelji.

Na ekranu je našel star kanadski program: The Wayne and Schuster Hour s slovenskimi podnapisi. Bila je farsa o tujski legiji.

Smejal se je iz srca. Humor je bil izrazito kanadski, zmes britanskega in newyorškega.

Smejal se je na glas, prvič odkar je prišel.

* * *

Naslednji dan se je odpeljal na Štajersko, kjer sta živela bratranca z družino.

Maribor mu je ugajal, posebno še preurejeni Lent ob Dravi.

Bilo je lepo, ker spominov od tam ni imel. Peljali so se v Slovenske gorice na piknik.

Lepota teh ga je osupnila, pretresla.

Mehkoba jesenskih barv, popoldansko sonce v terasah zorečega grozdja.

Iz dolin se je dvigal pajčolan megle in tišina vsepovsod.

Zgoraj so plavali beli oblaki in ptice, ki so utripnile s krili le kadar se je oglasil klopotec.

"Tu najbrže nikoli ni bilo bitk?" je vprašal bratranca

"Tu v vinogradih ne, v zadnji vojni nikoli. Čemu vprašaš?

"Ker je tako spokojno. Tako blaženo tiho."

V

Zdaj se je vračal.

Letalo je bilo polno. Stuardese so se pomikale po ozkih hodnikih med sedeži in nudile okrepčila.

Polet se je vlekel v neskončnost. Bolelo ga je v hrbtu, v tilniku.

Med predvajanjem filma, ko so zatemnili kabino, je zadremal. To je bil edini njegov počitek, odkar se je poslovil.

Mama je imela solze v očeh, oče je gledal vstran.

"Bog ve, če se bomo še kdaj videli."

"Seveda! Drugo leto se vidimo, ko prideta vidva na obisk k nam v Kanado."

"Na svidenje, torej"

"Na svidenje!"

Potem so se objeli. Potem zopet in še enkrat.

Slovo je vedno žalostno. Še bolj priprava nanj. Težko je še posebno tistemu, ki ostane.

Oni, ki gre, ima potovalne skrbi, zato lažje pozabi.

"Čas je, da zdaj vaše pisanje odložite." je rekla stuardesa.

Že drugič so servirali hrano.

"Cele ure že pišete. Kaj bo roman?" je rekla z nasmeškom, kot ga imajo stuardese povsod.

"Ne, ne, le spomin na obisk." Zaprl je notes in ga vtaknil pod sedež.

"Lepo je obiskati dom. Boste kavo ali čaj?"

Pozno popoldne se je oglasil kapitan in oznanil, da bodo v pol ure pristali v Torontu.

Šum motorjev se mu je zazdel drugačen. V ušesih je začutil rahel pritisk. Še bolj je zategnil pas.

Pristali so, motorji so končno utihnili. Šel je s potniki po neskončno dolgih in pustih hodnikih do prtljažne dvorane in čakal na kovčke.

Potem po še daljših hodnikih do prostora, kjer je bila kontrola pasaportov in carinski pregled.

Na modro pobarvanih stenah so bili zemljevidi in velike fotografije kanadskih mest.

Kontrolnih postaj je bilo deset.

Potniki so se postavili v dolge vrste s prtljago, pasaporti in deklaracijskimi listinami v roki.

Videz uradništva ga je osupnil.

Dva sta nosila turban, eden je bil Kitajec, drugi črnec, med šestimi belci sta bili dve ženski.

Peter se je postavil v deveto vrsto, ker je bila najkrajša.

"How long have you lived in this country?" ga je vprašal mož s turbanom.

"Is there anything wrong with my passport?"

"How long have you been in this country?" je ponovil Sikh, to pot glasneje. Izgovorjava kot intonacija je bila tuja. Splošna drža izzivalna, celo pokroviteljska.

Peter je bil utrujen, v hrbtu ga je bolelo in zdaj se pred njim šopiri indijski pritepenec.

Četrt stoletja mu je vzelo, da se je privadil superiornosti Anglosasov, zdaj naj prenaša obnašanja emigrantov iz Afrike, Azije, Karibskih otokov, njih govorico, navade, njih primitivizme.

"How long have -"

"Longer, a hellova lot longer then you!" se mu je utrgalo.

Indijčeve oči so se zožile, usta stisnila v navzdol obrnjeno krivuljo. Roka, ki je držala pasaport, se je tresla.

"Have you got anything to declare?" je vprašal.

"You got my declaration papers in your hand, sir."

Poudaril je Sir.

"I see!" - je siknil uradnik.

Vrnil mu je pasaport s karto rumene barve. To je pomenilo preiskavo prtljage v posebni sobani.

Carinik je hitro in vešče pregledal oba kovčka in torbo.

"Everything's OK, Sir! How in hell did you end up with the yellow card?"

"Ask the goddamn turban out there, he gave it to me!"

"Take it easy, sir! It's OK! Thank you, sir and have a nice day!" se je smejal Kanadčan.

Potem skozi steklena vrata do glavnega hodnika, kjer so čakali svojci.

Kathryn ga je prva zagledala.

Pritekla je s šopkom rož, ga objela in poljubila.

"Hi, daddy, it's nice to see you again!

"Hi Kathryn, hi James, hello dear Milena!"

Dolgo so se objemali, se smejali, si brisali solze.

"You look tired, dad. How come it took such a long time to clear customes?"

"Oh, some idiot, some foreigner sent me for the baggage check. Those types shouldn't be allowed to come here."

"They're now all over place. Forget them! How was the trip?

"Boring, too darn long."

"How's grandma? How's your dad?"

"They're - they're - just fine. I'll tell you about them and about my trip later. Let's get out of this noisy place."

Trava okoli hiše je bila skrbno pokošena.

"The lawn looks great," je rekel Peter.

"We took good care of it, didn't we?

"Yes, you certainly did!"

Milena je našla ključ in odprla vrata na stežaj.

"Welcome home, Peter!"

"Welcome home, dad!" sta ga poljubila Kathryn in James.

"It's nice to be home!" je rekel Peter.

Toronto, oktober 1992.

GREGOR PAPEŽ

BAJO EL CIELO

El cielo se arrastra sobre el pasto crecido,
se acuesta sobre alguna ciudad a lo lejos,
se sumerge en algunos ojos -
el cielo
otoñal como una estatua de arena
que danza con el fuego.

Hay luces que caen sobre las hojas,
hay días
que caen en los ojos -
los ojos de mi madre,
como gotas de silencio dentro de los árboles
en el pequeño jardín.

AVGUST HORVAT

VPRAŠANJE UVEDBE DEMOKRACIJE V PODJETJU

1. PROBLEMI DEMOKRACIJE

Pojem demokracije

Demokracija je pogosto izrečena beseda, a jo ljudje različno pojmujejo, a še bolj različno aplicirajo v praksi. Pojmovanja so si tako nasprotna, da eno pojmovanje izključuje drugo. Tudi najbolj nečloveške diktature si drznejo nadeti masko demokracije. Je eno najbolj važnih in perečih vprašanj v sodobni družbi.

Od pojmovanja demokracije je odvisno reševanje družbenih, gospodarskih, političnih in ostalih problemov družbe. Zato jo nekateri smatrajo za nekakšen formalni skupek pravil ali norm za človekovo udejstvovanje v družbi, upoštevajoč v splošnem in najširšem pomenu besede, gesla francoske revolucije o enakosti, bratstvu in svobodi, kar bi naj vključevalo tudi vse človekove pravice. Gre za formalno obliko demokracije.

Formalna demokracija zajame človekove pravice do fizične integralnosti, do življenja, do sredstev za življenje, svobodo združevanja, izražanja mišljenja in sklepanja pogodbenih odnosov. Nanaša se na poedinca in nič več. V odnosih med člani družbe pa bi naj obstojala neomejena svoboda ne glede na to, če uničuje ali omejuje svobodo sočloveka. To vrsto demokracije moremo imenovati tudi kot liberalno.

Vsled velikih pomanjkljivosti in ker ne zajame vseh področij človekovega življenja in udejstvovanja, formalna demokracija ni resnična demokracija. Ne nudi človeku jamstva za zaščito in nedotakljivost njegovih pravic, katere mu sicer priznava, a ne nudi potrebne varnosti.

Resnična demokracija more biti le organska, ki poleg priznanja osnovnih človekovih življenskih pravic ustanavlja tudi organe,

nosilce idej demokracije in njenih ustanov z nalogo, da ščitijo pravice posameznikov in skrbijo za njihovo aplikacijo v praksi. Pri tem je povdarek na koordinaciji, to je, da pravica enega člana družbe ali skupnosti ni istočasno krivica za drugega. Zato organska demokracija ne omejuje svobode posameznikov, ampak samo koordinira njihove aktivnosti, da se svoboda ne izmaliči v nered in anarhijo, skrbi za red in omogoča urejeno življenje v svobodni družbi, da morejo posameznik in skupnost v polni meri razvijati in uveljaviti svoje duševne in fizične zmožnosti za dosego postavljenih ciljev in blaginjo skupnosti.

V praktičnem življenju demokracija pomeni organsko ali funkcijsko organizirano družbo, v kateri vsak sodeluje po svoji sposobnosti, a prevzame tudi pripadajoči del odgovornosti, enako za uspehe ali neuspehe, pridobiva in prejema za življenje potrebna sredstva, razvija in izpopolnjuje lastno sposobnost ter se poslužuje pravic, ki niso istočasno v škodo ali celo krivica bližnjemu. Vsi si prizadevajo nesebično za dobro celote.

Politična demokracija

Politična demokracija je veja organske in funkcionalne demokracije. V bistvu je sodelovanje svobodno izvoljenih predstavnikov ljudstva pri vodstvu in upravi družbenih ter državnih ustanov. Izvoljeni zastopniki ljudstva, ki morejo pripadati različnim političnim strankam in imeti različna imena in naslove, so pooblaščeni v imenu ljudstva, to je volivcev, ki predstavljajo večino oddanih glasov, izvrševati politično oblast v družbi z nalogo in dolžnostjo, da skrbijo za skupno blaginjo, red in mir v družbi, obrambo pred zunanjimi napadalci, v času dokler traja njihov mandat.

Politična demokracija ima korenine v suverenosti ljudstva, ki se kot narodna ali več narodna skupnost združi in organizira v državni organizaciji. Tako tudi izvolitev predstavnikov izhaja iz suverenih pravic ljudstva, ker to vlada samo preko izvoljenih predstavnikov. Samo preko teh so naj-širši sloji družbe soudeleženi pri vodstvu družbe in državnih ustanov, uresničujejo svoje pravice in sprejemajo izvrševanje dolžnosti.

Tudi resnična politična demokracija mora biti organska demokracija, za to mora imeti vse potrebne ustanove preko katerih izvoljeni predstaniki vestno izpolnjujejo prevzete dolžnosti in

se trudijo za skupno blaginjo. Ima svoj hierarhični red funkcij in vodstva ter odgovornosti. Vse to je izrednega pomena za razvoj osebnosti občanov ter družbene skupnosti.

Realna organska demokracija je v sodobnem političnem življenju še ne realiziran ideal, ker predstavniki ljudstva, ki vodijo in uporavljajo družbene zadeve niso dovolj vestni pri izvrševanju nalog, zaradi razkoraka med obljubami in realnim izvrševanjem dolžnosti, različnega pojmovanja demokracije, ki se pogosto izraža v zahtevah pravic za lastno politično skupnost ali lastno osebo, istočasno se pa iste zanika ali omejuje nasprotnikom ali celo lastnim volilcem. Zato se upravičeno govori tudi o krizi demokracije.

Zaradi človekovih slabosti in napak, napačnih idej in pojmovanja družbenega življenja ima sodobna demokracija velike pomanjkljivosti, a je za vodstvo družbenih zadev in političnega življenja posebej najprimernejša oblika, ki je poznana in se more aplicirati v praksi, ne da bi bile zanikane človekove osnovne pravice.

Gospodarska demokracija

Gospodarska demokracija je naslednja oblika organske in funkcionalne demokracije. Za družbeno življenje in sožitje je enako potrebna kot politična demokracija. Ni pa še dovolj razvita in se ji pri praktični aplikaciji postavljajo velike ovire.

V najširšem pomenu lahko gospodarsko demokracijo definiramo kot solidarnost med delom in kapitalom v gospodarskem življenju, kjer vsi zainteresirani sodelujejo po načelih enakopravnosti za dosego skupne blaginje.

Ustanove gospodarske demokracije so podjetja, delodajalske in delojemalske predstavniške ustanove, ki urejajo medsebojne odnose in vodijo gospodarsko življenje. V zakonodajnem in pravnem pogledu je gospodarska demokracija še na splošno podrejena politični demokraciji. S tem pa ni rečeno, da se tudi v gospodarskem življenju ne bi mogla aplicirati načela politične demokracije, to je ustanovitev organov ali nosilcev, ki jih vodijo izvoljeni predstavniki iz vrst v gospodarstvu sodelujočih subjektov. Pri tem pa zasebna lastnina in pobuda ne smeta biti nikoli omejeni.

Z ozirom na delokrog in obsežnost gospodarska demokracija zajame le del družbenega življenja in sicer, ki je aktivno soude-

ležen v gospodarski aktivnosti. Ostale družbene skupnosti so pa zainteresirane le v toliko, v kolikor jim je gospodarsko življenje potrebno za kritje tvarnih potreb. Niso pa direktno zainteresirane na reorganizaciji gospodarstva, odnosih med proizvajalnimi činitelji in drugimi subjekti, ker nimajo možnosti soodločanja in pravico vposega.

Tudi funkcije so različne, a si ne nasprotujejo, ampak se dopolnjujejo. Ni mogoče govoriti o demokratični ureditvi družbe, če ni sodelovanja. Politična demokracija je predpogoj za obstoj gospodarske. Z odgovarjajočo zakonodajo urejuje in omogoča zbiranje potrebnega kapitala za podjetniško proizvajalno aktivnost in druge služnosti ter njihovo poslovanje. Pri tem je izrednega pomena zakonodaja, ki ureja odnose med delodajalci in delojemalci.

Obstaja pa nevarnost v demokratični družbi, če njeni predstavniki niso dovolj previdni in odločni, da si podjetniški sloj z njemu lastno gospodarsko in finančno močjo podvrže politično oblast z namenom, da ščiti prvenstveno svoje interese. Tako s pomočjo politične oblasti gospodarsko močni indirektno vodijo družbeno življenje, usmerjajo njega potek vedno za zaščito lastnih interesov v škodo skupnosti.

V čem je torej bistvo, realen pomen gospodarske demokracije?

Nekateri so mnenja, da v sodelovanju delojemalcev pri vodstvu, upravi in tehničnih zadevah podjetja in to v najrazličnejših oblikah. Vendar je to premalo. Kot že povedano, ponekod tako sodelovanje delojemalci sami odklanjajo, v večini primerov pa podjetniki. Tudi za resnično demokracijo to še ni dovolj. Bistvo je v enakopravnosti vseh činiteljev, ki sodelujejo v podjetju in proizvodnji. Tukaj sta mišljena predvsem subjekta gospodarskega življenja, delojemalci in delodajalec —kapitalist— podjetnik. Povezati se morajo po načelih enakopravnosti in zavestnem, svobodnem sodelovanju in podrediti osebne in skupinske interese skupnemu dobremu. Nihče ne išče več samega sebe, svoje koristi, ampak izpolnjuje vestno dolžnosti, ki jih ima do bližnjega in skupnosti. Pri tem se ne gre za odpravo hierarhičnega reda v podjetju in gospodarstvu, temveč za njegovo utrditev. Kot je v vsaki družbi, organizaciji in skupnosti potrebno vodstvo in avtoriteta, enako tudi v podjetju in drugih ustanovah gospodarskega življenja, ne zaradi njih samih, ampak zaradi reda in odgovornosti. Ker vsi, ki sodelujejo v gospodarskem življenju, ne morejo prevzeti dol-

žnosti odgovornosti v enaki meri, kot nam to dokazuje praktično življenje na ostalih področjih človekovega udejstvovanja. Le iz načela odgovornosti izhaja pravica odločanja in to po predhodnem pristanku in pooblastilu vseh oziroma večine, za katere se naloge izvajajo. Gre za kordinacijo mnenj, stremljenj, aktivnosti, interesov in ciljev. Ker je hierarhični red jamstvo za dobro organizacijo in tudi skrb za skupno blaginjo, je potreben, zato ga morajo subjekti gospodarstva spoštovati, enako tudi družba.

Tako pojmovana gospodarska demokracija zahteva najprej spremembo strukture obstoječih gospodarskih ustanov ali reorganizacijo njihovih nosilcev. Le tako bo omogočeno realno sodelovanje gospodarskih subjektov v podjetju in izven njega v zadevah, ki se tičejo gospodarskega življenja. Dana mora biti možnost izmenjave mnenj, iskanja sporazumov, določanja dolžnosti in pravic, omogočiti medsebojno kontrolo izvrševanja prevzetih dolžnosti. Kot že povedano, ne sme biti nikoli prizadeta pravica do zasebne lastnine, sme se pa zahtevati, da služi tudi skupnim interesom družbe, da izvršuje pripadajoče socialne dolžnosti.

Kot je v politični demokraciji povdarjeno načelo suverenosti ljudstva in odgovornost vseh, ki so svobodno izvoljeni za izvrševanje te suverenosti, se mora tudi v gospodarskem življenju spoštovati enaka načela. Ne sme se pa pozabiti, da je odgovornost pred pravicami, čeprav je enaka, zato je demokratizacija gospodarskega življenja istočasno obveza za vse subjekte, da sprejmejo nove naloge s čutom odgovornosti. To je predvsem važno za delavski sloj, ki se bo moral odpovedati zavesti mase.

Demokratizacija podjetja

Družina je temeljna celica družbenega življenja. Je naravna skupnost dveh oseb, ki sta se svobodno odločila in zvezala za skupno življenje. Tudi gospodarsko življenje ima svojo temeljno celico, to je podjetje. V njem sta se po svobodni odločitvi, ali bi se morala, sporazumela podjetnik in delojemalec za skupno sodelovanje v procesu proizvodnje in drugih pomožnih delih. Toda ta sporazum in povezanost nista stalna kot v zakonskem življenju, kljub temu, da si oba to želita, da bi bilo dolgotrajno.

Napredek ali nazadovanje v gospodarskem življenju je v veliki meri odvisno od odnosov in razmer v podjetju. Če so ti odnosi in razmere normalne, so tudi v celotnem gospodarstvu, le redkokdaj mora priti do pretresov od zunanjih okoliščin. Ker so pa odnosi med delavci in podjetnikom podvrženi obdobnim krizam, je tudi gospodarsko življenje kot celota žrtev različnih pretresljajev in ovir.

V družini je oče gospodar, skrbi za njeno vzdrževanje in odgovornost. Čuti tesno in iskreno povezanost z vsemi člani. Če življenje poteka normalno se z njimi posvetuje preden odloča o skupnih zadevah. Druži jih velika vez skupnosti in zavest, da so si medsebojno potrebni. Drugače je v podjetju, podjetnik odloča sam v zavesti odgovornosti za lastne koristi. Temu cilju je vse podrejeno, zato odnosi med delavci in podjetnikom lastnikom kapitala slonijo na interesih močnejšega. Podrejenost, ki izhaja iz potrebe delati kot vir zaslužka potrebnega za lastno in življenje družine, je za delavca najtežja, ga najbolj zadane. Če zaslužek ne krije vseh življenjskih potreb obenem pa vidi, da podjetnik in višji uslužbenci živijo v izobilju, dobi občutek, da živijo na račun njegovih žuljev, so izkoriščani. Hočejo spoznati realnost, ki jih obdaja, vrednost lastnega dela in doprinosa k napredku podjetja.

Ta želja je naravna in razumljiva, se prej ali vslej vzbudi v vsakem človeku, ki je zaposlen pri drugih osebah, ker izhaja iz njegove narave kljub temu, da ni naravna pravica, kot to večkrat zagovarjajo navdušeni zagovorniki delavskih pravic.

Občutek podrejenosti in izkoriščanja sta poleg želje po lastnem premoženju glavna vzroka za delavsko nemirnost in nezadovoljstvo pri delu. Za to si delavci želijo spremembo odnosov med delom in kapitalom. Navadno svojih želja ne izrazijo z konkretnimi predlogi, kakšne bi naj bile te spremembe, želijo pa si nekaj znosnejšega, kar bi naj odgovarjalo življenjskim potrebam, človekovemu dostojanstvu, stopnji družbenega razvoja in medčloveških odnosov. V teh željah je izražena izhodiščna točka za reorganizacijo pravne in upravne strukture podjetja, težnja za njegovo demokratizacijo.

Realizacija

S študijem medčloveških odnosov v podjetju se hoče nekoliko omiliti nezadovoljstvo delavcev. Se priznava, da je človeštvo

kljub stalnemu tvarnemu, tehničnemu in kulturnemu napredku vedno bolj soodvisno. Soodvisnost presega narodne in državne meje in stopa na mednarodno področje. Evolucija odnosov v družbenem življenju, predvsem glede človeške soodvisnosti ne gredo neopazno mimo odnosov v podjetju. V tem prepričanju delavce še posebej prepričuje modernizacija podjetja, aplikacija avtomacije in informatike. Samo trenutna nepazljivost lahko povzroči veliko škodo.

Priznanje soodvisnosti med delom in kapitalom mora delavce in podjetnika voditi do spremembe mišljenja. Razum vidi človekova dejanja, zato mora biti odločitev razumska, resnično spoznanje in prepričanje, da nasprotovanja, nevoščljivost in trenja ne vodijo nikamor, prinašajo pa veliko škode. Priti do takega spoznanja pa ni enostavno. Med potjo se pojavijo različne težave. Podjetnik v večini primerov nima direktnega stika z delavci. Ti ga poznajo po osebah, ki ga zastopajo ali predstavljajo, zato delavci smatrajo, da je podjetnik tak kot so vodilni uradniki, podjetnik si pa delavce predstavlja take kot mu o njih poročajo njegovi predstavniki. Tako tudi obravnava delavske zahteve in rešuje nastale probleme.

Ni mogoče z gotovostjo trditi, da vodilno osebje, ki predstavlja podjetnika, nastopa in poroča objektivno. S stališča lastnih koristi gleda na to, da se prikupi podjetniku in zanika pripadajoče pravice delavcev. Morejo biti tudi izjeme, vendar v redkih primerih. Zato samo sposobno in objektivno vodilno osebje, s čutom odgovornosti, more urediti odnose z delavci. Tudi če je demokratizacija izvedena po sili zakona ostane le formalnost, če vodilno osebje ne spremeni svojega pristranskega mišljenja.

Vsako podjetje ima svoje težave, zato ni mogoče vseh obravnavati popolnoma enako oziroma predpisati neko formulo, ki bi naj vse uredila. Že podjetje samo mora biti v svoji strukturi in organizaciji zelo raznoliko. Obstojajo različne težave in odnosi v posameznih obratih podjetja. Obrat more biti različen od drugih obratov, kar se mora upoštevati in razumeti. Zato je pozitivno in uspešno reševanje problemov, ki ovirajo odnose med delom in kapitalom mogoče samo za vsako podjetje posebej upoštevajoč tudi njegovo notranjo raznolikost.

Vsa teorija in dobra volja ne pomaga dosti, če ni praktične sposobnosti in poznanja težav podjetja. Podjetnik, lastnik podjetja ali kapitalist, mora poznati delavske življenjske težave, zahteve in dejanske potrebe. Mora ga zanimati življenje delavcev

izven podjetja in družbena vprašanja skupnosti. To mu bo pomagalo pri vzgoji socialnega čuta.

Lažje se bo približal delavcem in jih razumel. Enako morajo tudi delavci doprinesti svoj delež. Zanimati in spoznati morajo težave podjetja, neprijeten položaj, ki ga ima večkrat podjetnik in s splošnimi problemi gospodarskega življenja. Kot si mora podjetnik privzgojiti socialni čut, si morajo delavci pridobiti čut gospodarske odgovornosti. Le tako bodo mogli sodelovati s podjetnikom in zavzeti objektivna stališča. To jih bo tudi prepričalo, da medčloveški odnosi niso samo teorija, ampak imajo tudi svojo praktično vrednost.

Težave nastopijo tudi zaradi različnega mišljenja med delavci samimi. Lažje je doseči edinost v mišljenju vodstva delniške družbe, ker je direktorij oziroma vodstvo manj številno. Delavci so številnejši in imajo včasih na isto vprašanje zelo različne poglede. Ta razlika izhaja iz različne izobrazbe, predvsem strokovne, idejnega prepričanja in sindikalne pripadnosti. Temu se pridružijo še razlike med tehniki, kvalificiranimi delavci in nekvalificiranimi. Tudi med njimi je precej nezaupanja in nevoščljivosti. Le sistematičen študij medčloveških odnosov v podjetju more pripraviti delavce, da opustijo medsebojna trenja in se zedinijo za skupno sodelovanje.

2. OSNOVE DEMOKRACIJE

Naravni položaj

Življenjski vsakdan dokazuje, da zdrav razum naravnost sili delavce in podjetnika k iskanju sporazumov in sodelovanju. Niti delavci niti podjetnik ne morejo zanikati, "da jedo iz iste sklede, pri isti mizi ter živijo v zadnji instanci vsi od čistega dohodka narodnega gospodarstva". Zdravemu razumu se je težko upirati tej življenjski realnosti. Vsak, ki čuti odgovornost do samega sebe in družbe mora izvrševati svoje dolžnosti, slediti zdravi pameti in opustiti vse kar temu nasprotuje. Nasprotno ravnanje pa ima nezaželjene posledice enako za delavce, podjetnika in družbo.

Proizvodnja, če poteka normalno in je racionalno organizirana, nudi pripadajoči delež delavcem in podjetniku. Če se postopa

pošteno, ne more priti do medsebojnega izkoriščanja. Nikoli ni preveč povdarjeno, da je podjetje v obratu vir dohodkov za delavce in podjetnika. Delavci vedno prejmejo svojo plačo, če podjetje donaša čisti dohodek ali ne, ker izgube gredo na račun podjetnika, prizadeti so le v toliko, da ne morejo pričakovati zaželjenega povišanja. Zaradi tega nobeden od prizadetih ne more iskati le lastnih koristi. Le egoizem in sovraštvo, ki zatemnita zdrav razum, vodita do iskanja lastnih koristi in skritih interesov.

Dostojanstvo človekove osebnosti

Človek ima pravico do življenja in za to potrebnih sredstev. Pri tem ne gre za ohranitev golega življenja, ampak je vključena tudi možnost prihranka, do pridobitve lastnega premoženja. Pravica do lastnega premoženja, do zasebne lastnine, izhaja iz dostojanstva človekove osebnosti. Pridobljena pa mora biti po pošteni poti, z zasluženim in prihranjenim denarjem, to je z delom lastnih rok in razuma.

Ni odveč vztrajanje na stališču, da imajo delavci in podjetnik enako pravico do sredstev za življenje. Te naravne pravice se ne morejo zanikati, ker so si kot osebe in s tem pripadajočim dostojanstvom popolnoma enaki. Za to drug drugemu ne smejo odreči kar je potrebno za življenjski obstoj in napredek podjetja, a prav tako nikoli škodovati. "Če imata skupne interese, zakaj jih ne bi tudi pokazala v praktičnem življenju? Ali ne pripada delavcem legitimna pravica, da prevzamejo del odgovornosti pri soodločanju in razvoju narodnega gospodarstva?" je rekel papež Pij XII.

Že dostojanstvo človekove osebnosti bi moralo biti zadosten vzrok za složno sodelovanje med delavci in podjetnikom. Ni vredno človeka, niti normalno in koristno za njegov duševni razvoj in fizično zdravje, da bi moral stalno živeti v poniževanju in zapostavljanju, v sovraštvu ali v nesporazumu z bližnjim. Vsak normalen človek si želi in pričakuje spoštovanja in upoštevanja, za to tudi sam ne sme tega odreči sočloveku, predvsem še tistemu s katerim sodeluje pri pridobivanju za življenje potrebnih dobrin. Vsled tega mora izginiti nezaupanje med delavci in podjetnikom ter prevladovati polna zavest in čista vest v pojmovanju skupne odgovornosti.

Nujnost enakopravnosti

Medsebojno priznanje pravic in izvrševanje dolžnosti je v vsaki družbeni skupnosti neobhodno potrebno. Brez tega ni urejenega življenja v družbi. Če je normalen razvoj življenja v družbi odvisen od izvrševanja dolžnosti in medsebojnega sožitja, je to toliko bolj potrebno v tako delikatnem organizmu kot je podjetje.

Enakopravnost ni v istem ali enakem izvrševanju nalog ali funkcij, to je, da delavec izvršuje v podjetju isto ali podobno delo kot lastnik ali podjetnik. To ni enakopravnost, je anarhija, praktično neizvedljivo. Bistvo enakosti je, da vsak vrši v družbi in tudi v podjetju določeno delo za katero je sposoben in je koristno za njega osebno in družbo. Vsako delo je častno in potrebno, zato zaradi dela in poklica nihče ne sme biti zapostavljen, trpeti na časti in dostojanstvu. Delo, ki je potrebno in koristno zasluži spoštovanje, upoštevanje in odgovarjajočo nagrado ali plačo.

Priznanje enakopravnosti izhaja iz stalne pripravljenosti spoštovati bližnjega in mu pomagati, v podjetju iz obojestranske iskrene in dobre volje. Noben pozitivni zakon nima take prisile in sankcij, da bi nekoga prisilil k izvrševanju njegovih določil, če se ta zavestno z lastnim pristankom ne podvrže njegovemu spoštovanju in priznanju. Potreben je svoboden pristanek volje. Zato mora biti tudi v podjetju obojestranska dobra volja, ker samo enostranska prizadevanja ne bodo prinesla pričakovanih uspehov.

Družbeni značaj podjetja in dela

Lastnik kapitala ali podjetnik in delavci so nujno solidarni v momentu proizvodnje. Pozabljena so morebitna drugačna gledanja na različna vprašanja v medsebojnih odnosih in sporih. Vsi se zavedajo da so si potrebni, imajo isti cilj, zato se ne morejo ločiti. Ta neločljivost vodi še do dodatnega spoznanja, da samo lastno delo še ni dovolj, da se pride do potrebnega zaslužka. To velja enako za delavce in podjetnika. V mnogih primerih ni dovolj eno samo podjetje, ampak je potrebno sodelovanje še drugih podjetij s svojimi produkti, ki temu služijo kot surovina ali sestavni deli za popravilo in vzdrževanje strojev. Ta povezanost dokaže najbolj konkretno delavcem in pod-

jetniku ali podjetnikom, koliko zmore posameznik in koliko skupna prizadevanja človeške skupnosti, ki vestno izvršuje svoje naloge. Le skupna prizadevanja vodijo k uspehom. Vsak spozna, če je iskren do samega sebe, koliko zmore, koliko je sposoben, kaj lahko izvrši in izdela brez sodelovanja bližnjega. Le sodelovanje vseh konstruktivnih činiteljev v družbi na splošno in še posebej pri delu v proizvajalnem procesu more ustvariti za življenje potrebne pogoje, kar nam pokaže na družbeni značaj človekovega dela in prizadevanj.

V podjetju, v momentu proizvodnje delavci in podjetnik najlažje in najhitreje spoznajo družbeno funkcijo lastnega dela. Temu se pridruži še drugo spoznanje, da podjetje, ki je rezultat družbene povezanosti človekovega dela in kapitala v njegovih različnih oblikah, zadosti le deloma potrebam družbe. Podjetje je kot proizvajalna enota odvisno od drugih podjetij in s tem drugih delavcev in podjetnikov ter od tržišča.

Kot proizvajalna skupnost mora podjetje služiti potrebam skupnosti. Iz tega sledi, da ne sme ukreniti ničesar, kar bi bilo nasprotno ali bi škodovalo skupni blaginji. Cilji in stremljenja podjetja morajo biti v skladu s potrebami in interesi družbe. Ta solidarnost ne škoduje interesom podjetja, je pa vir njegove dinamičnosti, če hoče obdržati svoj življenjski položaj v skupnosti ter napredovati, sledi evoluciji družbenega življenja in njegovih potreb. Podjetje, ki ne sledi tej evoluciji ali ne more dohiteti razvoja življenja, postane postopoma izolirano, statično, izgubi živi stik z gospodarsko in družbeno realnostjo ter se izloči iz skupnosti koristnih ponudnikov na trgu.

Družbena funkcija delavcev in podjetnika je v korist skupni blaginji, če se zavedajo svojih dolžnosti in se trudijo, da odpravijo medsebojna nesoglasja, iščejo sožitja in se vključijo v prizadevanja celotne družbene skupnosti, ki ji pripadajo.

Skupni interesi

Morda se zdi odvišno ponavljanje, da so interesi delavcev in podjetnika enaki. Tega ne spremenijo še tako različna gledanja na kulturno, gospodarsko in politično življenje. Stalno je prisotno v zavesti delavcev in podjetnika, čeprav tega ne kažejo na zunaj. Poizvodnja je vir dohodka in dobička za oba. Tega se zavedajo najbolj konkretno v podjetju med časom obratovanja, mesečni plači in ob letni bilanci.

Izven podjetja zavest skupnih interesov in povezanosti večkrat podleže različnim političnim in ideološkim vplivom. Včasih se jim delavci niti podjetnik ne morejo uspešno upirati. Skoraj vsak podleže prej ali slej gotovemu ideološkemu življenjskemu toku, se opredeli ideološko in politično. Ta opredelitev ali odločitev še ne vpliva nujno na življenje v podjetju, če jo vsak obdrži kot zasebno zadevo. V takem primeru je kljub različnim gledanjem na podjetje in družbena vprašanja vedenje subjektov lojalno in ne vpliva na medsebojne odnose in normalen potek proizvodnje.

Življenje in delo v podjetju je z ozirom na splošno družbeno življenje precej monotono. Ta monotonost nudi priložnost, da se tudi med delom vsilijo v mišljenje tudi problemi izven podjetja. Večkrat ti problemi tudi med delom zajamejo večji del človekovih razmišljanj in razmotrivanj. Zato se v podjetju in med delom obravnavajo vprašanja dela in proizvodnje, ki niso tako zanimivi in privlačni za večino delavcev kot problemi in življenje izven podjetja. Na različnih tribunah se podajajo kategorične diagnoze družbenih krivic in napak. Take diagnoze, ki vplivajo bolj čustveno kot razumsko, preprečijo kritično mišljenje marsikateremu človeku, mu onemogočijo sprejeti potrebno terapijo ali nakazano pot, ki bi s skupnimi prizadevanji in žrtvami vodila k rešitvi družbenih vprašanj. Ravno na tem področju so stališča in gledanja delavcev in podjetnikov precej različna. V večini primerov so delavci in podjetniki v nasprotnih skupinah. Iz različne svetovnonazorske ali politične družbene opredelitve in gledanja na življenje ter njegove težave izhajajo tudi nasprotja in trenja v podjetju. Dostikrat se govori isto, hoče povedati isto, ker se pa uporablja različno izražanje, se delavci in podjetnik razhajajo. Če se hoče v podjetju ohraniti sožitje se morajo taka gledanja pustiti izven podjetja.

Zunanji vplivi oziroma nosilci takih vplivov hočejo s silo prodreti v življenje podjetja in povzročiti nerede. Poklicni agitatorji in revolucionarji izrabljajo podjetje kot poskusno sredstvo za svoje podvige in revolucionarno zrelost delavskih mas. Zato tudi stavke ali izprtja političnega značaja, ki v novejši dobi po številu prekašajo resnično kruhoborske stavke in spore med delavci in podjetnikom.

Skupnost interesov izhaja tudi iz moralne osnove človekove osebnosti. Oba druži in ju mora družiti človeško, predvsem pa krščansko bratstvo. Delavci in podjetnik, kljub različnim

funkcijam in nalogam v življenju, sta enakega izvora, z istim namenom in ciljem življenja, iste narave, vsi imajo neumrjočo dušo in končni cilj večnosti. Te posebnosti oziroma značilnosti morajo imeti prednost pred tvarnimi interesi. To čutijo tudi delavci in podjetnik, če se ne uprejo zdravemu razumu in ne predajo slojnemu sovraštvu. Zatreti ta čut človeškega bratstva ni popolnoma mogoče. Se redno javlja in ponavlja v življenju vsakega normalnega človeka. Zato zavestno čuti in doživlja, da narava človeka zbližuje in druži s sočlovekom. Če sledi njenim zakonom in posluša glas vesti more vedno najti pravo pot in sožitje. Naraven in zdrav razum pokažeta delavcem in podjetniku resnični pomen človekovega dela in prizadevanj. Oba mu morata slediti, ker le tako bosta našla pot do sporazuma in konstruktivnega sodelovanja.

Akcija

Brez solidarnosti med delavci in podjetnikom in to predvsem v času proizvodnje ni mogoče računati na uspešno poslovanje podjetja. Je nemogoča akcija. Potrebna solidarnost pa ni posledica nekih naravnih mehaničnih sil, temveč je rezultat umskih prizadevanj. Uresniči se postopoma, s vztrajnostjo in trdno voljo.

Eden najvažnejših znakov solidarnosti je, da vsak vestno izvršuje zaupano delo. To je izredno važno za uspešno poslovanje podjetja. Podjetnik s precejšnjo mero negotovosti predvideva vsakoletne rezultate. Upa in zaupa, da bodo najboljši, za to tvega in tudi stori kar zna in zmore. Tudi delavci imajo dolžnost, da storijo vse kar znajo in zmorejo. Pri tem je najbolj važno vestno izvrševanje določene naloge ne glede na to kakšno je njegovo mišljenje in razmerje do podjetnika ter kakšna je višina plače. Dolžnost je vedno pred pravico. To je zelo kočljivo vprašanje za delavce, ker težko razumejo in se prilagodijo izvrševanju te dolžnosti. Prepričani so, da je pravica pred dolžnostjo, zato jo zahtevajo preden se odločijo za izvrševanje prevzetih nalog.

Brez solidarnosti delavcev so podjetnikova prizadevanja sterilna. Ne more realizirati ali uresničiti nobene akcije, če ni vsaj delno podprta s strani delavcev. Zavedati se morajo pomembnosti dela, ki ga opravljajo. Podjetnik jim mora posredovati poznanje dela in nalog, ki ga izvršujejo. Mora si prizadevati za njihovo tehnično sposobnost in gospodarsko miselnost.

Delavci niso stroj niti številke v podjetju. So živa, razumska bitja, s svojimi čustvi, razumom in težavami. Imajo močno težnjo, da hočejo nekaj biti. K temu jih sili zavest lastne osebnosti in človeškega dostojanstva, družbeno okolje in tudi družinsko življenje, ker hočejo svojim otrokom pokazati svojo pomembnost. Zato mora tudi podjetnik razodeti svoje zamisli in načrte glede podjetja tudi delavcem. Ne sme jih prikrivati, ker delavci hočejo vedeti zakaj ravno tako in ne drugače. V tem je ena izmed glavnih skrivnosti za uspeh podjetja in dokaz podjetnikove sposobnosti.

V teh zaupnih odnosih z delavci pa se podjetniku postavi vprašanje, kaj naj zaupa in odkrije delavcem glede vodstva podjetja in bodočih načrtov. Vsega ne more, ker ima vsako podjetje skrivnosti, za katere je boljše, da jih pozna čim manj oseb. V glavnem pa lahko seznani delavce glede vodstva in uprave, tehnične organizacije, predvidevanj za bodoče, položaj na tržišču, odnose s konkurenco in tudi pritožbe in zadovoljstvo odjemalcev. To bo veliko pomagalo, da bodo delavci razumeli, da vodstvo podjetja ni enostavna in lahka naloga, da se v poslovanju in razvoju srečuje tudi z velikimi težavami.

Da bodo podjetnikova prizadevanja uspešna, potrebuje razumevanja, sodelovanja in vestnega izpolnjevanja dolžnosti vseh zaposlenih v podjetju.

FRANCE PAPEŽ

SLOVENSKO LITERARNO IN KULTURNO ŽARIŠČE OB JUŽNEM ATLANTIKU

Znamenje narodnostnega obstoja in življenjske moči slovenskega izseljenstva se kaže, poleg drugega, tudi v bolj ali manj poudarjenem kulturnem zanimanju in udejstvovanju. Povojna emigracija -predvsem tista, ki je odšla v tako imenovano zdomstvo- je poleg šolstva in društvenega življenja posvečala posebno skrb literarnemu, znanstveno publicističnemu in umetniškemu delu. Pričujoča študija naj bi odgrnila predvsem zaveso literarnega, publicističnega in založniškega prizorišča v argentinskem krogu, s središčem v Buenos Airesu, kamor so težili občasno za objavo svojih del tudi mnogi ustvarjalci iz drugih krajev zdomstva. Za razumevanje tega dogajanja je primerno razčleniti nekatere dejavnike in generacije činiteljev ter ustvariti podobo slovenskega prostora ob Atlantiku, ki vsekakor kaže svojo identiteto in ima svoj posebni razvoj in zgodovino.

I.

Amerika pod starim Južnim križem - Argentina ob Srebrni reki[1], kjer je leta 1580 Juan de Garay ustanovil Buenos Aires, ki mu je takrat dal ime Sveta Trojica. V tej Ameriki je Argentina svet, ki sega na zahodu prav v srce inkovskega mitičnega bogastva v Kordiljeri - današnji Peru - na jugu pa se po neskončnih poteh v kraljestvu vetra in peska ter nizkega pampskega grmičja razteza do tistega visokega rta na dnu Patagonije, kjer stoji morski svetilnik, znan kot svetilnik "na koncu sveta". Če gledaš proti soncu, ki potuje tukaj od desne proti levi - nasprotno kot v zgornjem Atlantiku - se širi pred teboj kot morje široka, rjavkasto srebrna reka, pritekajoča počasi od severnih pritokov, jezer in pragozdnih močvirij, zliva pa se v ocean nedaleč od mesta sonca, prijetnih vetrov, kamenja in železobetona. Če prideš preko Atlantika v visokem poletju, se ti v zgodnjem

jutru odpre nenadoma valovita pokrajina in zagledaš kamnito, jekleno in stekleno zidovje in če se nato podaš v mesto - Buenos Aires - ki se širi v tisti pokrajini med evkalipti, kolonialnimi magnolijami in platanami, lahko kmalu srečaš Slovenca in se prepričaš, da nisi prišel v zelo tuj kraj, posebno pa spoznaš da sploh nisi kje na koncu sveta.

Trije izseljenski vali so dosegli to deželo iz Slovenije v zadnjih sto in nekaj letih. Prvi je pljusknil okrog leta 1878. Takrat je na povabilo Argentine, ki je zaprosila Avstrijo za dvesto družin, ki naj bi se naselile v Formosi, prišlo tudi kakih petdeset slovenskih družin,(2) povečini iz goriške okolice. Večina od teh si ni upala v oddaljeno in nevarno provinco, ki meji na Paragvaj. Tja je odšlo le kakih deset družin, druge so se naselile v okolici mesta Paraná, v provinci Entre Ríos, kjer je deloval stolni kanonik Franc Pavšič iz Nove Gorice, nekaj pa jih je ostalo v Buenos Airesu.

K prvemu valu slovenskega izseljenstva v Argentino je treba prišteti enega najbolj razgledanih mož, kar jih je dala Slovenija Ameriki, znanstvenika-jezikoslovca JANEZA BENIGARJA (1883-1950). Po rodu Slovenec,po vzgoji Hrvat (rojen v Zagrebu), je prišel v Argentino leta 1908, potem ko je v Pragi dokončal študij tehnike. Benigar, ki je bil zaposlen pri namakalnih delih, se je nato dokončno naselil med prebivalci puščavskih ravnin reke Colorado, v današnji provinci Río Negro. Življenje v indijanski skupnosti mu je omogočilo, da je spoznal jezik in kulturo teh ljudi. Med njimi se je tudi oženil in postal pravi duhovni sin Patagonije.

Patagonija, planotni in gorski del spodnje Amerike, od Črne in Rdeče reke do stičišča dveh oceanov, kjer je Ognjena zemlja v resnici konec sveta... Skrivnostna Patagonija ni samo kraljestvo vetra in samote, gorskih jezer, skalnih pogorij in ledenikov, ampak je tudi domovina starih avtohtonih plemen: Araukanci, Mapuči, Pehuenči, Tehuelči in drugi. Preprosti poljedelci, lovci, nekoč tudi hrabri bojevniki. Na starih zemljevidih je tisti del skrajne Amerike označen kot "Patagonum regio" - ime je dal prebivalcem Fernando de Magallanes, ker so ga s svojimi poslikanimi obrazi spominjali na spako Patagona iz novele Amadis de Gaula. Vendar pa je v klasični epski pesnitvi "La Araucana" (1590) zapisal Alonso de Ercilla, eden od španskih konkvistadorjev, da je Patagonija "Slavna antarktična dežela, / njeni ljudje so stasiti in ponosni, / nikdar podvrženi tuji oblasti." Danes so

prebivalci Patagonije vdani v svojo usodo in kadar se kateremu teh staroselcev pripeti kaj neprijetnega ali ga zadene nesreča, vzklikne resignirano, v duhu amerikanistične tradicije, ki jo je oblikovalo delo redkih španskih in drugih misijonarjev: "Ostane mi samo še moj angel."

Tak "angel" pa je bil za tiste obubožane in zapuščene ljudi južnih širjav tudi Benigar. Gospodarska in socialna vprašanja pampskih Indijancev, s katerimi je delil revščino do smrti (1950), so ga globoko prizadevala. Kot borec za pravice avtohtonih plemen je objavil sociološko študijo Kalvarija indijanskega plemena (revija Biblos) in Študijo o javnih zemljah. Razprava Vprašanje ameriškega človeka (Bahía Blanca, 1928)[3] je vzbudila splošno zanimanje za znanstvenika v "kolibi pod Andi", in to ne samo v Argentini, ampak tudi v Sev. Ameriki in celo v Avstraliji. Skoraj dve desetletji zatem je Benigar objavil knjigo Patagonija razmišlja (1946). Vsa svoja dela je napisal s španskem jeziku. Kot dopisni član Akademije za teritorij Neuquén je pripravil antropološko zanimivo trilogijo z naslovi: Pojem časa pri Araukancih (1924), Pojem prostora pri Araukancih (1925) in Pojem vzročnosti pri Araukancih (1927). Slovenski prevod teh razprav in študije Araukanska verovanja, ki jo je napisal ob smrti prve žene, je objavljen v knjigi Irene Mislej: Janez Benigar, Ljubljana 1988. Leta 1924 je bil Benigar imenovan za člana argentinske Nacionalne akademije za zgodovino. Kot jezikoslovec in araukanist se je intenzivno zanimal za jezik patagonskih Indijancev; že leta 1914 je imel pripravljeno gradivo za špansko-araukanski slovar in slovnico araukanskega jezika, a do natisa teh ni prišlo. Urednik zdomske revije Duhovno življenje, Jože Kastelic, ga je povabil k sodelovanju,[4] vendar se je Benigar izkazal bolj znanstvenika in samotarja kot dnevnega poročevalca.

V zvezi z Benigarjem, naj bo imenovan - čeprav spada že v poglavje drugega vala izseljencev - Ludvik Pernišek, ki je bil rojen v župniji Svibno pri Radečah, leta 1891. Kot osemnajstleten je vstopil v družbo salezijancev, vendar je v času štirih let vojne prekinil študij; ves tisti čas je prebil v Karpatih in na soški fronti. Po povratku je že kot bogoslovec odšel leta 1923 v Argentino in končal bogoslovne študije v kraju Fortín Mercedes, s posebno pripravo za misijonsko delo v Patagoniji. Za duhovnika je bil posvečen leta 1930 v Bahía Blanca; z misijonskim delom pa je začel leta 1933. Najprej je odšel za nekaj časa v Roca, provinca Río Negro, nato je bil premeščen v Choele-

Choel, nekak otok, ki ga tvori reka Río Negro, bogat kraj. Tam je ostal tri leta. Zatem je bil eno leto v mestu Neuquén, nato pa odšel v Junín de los Andes, v notranjost kordiljerskega pogorja, blizu čilske meje in stopetdeset kilometrov severno od Bariloč.

Iz Perniškovih pisem in misijonskih poročil je razvidno, koliko je prepotoval po daljnih patagonskih krajih, kako je deloval, pa tudi v kakšnih razmerah so živeli obubožani Araukanci in Mapuči. Na konju je prejezdil tisoče kilometrov po planotah, dolinah in kordiljerskem pogorju. Ludvik Pernišek je delal misijonske obiske v najbolj oddaljenih seliščih, pri najbolj osamljenih araukanskih družinah. Ko je prehodil skoraj nedostopna pogorja Piedra del Aguila, je prispel do zadnjih naselij v deželi južnih jezer. Božjo besedo je oznanjal plemenom iz rodu Namuncurá, kjer je v kraju San Ignacio zgradil kapelico v alpskem slogu. Misijonaril je pri rodovih Pañefilú in Shayhueque. Povzpel se je k naseljem kasika Linares, preko Kordiljere prišel k poglavarju Caitruz in obiskal gorska naselja tja do kraja Aluminé, že blizu Čila. Objezdil je prelepa južna jezera Lacar, Traful, Quillén, Nahuel Huapí.

Pernišek je obiskal parkrat tudi znanstvenika Benigarja, ki je dobro poznal araukansko verstvo, enobožno in obenem večdelno: najvišje božanstvo (Nguenečen) je kvaternarno: a) Stari človek, b) Mladi človek, c) Stara žena, d) Mlada žena. Ali pa: a) Stari kralj neba, b) Mladi kralj neba, c) Stara kraljica neba, d) Mlada kraljica neba. In tako naprej - zdravnik, svetovalec rešitelj... Benigar meni, da ni mogoče zavreči misli, da je ta delitev nastala po modelu krščanske Trojice. Morda zaradi tega sam tudi ni sprejel araukanskega verovanja, kar bi sicer pričakovali od človeka, ki se je ves predal patagonski zemlji in njenim ljudem.

Delo misijonarja Ludvika Perniška je eno najbolj pristnih prispevkov pri evangelizaciji stare Amerike; važno je za določitev položaja katolicizma v tem delu sveta, kjer staro verovanje Indijancev - v kolikor je bilo pri preprostih ljudeh še živo - ni bilo tuje ali sovražno krščanstvu.

Dve postavki v kulturni zgodovini petstoletne Amerike: odkrivanje in evangelizacija. Kot naš prispevek za prvo moremo navesti delo slovenskega znanstvenika Janeza Benigarja, ki je v Patagoniji odločilno in pionirsko ustvaril temelje za poznanje mitologije, verovanja in sploh kulture Indijancev Južne Amerike.

Za drugo postavko, evangelizacija, je slovenski delež tudi zanimanja vreden. Poleg zgodnjih misijonarjev-jezuitov, v sedemnajstem stoletju, in poleg misijonarjev Severne Amerike, imamo požrtvovalne delavce na jugu: Pernišek, Kastelic, Hladnik.

II

Obiskovalec, ki pride v kraje Velikega Buenos Airesa, naj bi šel najprej v mestni okraj "La Paternal", ki je bil nekoč skoraj ves slovenski. Tja so se zatekli številni pripadniki drugega izseljenskega vala: Primorci, ki so se izseljevali pred napadom fašizma; Belokranjci, iščoč kruh in dom; in Prekmurci, ki so imeli pri izseljevanju v prekomorske države med obema vojnama znaten delež.(5) Ta izseljenska skupina se razlikuje od prve, ki je prišla preko oceana pred prvo svetovno vojno in se povečini razgubila v širjavi mest ali na jugu v rudarskih krajih Patagonije. Značilno za drugi val je, da so bili številni priseljenci (nad dvajset tisoč) predvsem graditelji - graditelji skupnih domov in društev, podpornih organizacij, ljudskih odrov in pevskih zborov. Obenem pa so Primorci, Benečani, Istrani in Goričani kot politični izseljenci, ki so prebegli izpod fašizma in italijanskega šovinizma, nenehno skrbeli za svoja slovenska glasila, liste, časopise in revije. Zgodnjo dobo te publicistike je predstavil Srečko Ferfolja v članku Slovenski časopisi med Slovenci v Argentini, objavljenem v "Slovencu", Ljubljana 4. 8. 1934.

V zgodnjih tridesetih letih sta zrasli na Paternalu dve društvi: Prosveta in Sokol; iz tega zadnjega je nastalo pozneje (1934) izseljensko društvo Tabor z živahno kulturno dejavnostjo (Ciril Jekovec, Peter Capuder). Postopno zbližanje med društvi pa je vodilo do združitve Prosvetnega društva (Prosvete) in Tabora v Slovenski dom (1938). Temu je sledila tudi spojitev njihovih glasil: Slovenski tednik (Prosveta; 1929-36 - uredniki Peter Čebokli, Srečko Ferfolja, Silvo Kačič in Jan Kacin) in Novi list (tednik, 1933-36 - predsednik konzorcija arh. Viktor Sulčič, urednik Viktor Kjuder) sta se spojila v tednik Slovenski list, ki je izhajal od januarja 1937 do septembra 1946. V uredništvu sta se vrstila Viktor Kjuder in Jan Kacin. V političnem pogledu je list zastopal centralistično jugoslovansko smer; razgledoval se je po svetovnem, argentinskem in neposredno zdomskem položaju. Posebna rubrika je bila posvečena ženam in dekletom.

Slovenski list je bil ves čas izstopajoče glasilo Slovenskega prosvetnega društva v okraju La Paternal.

V tistem času se je tudi mestni okraj Villa Devoto, ki ne leži daleč vstran od Paternala, spremenil v močno slovensko postojanko. Tam je začelo delovati leta 1935 Gospodarsko podporno društvo NAŠ DOM, katerega številni člani - povečini Kraševci - so zgradili svoj skupni dom na ulici Simbron. Tu omenim tudi revijo Naš dom (urejal Viktor Černic), ki je izhajala občasno v letih 1938-43.

Zelo delavni so bili Slovenci na Avellanedi, v južnem predmestju Buenos Airesa, kjer so se naselili povečini Prekmurci; njihovo društvo Samopomoč Slovencev, ustanovljeno januarja 1937, je zraslo ob geslu: "Da ne bomo slovensko pozabili". Svoj dom so si zgradili na ulici Centenera. Tam so leta 1940 ustanovili tudi društvo Slovenska Krajina, kjer je do leta 1947 vodil pevski zbor glasbenik Ciril Kren, ki je bil tudi sicer kronist kulturnega življenja v Argentini.

Reči bi bilo mogoče, da je zgodovina medvojnega slovenskega izseljenstva v Argentini bogata na ideološko političnih razločevanjih. Poleg omenjenih društev je že od leta 1925 obstajalo društvo LJUDSKI ODER, s tradicijo še iz domovine. Razgibano življenje je obsegalo pevski zbor, godbo, dramski krožek in knjižnico. To društvo je pritegnilo levičarsko usmerjene rojake, ki so se umaknili pred fašizmom , zato je doživljalo razne preiskave in policijski nadzor. Kot podružnica Ljudskega odra je bilo ustanovljeno v okraju Saavedra društvo Ivan Cankar. V okviru te idejnosti so v dvajsetih in tridesetih letih nastajali razni časopisi in druge publikacije: Delavski list (1928-30), Borba (1931-34), Delavski glas (1931-34), Slovanski svet (revija, dve številki 1932-33). Najvidnejša pa je bila Njiva, dobro urejevana kulturna revija, ki je izhajala od junija 1937 do septembra 1943. Delavsko kulturno društvo Ljudski oder, ki je izdajalo to revijo in Slovensko podporno društvo Ivan Cankar sta decembra 1943 izdala koledar z naslovom Spominu Ivana Cankarja ob 25 letnici smrti 1918-1943. Že prej, leta 1937, sta Andrej Škrbec in Jan Kacin izdala publikacijo Slovenski izseljenski koledar za Južno Ameriko. Škrbec je leta 1940 uredil tudi koledar Letopis za 1941.

Vrh revialnega in publicističnega poleta pa je bil dosežen z versko kulturno revijo Duhovno življenje, ki jo je ustanovil izseljenski duhovnik Jože Kastelic; ta je prišel v Argentino iz služ-

benega mesta v Franciji, za Veliko noč leta 1933. Številnim rojakom v Južni Ameriki je takoj postregel s tiskano besedo, ki je izšla najprej kot priloga lista Slovenski tednik (13. maja 1933), z naslovom Moje versko življenje, pozneje pa kot samostojna revija Duhovno življenje (28. avgusta 1934). Urednik Kastelic je imel velikopotezne načrte: številne sodelavce je dobival tudi iz domovine - tako je dr. Anton Trstenjak (Maribor) prispeval članek Evharistija, središče krščanstva; v številki 59 je prispevek dr. Aleša Ušeničnika: Kristus in današnji družabni red; dr. Jože Debevec je pisal o Jerneju Kopitarju; sotrudnik DŽ je bil tudi Niko Kuret. Zanimivo je poročal v prvih številkah France Krašovec (Dalibor) o splošnem stanju v Argentini v letih, ko je svetovna kriza težko prizadevala južnoameriške države. V Duhovnem življenju je objavljena tudi obširna Spomenica perečih izseljenskih vprašanj, ki so jo sestavili mdr. Ciril Jekovec, France Krašovec[6] in duhovnik Jože Kastelic ter jo poslali na 1. izseljenski kongres v Ljubljani, leta 1935. V letih 1937 in 1938 je izdal Kastelic nekaj obsežnejših številk DŽ, ki so trajen spomenik njegovi kulturni in pastoralni zavzetosti - na primer številka, posvečena slovenskim dekletom v emigraciji - vendar je zaradi zdravstvenih, dušnopastirskih in predvsem finančnih razlogov izročil leta 1938 upravo revije Janezu Hladniku, praktičnemu izseljenskemu duhovniku, ki je po vojni dosegel, da so bili pripuščeni v Argentino tisoči Slovencev z otroci, starejšimi in bolnimi, ki so se po zadnji vojni gnetli po begunskih taboriščih v Italiji in Avstriji. Jože Kastelic se je marca 1940 pridružil Linkovi odpravi na Aconcaguo - hotel je ponesti slovenski križ na najvišjo goro Amerike - vendar ni vzdržal zmanjšanega zračnega pritiska; omagal je komaj sto metrov pred vrhom. Člani odprave, ki so dosegli vrh, ga niso mogli prepričati, da bi se vrnil z njimi; ostal je sam v šotoru z namenom, da se naslednji dan povzpne na vrh, vendar ga ni potem nihče več videl. Njegovo truplo so našli šele po enem letu, tisoč metrov niže, kamor ga je vrgla silna nevihta, ki se je razdivjala naslednje dni. Pokopan je na malem gorskem pokopališču ob vznožju Aconcague. Danes je znan kot "gornik Amerike". - Hladnik je kljub mnogim težavam srečno vodil revijo do prihoda novih naseljencev, ki so odločilno prispevali k njenemu povojnemu razcvetu. Ob modernih uredniških pogledih je danes Duhovno življenje daleč od navadnega nabožnega lista; izstopajo članki načelne vsebine - kot je v eni zadnjih številk prikaz novega katekizma katoliške Cerkve, po

Z OTROKI !

drugi strani pa niso redki članki, kot na primer: O gojitvi slovenskega jezika med izseljenci. - Če v sončno travnatem in vodnatem svetu južnoameriške Slovenije "zdrsnemo" - recimo - za štiri desetletja v povojno dobo naselitve novih emigrantov, najdemo v bogatih številkah Duhovnega življenja (ki jih je mogoče dobiti pri mnogih družinah) članke kot so: Škof Slomšek in slovenski tisk (V. Brumen). Ob štiristoletnici Jakoba Petelina -Gallusa, ali Versko kulturni pomen škofjeloškega okraja (Debeljak), ali pa: Udeležba delavcev v vodstvu podjetij (dr. Ahčin). Nekaj posebnega so bile tudi razprave, ki jih je v povojnih letih objavljal v Duhovnem življenju dr. Alojzij Odar. To so bila dela iz cerkvenega prava, podana na poljuden način, ali sploh razprave iz versko pastoralnega področja. Pisec je razpravljal o temeljnih krščanskih resnicah, o opredelitvi Cerkve v sodobnem svetu, o Cerkvi in filozofiji, dokazih za bivanje božje. Drugi praktični članki: Družina v nevarnosti, Žrtve za domovino, katoličani in apostolsko delo. Dr. Ivan Ahčin je pisal o socialnem apostolatu, o širjenju krščanskega socialnega nauka. Ti povojni letniki revije bodo ostali prava zakladnica versko kulturnih vprašanj v listu, ki ni bil namenjen samo argentinskim predvojnim naseljencem ali poznejšim povojnim beguncem, ampak vsem Slovencem v zdomstvu.

Inž. CIRIL JEKOVEC je že leta 1926 ustanovil časopis Gospodarstvo (1926-34), ki je izhajal tudi v srbohrvaščini in češčini. Slovenski del je urejal Rudolf Leban, goriški učitelj, avtor španskega učbenika za Slovence. V Argentini je kot arhitekt ustvaril pomembna dela Viktor Sulčič. Bil je znana osebnost, ne samo med buenosaireškimi Slovenci, ampak tudi v širšem argentinskem svetu. V arhitekturi je bil eden najvidnejših predstavnikov starejše medvojne generacije, ki je na prehodu iz novega klasicizma in ekspresionisma že uvajala prve sadove modernega strukturalizma. Takoj po prihodu, leta 1925, je dobil drugo nagrado pri natečaju za občinsko hišo v Bragadu, provinca Buenos Aires; leto pozneje pa si je pridobil ugled med argentinskimi arhitekti, ko je s sodelovanjem dveh argentinskih inženirjev dosegel prvo nagrado - med 45 tekmovalci - za projekt Narodne hipotekarne banke v Buenos Airesu. Odobreni načrt se ni zgradil, ker je medtem padla vlada. Arh. Sulčič je tožil državo za odškodnino in je pravdo - dobil. Rad se je pobahal, da je bil prvi, ki je take vrste tožbo dobil. V letih 1928-1929 je zgradil knjižnico "Asociación Cultural Ameghino", v Lujanu, kakor tudi vhod v lujansko pokopališče. Isto

leto, 1929, je napravil tržišče "Vélez Sarsfield" v Buenos Airesu. Med njegovimi največjimi stvaritvami pa je zamisel in zgradnja mestnega tržišča "Mercado de abasto", na aveniji Corrientes v Buenos Airesu (že nekaj let uporabljeno v druge namene). Gradnja je trajala od 1929 do 1935. Druga velika arhitektonska stvaritev pa je še vedno aktualni športni in nogometni stadion atletskega kluba Boca Juniors, v Buenos Airesu, zgrajen med leti 1937 in 1941. Med najlepša dela, ki jih je arhitekt Sulčič napravil, spada cerkev Srca Jezusovega v San Justu, pri Buenos Airesu, ki jo je projektiral in pozidal v letih 1941 in 1942. Leta 1944 je pripravil načrt za gradnjo ekonomskih serijskih stanovanjskih hiš.

Kot slikar je Viktor Sulčič razstavljal ob različnih priložnostih v Argentini, v Čilu in leta 1957 v galeriji na Teraziji v Belgradu. Napisal je tudi knjigo o slovenskem "araukancu" Ivanu Benigarju, ki je živel in znanstveno deloval med Indijanci pod Andi.

Viktor Sulčič je pisal predvsem v španščini, obenem pa je bil znan slikar; po vojni je objavil pesniško zbirko Luces y sombras (1965 - s tremi slovenskimi pesmimi), zbirko novel La Olla (1968) in knjigo o Janezu Benigarju: El sabio que murió sentado (1970). Sulčič je bil v vodstvu "Jugoslovanske narodne obrane", ki je delovala v Argentini ob času prve svetovne vojne kot podružnica istoimenske nacionalistične organizacije v Čilu, nato pa spet v letih 1942-45. V prvi svetovni vojni je bil glasilo JNO tednik Jadran (1919-21). Ob razpustu Obrane po drugi vojni je prevzel večino članstva Jugoslovanski dom v predmestju Dock Sud, kjer je Sulčič vneto deloval. Tam je bil sedež organizacije Jugoslovanski (in Slovenski) Sokol, z revijo Sokolski glas (1950, sour. Peter Capuder), kjer so objavljeni tudi nekateri slovenski članki.

Leta 1958 so Slovenci drugega emigracijskega vala - in že njihovi potomci - ponovno zavzeli ustanoviteljsko dejavnost pod vodstvom Borisa Košute. V življenje so priklicali argentinsko-slovensko društvo ZARJA; petnajst let zatem pa so se končno združili Naš dom, Ljudski oder in Zarja v slovensko (jugosl.) društvo TRIGLAV (1974), ki zajema danes vse generacije slovenske emigracije med prvo in drugo svetovno vojno. Izjema je v glavnem samo Vzajemno društvo SLOVENEC, v Bernalu, ustanovljeno leta 1943. - Med povojnimi publikacijami navedenih društev izstopajo naslednje: Pravica (1945-46), Slovenski

glas (1946-50), Nova domovina (1950-57), Naša stvarnost (revija), Lipa (1957-66), Glasnik (1974-78), Mali glas (1989).

Literarno delo: leta 1945 so izseljenci drugega, predvojnega vala, izdali v Buenos Airesu Zbornik Simon Gregorčič - slovenski izseljenci ob stoletnici rojstva 1844-1944. Knjigo je uredil Jan Kacin, ki se je tudi sam ukvarjal z leposlovjem; objavil je več pesmi po raznih listih in napisal dve odrski deli: Planinska roža in Naši sinovi. - Vanda Čehovin (s sodelovanjem sestre Darinke) je prevedla v španščino Finžgarjev roman Pod svobodnim soncem, ki je izhajal v Duhovnem življenju od februarja 1942 do novembra 1947. Čehovinova je prevajala tudi Prešerna, Gregorčiča in Aškerca v knjigi Recuerdos de Eslovenia (1948). - Guido Jug je avtor knjige Izseljenec, ki je izšla v Argentini že leta 1931.

III.

Zdomska literatura, ki je nastala po letu 1945 v Argentini, predvsem v tako imenovanem Velikem Buenos Airesu - središču, kamor so težili - kot rečeno - nemalokrat tudi ustvarjalci iz zamejstva, iz drugih delov Amerike in iz ostalih celin (Evropa, Azija, Avstralija) - je izredni in izstopajoči duhovni produkt tistega vala slovenskih izseljencev, ki ga moramo gledati ne samo v političnem okviru, ampak tudi in predvsem v kulturnem in ustvarjalnem.

Že v zgodnji fazi življenja povojnih beguncev v Avstriji in Italiji je izstopalo njihovo kulturno delo. Z intenzivnim organizacijskim naporom so premagovali začetno brezizhodnost, ki se je v taboriščih in poznejših dokončnih naselitvah podaljšala še za nekaj let. Kulturno in narodnostno ohranjevalno delo se je - v duhu narave slovenskega človeka - začelo takoj, da, že v najtežjih dneh. Tako je že 16. maja 1945 vodja civilnega taborišča v Vetrinju, Marko Kranjc, naložil šolskemu upravitelju Aleksandru Majhenu, naj uredi ljudskošolski pouk. Dva dni zatem je begunski Narodni odbor postavil dr Marka Bajuka za prosvetnega načelnika, z nalogo, da organizira strokovno in srednje šolstvo. Začetki poznejše razvejanosti so torej že v Vetrinju, ali bolje: vse kulturno delovanje je bilo skoraj nepretrgano prestavljeno - v mejah možnosti - iz Slovenije v taborišča in nato v različne dežele dokončnih naselitev. V Avstriji je, na primer, že julija 1945 pripravljal pisatelj Karel

Mauser svoje povesti. Iz taborišč sta znana Dimitrij Jeruc s pesniškima zbirkama Pritaval sem (1946) in Samotne poti (1947) ter Pavle Borštnik (Ljubo) z zbirkama Mejniki (1946) in Iz mojih temnih dni (1947). V dveh ali treh letih življenja po taboriščih so povojni begunci zavzeto izdajali številne razmnoženine z literarno, vzgojno in versko vsebino(7). Urejeno knjižno delo pa se je začelo nekaj let po tem, v buenosaireškem kulturnem prostoru, kjer se je naselilo kakih šest tisoč Slovencev, med katerimi je bil razmeroma velik odstotek kulturnih delavcev, književnikov, šolnikov, in umetnikov, pa tudi v drugih središčih, posebno v Združenih državah Severne Amerike.

S prikazom literarnega dela povojnih izseljencev spoznamo, da to ni nastalo samo iz verskih, političnih ali zdomsko socialnih osnov, ampak da so posamezne ustvarjalske osebnosti izhajale iz različnih generacijskih, idejnih in estetskih nazorov. Bistvo povojne emigracije se na kulturno ustvarjalnem področju kaže sicer v tradicijsko usmerjeni, a ne versko vzgojni in provincialni literarni dejavnosti; javlja se celo v moderni in svetovljanski usmeritvi, saj imajo posamezni pisci večji ali manjši stik z anglosaksonskim ali latinsko ameriškim svetom, v katerem je nastajala večina zdomske literature. Odhod v svet je, kljub nesrečni izgubi domovine, mnogim pomenil priložnost za svobodno izživljanje svojih darov, obenem pa dostop do vrhunskih del zahodne kulture.

V prvih povojnih letih (1947-57) so politični emigranti, ki so se naselili v Argentini, predvsem v okrožju Velikega Buenos Airesa(8), ustvarili poleg verskega, gospodarskega in društveno prosvetnega tudi močno založniško središče. Navajam najvažnejše založbe:

DRUŠTVO ZEDINJENA SLOVENIJA (prvotno DRUŠTVO SLOVENCEV) z založbo in tednikom "Svobodna Slovenija". - Že v taborišču v Serviglianu, v vinorodnem hribovju kakih 20 km. od obmorskega mesta Fermo (Italija), je bil septembra 1945. ustanovljen razmnoženi dnevnik Zedinjena Slovenija, vodilni list slovenske skupnosti v Italiji. Pozneje, v Argentini, je bil preimenovan v Svobodno Slovenijo. Časopis je ustanovil prav za prav že leta 1941 Miloš Stare v domovini kot ilegalen list; obnovil ga je v Buenos Airesu 1. januarja 1948. Danes ga vodi uredniški odbor z glavnim urednikom T. Debeljakom ml. Razvil se je v najmočnejši slovenski kulturno politični tednik v Argentini. Leposlovno ustvarjanje v taboriščih (predvsem v Italiji)

je zajela razmnožena revija Svet in dom, ustanovljena nov. 1945, v uredništvu pisatelja Jožeta Krivca (psevdonim "Mirko Kovačič").

Založba "Svobodna Slovenija" je izdala leta 1949 prvič Koledar Svobodne Slovenije, ki se je v poznejših letih preimenoval v Koledar-Zbornik. Leta 1975 je izšla zadnja, štiriindvajseta številka. Zborniki so bili vsa leta bogata kronika slovenske emigracije; v njih najdemo, poleg literature, številne razprave vzgojne, gospodarske in socialno politične vsebine, ki imajo trajno vrednost v kulturnem snovanju zunaj domovine. Nekaj važnejših naslovov - Anton Kacin: O beneških Slovencih (Zb. 1973-75); dr. Bogdan C. Novak: Problemi našega obstoja (Zb. 1964), Cilji slovenske narodne politike (Zb. 1967), Slovenske manjšine v Italiji (Zb. 1971-72 in 1973-75); Marijan Marolt: Slovenska kmečka hiša (Zb. 1957); Bogumil Vošnjak: Jugoslovanski odbor v Londonu in Krfska deklaracija (Zb. 1971-72). Mnoge razprave so znanstveno dokumentirane, npr. obravnava koroškega vprašanja izpod peresa dr. Antona Podstenarja, v več letnikih.[9]

Leta 1949 je založba izdala pesnitev Tineta Debeljaka Velika črna maša, nato pa njegovo pesniško zbirko Poljub (1951) in rapsodije Marija (1954). Ivan Korošec je avtor knjige Čas pod streli, ki je izšla pri "Svobodni Sloveniji" leta 1955. Izšli so tudi spomini, ki jih je napisal Vladimir Vauhnik: Nevidna fronta. Marijan Marolt je izdal povest Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška.

Društva, ki sestavljajo daljno slovensko občestvo v južni Ameriki so naslednja:

Zedinjena Slovenija in Medorganizacijski svet - Slovenska hiša - Naš dom v San Justu - Slomškov dom v Ramos Mejía - Slovenska pristava v Castelarju - Slovenski dom v San Martinu - Hladnikov dom v Slovenski vasi v Lanusu - Slovenski dom v Carapachayu - Slovenski dom v Berazategui - Slovenski dom v Miramaru - Društvo Slovencev v Mendozi - Slovensko planinsko društvo v Bariločah - Baragovo misijonišče in Dom sv. Vincencija v Slovenski vasi v Lanusu - Rožmanov dom (zavetišče) - Počitniški dom dr. Rudolfa Hanželiča - Slovenski kulturni center v Rosariu - Slovensko podporno društvo v Córdobi - Slovensko podporno društvo Triglav - Društvo "Esloveno" v Bernalu - Društvo slovenskih emigrantov iz Beneške Slovenije v Villa Ballester - Zveza slovenskih emigrantov in potomcev iz Beneške Slovenije in Furlanije - Prvo slovensko prekmur-

sko društvo v Montevideo, Urugvaj - Slovensko dušno pastirstvo - Slovenska katoliška akcija - Zveza slovenskih mater in žena - Slovenska fantovska zveza - Slovenska dekliška organizacija - Slovensko katoliško akademsko društvo - Slovensko katoliško akademsko starešinstvo - Slovenska kulturna akcija - Slovensko gledališče Buenos Aires - Slovenski pevski zbor Gallus - Društvo slovenskih protikomunističnih borcev (Vestnik) - Slovenski krščanski demokrati - Svobodna Slovenija - Okence v Slovenijo - Duhovno življenje, Božje stezice, Oznanilo - Zadruga Sloga - Mutual Sloga - Slovenska latinskoameriška gospodarska zbornica - Slovenske osnovne šole-referat Zedinjene Slovenije (Prešernova šola v Castelarju, Balantičeva šola v San Justu, Rožmanova šola v San Martinu, Šlomškova šola v Ramos Mejía, Baragova šola v Slovenski vasi v Lanusu, Jurčičeva šola v Carapachayu, šola sv. Cirila in Metoda v Mendozi, Aljaževa šola v Bariločah, Kunčičeva šola v Villa Mercedes v San Luisu, Krekova šola v Tucumanu, Slovenska šola v Mercedesu, Jegličeva šola za špansko govoreče otroke v Slovenski hiši) - Slovenski srednješolski tečaj ravn. Marka Bajuka (Buenos Aires, Bariloče, Mendoza).

Najstarejši slovenski versko kulturni list - revija - v tem delu Amerike je, kot že omenjeno, Duhovno življenje. Sicer je že leta 1928 prišel v Argentino duhovnik Anton Mrkun, ki je delal na pospeševanju slovanske kulturne vzajemnosti, in izdal dve številki Izseljenskega vestnika; poleg člankov z versko vsebino je posvetil precejšnjo pažnjo izseljenskim vprašanjem. Duhovno življenje, ustanovljeno leta 1933, izdaja "Dušnopastirska pisarna" (založba). Leta 1938 je revijo prevzel Janez Hladnik (1902-1965)(10), za njim pa Anton Orehar; revijo je urejal nato vsa leta uredniški odbor. Med mnogimi pisci je znan msgr. F. Gabrovšek iz ZD, tajnik Slovenske ljudske stranke, ki je objektivno poročal o dogodkih v Sloveniji med vojno in revolucijo. Založba Duhovnega življenja je izdala žepni koledarček Moj prijatelj za leto 1952 in 1953; brošuro Ura molitve izseljencev (1950) in knjigo Vir največje sile, C.M. de Heredia, v prevodu Franceta Kremžarja (1951). Izdaja tudi Božje stezice - list za otroke, in verski tednik Oznanilo. Med izdanji Slovenskega Dušnega pastirstva izstopajo knjige versko vzgojnega pisatelja RUDOLFA HANŽELIČA, ki je sicer tudi dosti objavljal v Duhovnem življenju: Družinska vzgoja, I. in II. (1977, 1978) in Naše življenje (1974); tudi knjiga Franca Gnidovca: Mati našega Odrešenika (1954).

Literarno in znanstveno pomemben je bil zbornik Vrednote. Objavljal je predvsem razprave aktualnih in kulturno zgodovinskih vprašanj. Izšlo je pet knjig, v letih 1951-1968. Zbornik je izdajalo "Delovno občestvo za Slovenski katoliški institut". Navajam nekatere naslove študij in razprav - Alojzij Odar: Slovenski katoličani in znanost, I/1; Jože Osana: Musica perennis, I/1; Josip Turk: Theses "Humani Generis", I/2; Anton Kacin: Slovstveno delo Slovencev pod Italijo v času 1918-1940, I/2, I/3; Martin Jevnikar: Jurčičeva dijaška leta, I/2; Tine Debeljak: Mickiewicz in Slovenci, III; Srečko Baraga: Odnos Slovencev do Jugoslavije, V.

Decembra 1949 je začel izdajati Karel Škulj družinsko revijo Slovenska beseda, ki je izhajala do njegove smrti, leta 1958. Izšlo je 90 številk, tudi z nekaterimi literarnimi prispevki.

Zveza društev Slovenskih protikomunističnih borcev izdaja reviji Vestnik in Tabor, s pretežno politično pričevanjsko vsebino.

V buenosaireškem zdomstvu so povojni slovenski naseljenci polagali vedno veliko zanimanje za socialni nauk Cerkve. Lahko bi omenil, da so bili vsakoletni socialni dnevi - prvi leta 1952 - posvečeni študiju gospodarskega stanja v tem delu Južne Amerike in predvsem gospodarski osamosvojitvi številnih obrtnikov. V tistem času je bil ustvarjen Gospodarski svet in nato Gospodarska pisarna, iz katere se je rodila Gospodarska zadruga s hranilnico, ta pa se je preko mnogih let razmahnila v danes mogočno Kreditno Zadrugo Sloga. Še v času povojnega emigrantstva v Italiji, je začel izhajati v Rimu list Družabna pravda kot glasilo istoimenskega združenja, ki je v poznejših letih v Buenos Airesu izdelalo načrt, kako urediti nekoč Slovenijo v skladu z moderno socialno prakso. Družabna pravda, je prenehala izhajati leta 1972, s 168. številko.

IV.

Prepričani, da bodo živi, dokler bodo kulturno živi, so javni in ustvarjalni delavci, ki so leta 1945 odšli v tujino, po skoraj desetih letih vživljanja v nov svet, ustanovili leta 1954 društvo (in založbo) z imenom SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA. Ta naj bi postala steber "visokega" kulturnega delovanja v zunanjem svetu, obenem pa se je hotela ravnati po nazorih svo-

jega prvega tajnika Marijana Marolta: "Kultura ni le vrhunska ali ljudska, ampak oboje in še vse, kar je med njima."(11) Slovenska kulturna akcija je še danes - kljub odhodu mnogih ustanovnih članov - eden najbolj dragocenih sadov povojne emigracije. V njenih pravilih stoji, da je "društvo slovenskih zamejskih in zdomskih kulturnih delavcev, ki želé z ustvarjalnim in posredovalnim delom pomagati pri ustvarjanju in širjenju slovenskih kulturnih vrednot". Slovenska kulturna akcija (SKA) je ustanova - lahko bi dejal: Slovenski kulturni shod v tujini - ki si prizadeva za ohranitev slovenstva in za medsebojno sodelovanje vseh kulturnih delavcev v izseljenstvu. Sodelovanje in pritegnitev ustvarjalcev iz vsega zunanjega sveta in tudi iz domovine (torej: ne samo političnih beguncev) je glavna naloga te v najtemnejših dneh ustanovljene organizacije.

Kulturna akcija je zaživela, ko se je skupina kulturnikov v Buenos Airesu in v drugih središčih slovenskega življa v svetu odločila povezati v društvo, v obsegu katerega bi mogli nadaljevati tradicijo katoliške kulturne smeri v nekem višjem, estetsko zahtevnem in modernem konceptu. V simbolično literarnem jeziku bi dejal, da so nas na poti skozi zunanji svet obiskali angeli, delivci lepote, besede in misli; prinesli so ustvarjalni zanos in delali čudeže v božanskem navdihu duha. Akcija, namenjena zdomskemu, zamejskemu in sploh slovenskemu človeku, je bila ustanovljena meseca februarja 1954, a spomin seže nekoliko dalje, v oktober 1953. Naj bo navedeno tu nekoliko zgodovine in nekaj najvidnejših imen - takrat se je publicist in literat Ruda Jurčec sestal v daljšem razgovoru z Ladislavom Lenčkom; pri Delovnem občestvu za Slovenski katoliški institut, ki je že od 1951 izdajal znanstveno literarno revijo Vrednote, so prišli v težave glede naročnikov: ni bilo zadosti zanimanja med ljudmi, ki bi obstoj revije podprli, zvedelo pa se je, da misli Lenček na ustanovitev družinske revije in Jurčec je skušal priti z njim v stik, da bi v zadevi revialnega izdajanja našla možnost tudi za ohranitev Vrednot. Sestala sta se v središču Buenos Airesa, vendar je Lenček takoj razvil novo in izvirno misel za izvedbo dalekosežnejšega kulturnega programa. Vprašanje revije je bilo trenutno odloženo, sledili pa so razgovori za ustanovitev društva, ki naj bi zajelo kulturno življenje v vsem prostoru slovenskega zdomstva. In tako je v začetku februarja 1954 razposlal pripravljalni odbor, v katerem je bil poleg Ladislava Lenčka in dr. Ignacija Lenčka še prof. Alojzij Geržinič, posebno vabilo

naslednjim kulturnim delavcem: Ruda Jurčec, Marijan Marolt, Julij Savelli, Zorko Simčič, Milan Komar, Stanko Kociper, Bara Remec, France Ahčin, Nikolaj Jeločnik, France Papež, Jože Osana, Pavle Verbic, Jože Krivec in Marijan Willenpart. Dr. Tine Debeljak je bil v tistem času zaposlen v notranjosti dežele. - Ustanovni sestanek je bil 20. februarja v prostorih slovenske socialno gospodarske pisarne na ulici Granaderos 61, Buenos Aires. Za predsednika novoustanovljene družbe - Slovenske kulturne akcije - so navzoči izvolili Ruda Jurčeca, za prvega in drugega podpredsednika dr. Tineta Debeljaka in Alojzija Geržiniča, za tajnika Marijana Marolta in za blagajnika Ladislava Lenčka.

Poleg raznih delovnih odsekov - literarnega, gledališkega, glasbenega, likovnega, filozofskega, družbeno publicističnega in teološkega - je poglavitna dejavnost Slovenske kulturne akcije namenjena slovenskemu tisku; določeno je bilo, da je bližnji namen družbe izdajanje slovenskih knjig, predvsem izvirnih, ter izdajanje revije, ki je dobila ime Meddobje (čas je bil kakor drevo, v katerega je udarilo z viharnega neba: dve dobi sta bili razklani).

Med publikacijami Slovenske kulturne akcije je nekaj knjižnih del, katerih avtorji niso zdomski, a so bila predstavljena iz izdana pri SKA (drugje v glavnem ni bil mogoč njih natis): Narte Velikonja, Ljudje, zbirka novel, 1955; Ivan Pregelj, Moj svet in moj čas, 1954; France Balantič, Zbrane pesmi, 1956; Avguštin Avrelij - prevedel Lukman Fr. Ksaverij, Knjiga o veri upanju in Ljubezni (Enhiridij), 1958; Ivan Hribovšek, Pesem naj zapojem, 1965; Narte Velikonja, Zanke, 1969; Ivan Dolenec, Moja rast, 1973: France Kunstelj, Butara - novele in črtice, 1975; France Balantič, Zbrano delo, 1976. Tekst te izdaje je izpopolnjen in poetično estetsko prečiščen (glej: Glas SKA, št. 7-8, 1977). Kljub odkritjem nekaterih originalov - gl. Zbrane pesmi, DZ, Ljubljana, 1991 - ima tekst Zbranega dela, Bs. Aires 1976, upoštevno vrednost. Za proslavo svoje štiridesetletnice je Kulturna akcija izdala Zbornik 1954-1994; izšel je pri Mohorjevi družbi v Celju kot 155 izdaja SKA.

Poleg knjig je, kot rečeno, glavna vloga SKA namenjena reviji Meddobje, katere ideja je vzklila že med slovenskimi povojnimi izseljenci v Rimu, avgusta 1945. Na ustanovnem sestanku Slovenske kulturne akcije, februarja 1954 je bilo določeno, da je bližnji namen nove družbe, poleg izdajanja knjig, predvsem

izdajanje filozofsko umetnostne revije, v kateri naj bi imele mesto vse panoge s svojimi kulturno publicističnimi stvaritvami in kritičnimi ocenami. Revija naj bi tedaj izhajala šestkrat na leto na približno 50 straneh. Skušali bi jo držati na višini nekdanjega Doma in sveta. Odbor je računal na vsaj dvesto rednih naročnikov, kar bi omogočalo delno finančno podlago za delo. Določen je bil značaj revije, ki naj bi se izdajala predvsem zaradi bralcev, razseljenih po svetu. Revija naj prinaša leposlovje poleg sodobnih jasno pisanih esejev in razprav. Dve tretjini posamezne številke naj bosta posvečeni literaturi, medtem ko ena tretjina obsega kritike in poročila o knjigah, predvsem izvirnih slovenskih. Priobčevale se bodo razumljivo pisane razprave, ki zanimajo gotov odstotek bralcev. Naj se ne priobčujejo znanstvena dela, ki lahko najdejo prostor v specializiranih publikacijah. Članki naj ne bodo samo stilistično, ampak predvsem vsebinsko vredni in sodobni. Članki politične vsebine naj bodo trezno pisani in naj se ne dotikajo bližnje slovenske preteklosti.

Začetna leta revije označuje ustvarjalni in založniški zanos ter odprtost v širino. Mnogi prispevki so bili izraz pristne kulturne dejavnosti, zadrževane celo desetletje po vojni. Meddobje je postalo ena najboljših slovenskih revij, s sodelavci od vsepovsod, posebno tudi iz Primorske (A. Kacin, M. Jevnikar, A. Rebula, Fr. Jeza, V. Beličič). Posnetke za likovno prilogo je leta 1956 prispeval celo Avgust Černigoj. Pri likovnih opremah je ves čas zavzeto sodeloval slikar kipar France Gorše. Med sodelavca iz domovine moremo prišteti Stanka Majcena ter Ivana Mraka. Uredništvo revije je bilo od začetka v rokah Ruda Jurčeca in Zorka Simčiča; v VI. letniku (1960) je bil v uredništvo privzet Rafko Vodeb iz Rima, ki pa ga je zapustil po VIII. letniku, ob takoimenovanem prvem ideološkem razhodu, ko sta se oddaljila od Slovenske kulturne akcije Vladimir Truhlar in Rafko Vodeb.(12) Leta 1969 - ob drugem prelomu pri SKA - je zapustil revijo ves prvi uredniški odbor, poleg nekaterih drugih članov in ustvarjalcev. Po enem letu uredništva dr. Tineta Debeljaka, je skrb za revijo prevzel France Papež, ki mu je bil pozneje dodeljen uredniški svet.

Za prvo desetletje obstoja Meddobja (1954-1964) je značilen močan poseg revije v slovensko zdomsko in zamejsko kulturno življenje; poročila o knjigah in razstavah, kritike, gledališke ocene in splošni kulturni pregledi dajejo vtis kulturne pomladi. Drugo desetletje je značilno za mnoge resne študije; revija je

dosegla nad petdeset literatov, esejistov, kritikov in drugih ustvarjalcev. Utrdila je podobo slovenske kulturnosti v svetu. V zadnjih petnajstih letih pa je vidno stremljenje po vzpostavitvi kulturnega toka v obe smeri: revija išče vezi z ostalim slovenstvom, obenem pa zbira redke mlade moči iz zdomskega sveta. V zadnjih letnikih je izhajala dvakrat letno v obsegu 160 strani vsakega izdanja. Zaradi občasnega pomanjkanja finančnih sredstev je bilo izgubljenih deset letnikov, se pravi, v 38 letih obstoja SKA je izšlo 26 letnikov Meddobja.

Naj bo tu navedenih nekaj izstopajočih razprav, objavljenih v različnih letnikih - Milan Komar: S tokovi in proti tokovom (I.); Ruda Jurčec: Govor na prvem umetniškem večeru Slovenske kulturne akcije; Karel Vladimir Truhlar: Razvijanje in križanje človeške narave (II.) Ignacij Lenček: Človek v nevarnosti (IV.); Anton Kacin: Začetki slovenskega leposlovnega ekspresionizma (V.); Tine Debeljak: Stanko Majcen, pripovednik (VI.); France Dolinar: Oče slovenske cerkve (VII.); Alfonz Čuk: Cerkev in ateizem (IX.); France Papež: Podoba človeka pri Ivanu Cankarju (X.); Milan Kopušar: Meditacije o Kristusovem trpljenju (XI.), Mirko Gogala: Problematika naše politične emigracije v luči cerkvenega nauka (XII.); Alojzij Šuštar: Odnos vere in kulture v izseljenstvu (XVIII.); Vinko Brumen: Naši naglavni grehi (XX.); Isti: Kultura in narodnost (XXI.); Jože Velikonja: Povezanost v slovenskem kulturnem prostoru (XXI.); Rudolf Čuješ: Razvoj družbenega katoliškega nauka v Severni Ameriki (XXII.).

Slovenska kulturna akcija izdaja svoje mesečno organizacijsko glasilo GLAS Slovenske kulturne akcije, ki gre med širšo zdomsko publiko. List je v vseh letih od 1954 izčrpno poročal o slovenskem in svetovnem kulturnem dogajanju, razen tega pa o vseh kulturnih prireditvah in publikacijah SKA. V njem je tudi mogoče najti pod zaglavjem "Obrazi in obzorja" vredne članke o zdomskih kulturnih delavcih.

V maju 1969, ko je na občnem zboru SKA izstopil iz organizacije del vidnejših članov, so ti ustanovili svoje društvo "SIJ slovenske svobode" in začeli izdajati istoimensko glasilo Sij; ta je nato do leta 1980 objavil vrsto vrednih člankov in razprav idejno politične vsebine predvsem izpod peresa Rude Jurčeca, Franceta Dolinarja in Alojzija Geržiniča. Organizacija je izdala nekaj knjižnih publikacij v zbirki "Zrenja in uvidi", mdr. France Dolinar: Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918; Alojzij Geržinič: Pouk v materinščini - da ali ne?

V

V desetletjih po vojni moremo življenjsko moč političnega izseljenstva gledati v luči kulturne zmogljivosti posameznih osebnosti, ki bi jih literarni zgodovinar morda opredelil v tri generacijsko različne skupine in jim dodal četrto, ki zajema vse mlajše ustvarjalce. Na vseh stopnjah pa je njihova beseda svojski dokument globljega odziva na slovenski izseljenski "biti zdoma". V tem dokumentu je prikazano vse, kar je zraslo iz prehodov, čakanj, vselitev in vživetij našega človeka, ki ga je sila usode postavila v zunanji svet.

Najstarejši rod - ljudje, ki so šli v tujino že v zreli polnosti svojih let - ima v dobrem nekatera imena, ki so bila znana že v domovini.

Z ANTONOM NOVAČANOM (1887-1951), nekdanjim liberalnim nacionalistom - avtorjem proznih del Naša vas in Samosilnik ter dram Veleja in Herman Celjski - sega sprednja vrsta povojnih izseljencev skoraj v Moderno. Ob koncu vojne se ni vrnil v domovino; čakal je v Trstu, kjer je leta 1948 izdal Peti evangelij[13], naslednje leto pa je emigriral v Argentino. V provinci Misiones - v mestu Posadas - si je kupil malo posestvo, kjer se je nameraval v miru posvetiti kmetovanju in literaturi. Bolan na srcu, je šel v bolnišnico v Buenos Aires, a se je prezgodaj, proti ukazu zdravnikov, vrnil domov, zaupajoč svoji močni naravi. Ko je izstopil na postaji Posadas, ga je 23. marca zadela srčna kap. Vdova je odnesla njegove ostanke v domovino, kjer je pokopan v Celju. V njegovi zapuščini v Argentini sta bili najdeni zadnji dve dejanji satirične komedije Janez Goligleb, objavljeni nato v Vrednotah, II/1954. V Trstu je v podlistkih Demokracije, štev. 44 in 45, objavil satiro na povojno družbo ljubljanskih literatov, Rdeči Panteon. V Argentini je napisal tudi nekaj pesmi.

Ob pregledu tako imenovane prve generacije povojnih izseljencev-literatov bi lahko prikazali tudi STANKA MAJCENA (1888-1970), ki je svoje pesmi, od katerih so mnoge idejno in vsebinsko zdomske, objavil leta1963 v Buenos Airesu pri SKA, v zbirki Dežela. Leto prej je, prav tam, izšel tudi izbor njegovih črtic v knjigi Povestice, ki jo je uredil Tine Debeljak; on je v tistem času napisal daljšo študijo o Majcenu kot pripovedniku[14], v domovini pa je Marja Boršnik izdala v založbi mariborskih Obzorij dve knjigi njegovih Izbranih del, s čemer ga je uvrstila med klasike slovenskih ekspresionistov.

V generacijsko skupino, ki je stopila v zdomstvo v letih svoje plodne zrelosti, gredo tudi štirje sodobniki ekspresionizma: mladinski pesnik in pisatelj Mirko Kunčič (1899-1984), literarni zgodovinar, pesnik epske razsežnosti in prevajalec dr. Tine Debeljak (1903-1989), pesnik Vinko Žitnik (1903-1980) in pesnik Štefan Tonkli (1908-1987).

MIRKO KUNČIČ, z bogato literarno dejavnostjo izpred druge svetovne vojne, je v taboriščih nadaljeval s svojim pesniškim in pisateljskim delom. V Monigu, v Italiji, je septembra 1945 izdal mladinski list Naša beseda, ki pa je ostal samo pri prvi številki: v njej je objavljena znana zdomska pesem Naša beseda. V Argentini, kjer je priznani literat moral prijeti za najbolj preprosta in hlapčevska dela, je poleg raznih ponatisov[15] izdal v založbi Slovenske kulturne akcije izvirno povest Gorjančev Pavlek (1958). Celovška Mohorjeva družba mu je natisnila gozdovniško povest iz argentinskega severa, Dogodivščine v pragozdu; antologijo Kunčičevih mladinskih pesmi, Pisani vrtiljak, pa Mohorjeva družba v Gorici (1969). Valoviti in travnati svet okrog Srebrne reke je znal Kunčič - po moči slovenske besede v emigraciji -spreminjati v svet Zlatoroga in dolino triglavskih jezer.

TINE DEBELJAK (1903-1989), eden najvidnejših slovenskih književnikov v zdomstvu, kjer je bil znan morda še najbolj po tem, da je leta 1944 predstavil slovenski javnosti pesnika Franceta Balantiča in da je napisal obširno besedno kantato Črna maša, se je rodil 27. aprila 1903 v Škofji Loki - rad je poudarjal, da je Ločan; govoril je o tisočletnici Loke, škofjeloško Muzejsko društvo ga je ob svoji petdesetletnici počastilo kot soustanovitelja. Gimnazijo je študiral v Škofovih zavodih v Šentvidu, slavistiko v Ljubljani in v Pragi, diplomiral je v Ljubljani 1927 in nadaljeval študij v Krakovu, na Poljskem. Po odsluženem vojaškem roku je bil imenovan za suplenta na gimnaziji v Nikšiću, v Črni gori, kjer je ostal do januarja 1935. Tam je pripravil tezo za državni profesorski izpit; v Ljubljani, kjer je sprejel mesto kulturnega urednika pri dnevniku Slovenec, pa je doktoriral z disertacijo Reymontovi kmetje v luči književne kritike, ki je bila natisnjena leta 1936 (120 strani). Z literarnim delom je začel že v zgodnjih dvajsetih letih in bil prvič tiskan v obnovljeni Zori (1919/20), glasilu jugoslovanskega katoliškega dijaštva; pisal je v Zoro-Luč (1920/21), ki je izhajala v Zagrebu kot nadaljevanje Zore. Takoj zatem ga najdemo kot pesnika v Almanahu katoliškega dijaštva,

skupaj z bratoma Vodnikoma, Pogačnikom, Voduškom, Čeboklijem in drugimi. V Dom in svet je prišel kot sedmošolec (1921), pisal pa je tudi v Ljubljanski zvon, Ženski svet, Mladiko, Vigred, Vrtec, Slovenski jezik in v Grudo. Ko je leta 1924 izšel Križ na gori, se je vidnejša družba mladih - Debeljak, France Vodnik, oba Voduška, Pogačnik, Kocbek - zbrala ob tem glasilu naprednih katoliških ustvarjalcev, ki se je pozneje preimenovalo v Križ. Tu je pisal Debeljak o mladem Preglju, po smrti Srečka Kosovela pa objavil razpravo o pesniku s katerim sta bila v literarnih stvareh sorodni naravi. To je bilo prvo literarno kritično pisanje o Kosovelu.

Ob koncu dvajsetih let se je Debeljak oglasil v Ljubljanskem zvonu (v uredništvu Frana Albrehta), v reviji Čas pa je obdelal Ušeničnikovo razmerje do estetike in literature. A predvsem je sodeloval pri Dom in svetu kjer so se spet zbrali Anton in France Vodnik, Jože Pogačnik, Božo Vodušek, Edvard Kocbek, pa tudi Tone Seliškar, Miran Jarc, Anton Podbevšek, Bogomir Magajna. Vsa ta družba mladih in svežih duhovnih moči, ki je počasi prevzela vodilne položaje v slovenskem literarnem svetu - v letih 1930/31 je bil Tine Debeljak skupaj s Francetom Vodnikom urednik Dom in sveta - se je v času, ki je bil poln narodnostnih, kulturnih in družbenih trenj, intenzivno zanimala za sodobna idejna in estetska vprašanja, v literaturi pa raziskovala dela iz slovanskih književnosti. Debeljak je na primer obširno pisal o Brezini: "Na nas napravlja vtis prvega človeka novega Kraljestva duha." Ampak v tistih letih se je šele začelo - v Slovencu je zapisal 5. januarja 1936: "Duhovni akciji ekspresionizma sledi zdaj materialistična reakcija sočasne marksistične nazorne orientacije, ki pa je zavedno enostransko tendenčna. Zato se je s svojo idejno, ne umetnostno kritiko postavila borbeno v boj z religioznim duhom, kot se je kazal v ekspresionistični liriki. Tak organiziran kritični napad spričuje, da se lomi čas in da smo zašli v vrtinec."

Tine Debeljak se je mnogo ukvarjal z različnimi slovanskimi literaturami - češko, poljsko, rusko, ukrajinsko, lužiško-srbsko - in če so bili svetovi njegovega življenja trije: slovanski, slovenski in zdomski, potem bi širino njegovega slovanstva ponazoril z navedbo glavnih avtorjev, o katerih je pisal ali iz njih prevajal daljše ali krajše stvari: Aleksej Vasiljevič Koljcov, Konstantin D. Balmont, Afanasij A. Fet, Semjon J. Nadson, Karel Jaromir Erben, Svatopluk Čech, Aleksander S. Puškin, Aleksej K. Tolstoj, Apollon N. Majkov, Antonin Sova, Otokar Brezina, Jiri Wolker,

Wladyslaw Stanislaw Reymont, Jan Kochanowski, Kazimierz Tetmajer, Adam Mickiewicz (Uvod iz Pana Tadeusza), Karel Hynek Mácha, Jan Kasprowicz, Leopold Staff, Jakup Bart-Čišinski, Josef Hora, Handrij Zejler, Jaroslav Vrchlicky, Juliusz Slowacki, Jaroslav Durich, Pavel Hlbina, František Lazecky, Mihail J. Lermontov. Tinetu Debeljaku se je takrat, ob stiku s toliko slovansko literaturo, oblikoval njegov domačijski realizem, ki pa je bil vedno pregneten z ekspresijo domače, slovenske duhovnosti. (Debeljakov ožji prijatelj France Vodnik je iskal, nasprotno, pot v smer višjega, metafizičnega realizma). Iz ljubezni do Poljske so v usodnem letu 1939 Tine Debeljak, Rudolf Mole in France Stele uredili knjigo o Poljski, njeni zgodovini in njenem duhu. Težko bi povedal, kako je bila takrat pri srcu Debeljaku tudi češka literatura, koliko je študiral Otokarja Brezino, enega največjih lirikov češke moderne, in s kakšno ljubeznijo je prevedel Máchov Maj, kot dokaz slovenskega čustvovanja s Češko v letu 1938.

Ko je umrl Jože Debevec, urednik Doma in sveta, ob koncu letnika 1937/38, je Tine Debeljak prevzel uredništvo in obdržal revijo pri življenju preko vseh vojnih let. V tistem času se je vedno bolj posvečal esejistiki in literarnozgodovinskim razpravam iz domače, slovenske literature. Veliko je pisal v dnevnik Slovenec; za revijo Dom in svet je razpravljal o Vodnikovem Borivcu z Bogom (1932) in prav tako je za Dom in svet napisal oceno Vodnikove-Ložarjeve Slovenske lirike (1934), za Mladiko pa portret Stritarja ob stoletnici rojstva (1936); Jenku je govoril slavnostni govor pred rojstno hišo in ga podal v izvlečku v Slovencu (1935), za slavistično revijo Slovenski jezik je ocenil delo dr. Grafenauerja (1940), ob smrti Matije Malešiča je pisal članke v Slovenec in Dom in svet (1940). Že sredi vojne pa stoji njegova literarnokritična ugotovitev, ki jo je zapisal v uvodni študiji k ilustrirani izdaji Martina Krpana: "Več slovenstva! Več našega duha v književnost! Več umetnosti v jezik in lik!" Takrat je pisal tudi uvodne besede in članke za knjižne izdaje Lovrenčiča, Preglja, Krivca, Jalna, Kocipra, Dularja; dvigal je nove pesnike (Šali, Šarabon, Ludvik), leta 1943 izdal monografijo Šopek Cankarjevih pisem iz Slovenskih goric na Rožnik, kot bibliofilsko faksimilirano izdajo Cankarjevih nepriobčenih pisem, risb in pesmi. Vrh te literarnokritične dejavnosti pa je bil dosežen z drobno knjižico V ognju groze plapolam ter s predstavitvijo Franceta Balantiča slovenski javnosti, leta 1944.

Prevodi, ki jih je Tine Debeljak objavil v domovini: Iz češčine: Karel Hynek Mácha, Maj (Bibliofilska založba, Ljubljana 1939, ilustriral Miha Maleš); K.J. Erben, Zaklad (češka narodna pripovedka, Lj. 1939, ilustrirala Bara Remec, ki je v glavnem opremila in ilustrirala vse Debeljakove knjižne izdaje); Božena Nemcova, Pravljice, I in II (Slovenčeva knjižnica, 1942 in 1943). Iz poljščine: Človečanstvo (moderne poljske novele, Lj. 1931); J. Slowacki, Oče okuženih (pesnitev, Lj. 1939); Kitica Mickiewiczevih (Lj. 1943); Jan Kasprowicz, Himne in podobe na steklo (Lj. 1944); Zofija Kossak-Szczucka, Križarska vojska (zgodovinski roman, 874 str., Lj. 1941); Marja Rodziewiczovna, Hrast-Dewajtis (Slovenčeva knjjižnica, Lj. 1943). Iz ruščine: A.S.Puškin, Bahčisarajski vodomet (pesniška povest, Lj. 1942). Iz madžarščine: Imre Madach, Tragedija človeka (skupaj z Vilkom Novakom) - knjiga je bila nagrajena z medaljo budimpeštanskega PEN-kluba.

Iz buenosaireške dobe izstopa Debeljakovo literarno kritično pisanje o Antonu Novačanu, Narteju Velikonji, Stanku Majcenu, Ivanu Hribovšku - tega je, kot nekoč Balantiča, predstavil slovenski javnosti v knjigi zbranih pesmi, ki jo je založila Slovenska kulturna akcija. Literarnozgodovinsko je pomembna knjiga Ivana Preglja, Moj svet in moj čas, ki jo je Debeljak s pisateljevim privoljenjem uredil in napisal obširno študijo o avtorju za Pregljevo sedemdesetletnico (SKA 1954). Poleg kulturnih poročil iz slovanskih literatur je pisal ocene in eseje o Finžgarju, Mešku, Kunstlju, Mauserju, Kocipru, Beličiču, Javorniku, Jurčecu, Dolencu (v knjigi Moja rast, 1973), Maroltu (v knjigi Jože Petkovšek, 1975), Janežiču, Bukviču. Za Zbornik 1973-75 je sestavil daljšo študijo: Trideset let zdomske emigracijske književnosti.

Kot prevajalec se je ponovno uveljavil v dimenzijah južnoameriškega sveta in ustvaril prevod Hernándezovega argentinskega poema Martín Fierro, ki pomeni - poleg Maja - vrh Debeljakovega pesniškega prevajalskega dela. Spominu Jožeta Debevca, svojega sorodnika in prevajalca celotne Divine komedije, se je poklonil s prevodom Dantejevega Pekla (SKA 1959). A vedno se je rad vračal v slovanske literature - leta 1961 mu je izdala SKA kot izredni knjigi Puškinovo Pravljico o ribiču in ribici ter Pravljico o mrtvi carični in sedmih junakih. Leta 1970 je izšla knjižna pesnitev poljske vojne in emigrantske lirike pod naslovom Žalost zmagoslavja (Tine Debeljak - Bara Remec, SKA); kot priloga Vestnika pa je leta 1974 izšel Venček poljskih vojaških popevk. V Meddobjih zadnjih

dvajsetih let najdemo različne prevode in študije: Ivana Frankója pesnitev Ivan Višenskij in naša pokoncilska stvarnost; Zygmund Krasinski, Molitev med mašo; Kazimierz Wierzynski, Olimpijski venec; Slowackega Oda na slovanskega papeža, iz leta 1848; prevodi pesmi Ane Ahmatove; Jan Lechon, Jasnogorski Gospe; Predstavitev poljskega pesnika in dramatika Karola Wojtyle, papeža Janeza Pavla II., in kot zadnje, Karel Jaromir Erben: Postelja tolovaja Mataja (1987), prevod še iz časa Debeljakovega bivanja v Rimu.

Kot izvirni pesnik je Tine Debeljak napisal obširno pesnitev Velika črna maša za pobite Slovence (1949), besedno kantato, posvečeno žrtvam vojne. Ob desetletnici smrti pisatelja Narteja Velikonje je Slovenska kulturna akcija založila v 800 izvodih knjigo Kyrie eleison - Slovenski Veliki teden (risbe Bara Remec, verzi Tine Debeljak). V pesniški zbirki Poljub (1951) opeva doživetja in čustva na poti v svet, ki se mu kot brezkončna tuja zemlja odpre v južnoameriški pampi. Tu je poezija ob spominu na ženo alegorično domotožna. Tretja zbirka, ki je izšla v zdomstvu, so rapsodije Materi božji Mariji (1954). Poleg tega je Tine Debeljak napisal nekaj literarnih črtic s tematiko dotika zdomca z novim okoljem: Naša hiša, Zametene stopinje, Življenje in smrt Mate Matkoviča, Pri stari Šembilji, Španski motiv, Ded in vnuki, Črni kamnitnik (Loma negra).

V zdomstvu se je Tine Debeljak udejstvoval predvsem pri Slovenski kulturni akciji (SKA); bil je njen ustanovni član, urednik knjižnih izdaj, od leta 1969 predsednik, nato pa, od maja 1979, častni predsednik. Pred tem, takoj po prihodu v Argentino, je bil predsednik Balantičeve pisateljske družine v Buenos Airesu in urednik njenega zbornika N'mav čez izaro (MD, Celovec 1951). Bil je tudi sourednik Svobodne Slovenije in njenih Zbornikov. Ob prihodu v novi svet (marca 1948) je napisal za Svobodno Slovenijo članek o srečanju dveh ladij: Santa Cruz in Partizanka. Nato je redno sodeloval v istem tedniku, v Koledarju-Zborniku, v Meddobju, v Glasu SKA, v Duhovnem življenju in drugod. (Nekaj tega materiala je navedel sam v Pregledu svojega dela v Zborniku 1968). Tine Debeljak je imel v sebi veliko ljubezen do slovenske literature in v zadnjih štiridesetih letih še posebej do slovenske zdomske literature. To je izrazil leta 1955, ko je na seji odbora SKA izjavil: "Naša dolžnost je, da pravično vrednotimo slovenske pisatelje - emigrante." To ga je vodilo tudi, da je dal pobudo za ureditev Antologije slovenskega zdomskega pesništva (Debeljak-Papež, SKA 1980).

Zdomsko pesništvo je sad ustvarjalnosti in umetniškega nemira tistih pesniških osebnosti, ki so izšle iz krute protikomunistične revolucije - danes bi dejal, iz prvih spopadov tretje svetovne vojne - in je njihova poezija pogojena z doživetji o človekovi usodi, videnji apokaliptičnih stisk, obenem pa jih preveva zanos globoke domovinske ljubezni. Antologija je urejena po generacijskem principu; vrstni red, po katerem so pesniki predstavljeni, se ravna po njihovih rojstnih podatkih. V knjigi so sprejeti pesniki: Anton Novačan, Stanko Majcen, Mirko Kunčič, Vinko Žitnik, Tine Debeljak, Štefan Tonkli, Vladimir Truhlar, Vinko Beličič, Franc Sodja, Jože Cukale, Dimitrij Jeruc, Jože Krivec, Milan Pavlovčič, Karel Rakovec, Karel Mauser, Mirko Šušteršič-Valiant, Milan Komar, Erik Kovačič, Stanko Janežič, Zorko Simčič, Milena Šoukal, Božidar Kramolc, Rafko Vodeb, Adolf Škrjanec, Marjan Jakopič, France Papež, Vladimir Kos, Valentin Bazilij, Branko Rozman, Majda Volovšek, Branko Rebozov, Albin Magister, Vinko Rode, Humbert Pribac, Neva Rudolf, Tine Debeljak ml., Milena Merlak, Lev Detela, Andrej Rot in Pavel Fajdiga. Pri nekoliko strožjem kriteriju bi sicer nekaj od navedenih lahko odpadlo, vendar je vsak avtor svojska pesniška osebnost in, kar zadeva mlajše, še vedno na poti v nove možnosti razvoja.

Slovstveno se razpenjajo izbrane pesmi od izraznih in estetskih nasledkov Moderne, preko ekspresionizma in novoromantike nekdanjih dominsvetovcev, do sodobnosti taboriščnikov in najmlajših. Razume se, da je na dnu vse te poezije tematika zdomstva najbolj vidna. Osebna izpoved kot srčika lirične pesmi, ob osebni izpovedi pa neuničljive spominske vezi z domačijo in njenimi ljudmi. So pesniki, ki imajo več srca in drugi, pri katerih prevladuje kultura. Zdomska poezija je lirična, a ima v sebi nemalo epskih snovi tolikih stisk v starem in novem svetu.

VINKO ŽITNIK (1903-1980)[16] je objavljal pred vojno svoje pesmi v Mladiki, pa tudi v Dom in svetu, v mariborskih Obzorjih in v Slovencu. Prve objave v begunstvu najdemo leta 1946 v Svetu in Domu, razmnoženi leposlovni prilogi taboriščnega časopisa Zedinjena Slovenija; pozneje - že v Argentini - je objavljal v Duhovnem življenju, v Vrednotah, Meddobju in Zbornikih-Koledarjih. Žitnik je pesnik širokega zamaha, neizčrpen verzifikator, pristaja mu tudi psevdonim "budnik". Pesniško zbirko Pomlad je izdal še pred vojno.

ŠTEFAN TONKLI (1908-1987) je v Argentini objavljal pesmi v Duhovnem življenju in v Zbornikih-Koledarjih. Leta 1950 je izdal zbirko sonetov Neurejeni venec in leta 1954 Venec na grob materi. Po vrnitvi na Primorsko je v zbirki Argentinsko slovenski odmevi (1973) zbral svojo emigrantsko poezijo iz časa bivanja v predmestnem Buenos Airesu. Dosti je pesnil že pred vojno.[17]

Značilna oznaka za gornjo skupino - in za naslednje literate-publiciste - je poduhovljeni realizem; v ospredju je idejna razpoloženost in v njihovi zavesti zaton neke dobe. Sicer pa je ta generacija ustvarila vrsto del, ki bogatijo slovensko zdomsko ustvarjalnost v zgodnjih povojnih desetletjih. Močna osebnost je bil pisatelj in publicist RUDA JURČEC (1905-1975), s svetovljanskimi pogledi na kulturno in literarno delo. Pisati je začel v študentovskem glasilu Plamen; leta 1932 je z Mirkom Javornikom urejal Besedo o sodobnih vprašanjih. Sodeloval je pri reviji Modra ptica in Hramovih zapiskih. Leta 1935 je izdal knjigo-monografijo o Janezu Ev. Kreku. Diplomiral je na politični visoki šoli v Parizu (1931) in nato stopil v uredništvo Slovenca, kjer je že prej sodeloval z dopisi iz Pariza, obenem pa je bil dopisnik francoske agencije Havas, angleške Reuter in beograjske Avala. Po odhodu dr. Ahčina v Rim je postal med okupacijo glavni urednik Slovenca. Dasi se je posvečal literaturi in politični esejistiki je bil Jurčec predvsem časnikar in kot tak je tudi v emigraciji takoj začel s časnikarskim in revialnim delom; postal je sourednik političnega lista Svobodna Slovenija v Buenos Airesu in sodeloval kot pisec političnih člankov in komentarjev. Bil je osrednji steber pri ustanovitvi Slovenske kulturne akcije; urejal je Vrednote, se razživel kot sourednik revije Meddobje in urednik Glasa SKA. Njegova lastna literarna ustvarjalnost je doživela takrat pravi razcvet; napisal je - pod vplivom moderne francoske literature - roman Ljubljanski triptih (SKA, 1957), za katerega je prejel prvo nagrado SKA leta 1955. Napisal je vrsto krajših pripovednih del, ki jih je objavljal povečini v Meddobju: Vuzmenice, Vlak v Bariloche, Carmen de Patagones, 9999 - Pravljica iz velikega Buenos Airesa, Sodba pred prelatom, Requiem in Re, Post scriptum I, Post scriptum II, Marcelino Vazquez. Po letu 1969 (razhod pri SKA) je ustanovil list Sij slovenske svobode, z dodatno zbirko brošur in knjig "Zrenja in uvidi". Vrnil se je spet k ideološko političnemu snovanju in morda mu je prav to preprečilo nadaljevanje pisanja spominske proze Skozi luči in sence, katere tri začetne

knjige so izšle v letih 1964, 66 in 69. To Jurčecevo pomembno delo je ostalo žal nedokončano.

Obisk pri Jurčecu, ki skoraj neopazno praznuje svojo petdesetletnico. Nekoliko temno stanovanje; ob napol zastrtem oknu je delovna miza, po stenah vise umetniške slike, ki jih je zbiral v letih pred vojno. Opazil je, da sem bil nekoliko prevzet, zato je kot v opravičilo dejal: "Umetnost je visok izraz življenja določene družbene skupnosti; nobena ne more dovolj vrednostno zaživeti brez umetnosti. Tudi naša emigracija je družbena skupnost..." Rojen v Ormožu, je Jurčec že v zgodnjih letih spoznaval vprašanja obmejnega slovenstva. V njegovi naravi je bilo nekaj panonsko širokega, obenem pa bogatega na osebnih značilnostih: v družbi navidez boječ in pohlevno dober, se je končno izkazal poln neke višje resničnosti, drznih pogledov in brezkompromisne logike. Idejno in delovno ga je oblikoval evropski zahod - po gimnaziji je odšel v Pariz, kjer se je posvetil politično ekonomskemu študiju in diplomiral na visoki šoli za politične vede. V tem duhu je napisal študijo o Janezu Evangelistu Kreku kot osrednji slovenski politični osebnosti polpretekle dobe. V knjigi je zavzel, poleg drugega, svoje kritično stališče do Krekovega dela v smislu tedanjega mladega rodu. Vedel sem, da je Jurčec še vedno na strani mladih - tudi zato sem šel k njemu. V Meddobju je dobila Jurčecevą literarno esejistična ustvarjalnost lep razmah. Bil je svetovljan in čeprav je emigracijo srčno ljubil, je bilo emigrantstvo na njem še najbolj zabrisano. Kot predsednik Akcije se je v prvih letih nekoliko oddaljil od političnega snovanja in se posvetil literaturi. Ob tej priložnosti mi je omenil Kocbeka - bila sta rojaka in velika prijatelja. Šel je k polici s knjigami, prinesel zbirko Groza in mi jo podaril z nekoliko tresočo roko - kot nekaj dragocenega.

V zdomstvu je začel literarno delati umetnostni zgodovinar in kulturni organizator MARIJAN MAROLT (1902-1972), pred vojno odvetnik na Vrhniki, v emigraciji dolgoletni tajnik SKA v Buenos Airesu, kjer je bil tudi ravnatelj Umetniške šole in predavatelj. Leta 1956 je izdal roman Zori noč vesela, ki je bil takrat kulturni dogodek v zdomskem svetu. Marolt je takoj zatem (1959) uredil krajše delo v knjižni obliki: Slovenska likovna umetnost v zamejstvu. V Buenos Airesu je izdal še povest Rojstvo, ženitev in smrt Ludvika Kavška (1967) in življenjepisno povest Jože Petkovšek (1975).[18]

Nekoliko podobno kot Marolt, poljudno realistično in z mero humorja, pripoveduje tudi LOJZE ILIJA (1905-1982), ki je

emigriral v Venezuelo. Pisati je začel pred vojno, a je v javnost prišel, ko mu je Mohorjeva družba v Celovcu objavila knjigo Domače zgodbe (1958) in nato povest Gospod Šimen.

Poleg navedenih skupin predstavljajo v buenosaireškem kulturnem krogu posebno poglavje sledeči literati, znanstveniki in publicisti, ki so povečini objavljali svoja dela pred vojno. Med literaturo bi mogli prišteti nekatere prigodne dramske tekste, ki jih je v Arg. napisal dramatik JOŽA VOMBERGAR: Čudo kresne noči (1955), Mladi rod se vrača (1959), Čudni snubci, vendar je ostalo vse v tipkopisu. V Meddobju (1982) je objavil spominsko poročilo Moj birmanec (= Balantič). Prav tako je režiser in dramaturg MARIJAN WILLENPART, ki je v Argentini sodeloval pri mnogih igralskih nastopih, napisal izvirno dramo Zadnji krajec, objavljeno v Meddobju, leta 1954. V rokopisu je ostalo odrsko delo Vnučka (1973).

GREGOR MALI (1901-1983) je bil že v domovini znan kot religiozni pesnik; v Argentini je objavljal svoje pesmi predvsem v Duhovnem življenju.

Trije odlični katoliški znanstveniki v arg. zdomstvu: dr. ALOJZIJ ODAR, dr. IGNACIJ LENČEK in dr. IVAN AHČIN. Med knjigami (12) in številnimi razpravami, ki jih je Alojzij Odar (1902-1953) objavil v letih pred vojno in po vojni, v emigraciji, izstopajo tudi tiste v Duhovnem življenju, v Buenos Airesu v letih 1949-52. V Argentini je leta 1958 izšla njegova knjiga Večnost in Čas, zbral in uvod napisal Ignacij Lenček.(19)

V založbi Družabne pravde je Ivan Ahčin (1897-1960), glavni urednik Slovenca v letih 1929-42, izdal naslednje knjige: Ob jubileju papeških socialnih okrožnic (1951), Socialna ekonomija (1958), Sociologija, I. knjiga (1953), II. knjiga (1955-56).

Ignacij Lenček (1907-1974), profesor teološke fakultete ljubljanske univerze, je v Buenos Airesu po letu 1950 pisal mnogo v Duhovno življenje, Katoliške misijone, Vrednote, Meddobje, Zbornik Svobodne Slovenije in Glas SKA. Njegove zbrane razprave so izšle v ureditvi Alojzija Geržiniča leta 1984, v knjigi z naslovom Rast v resnici in ljubezni (SKA).

Na tem mestu moramo imenovati tudi VINKA BRUMNA (1909-1993), pedagoga in filozofa, ki se je rodil leta 1909 v Šalovcih pri Ptuju, promoviral je na ljubljanski univerzi; njegov rojak Karel Ozvald ga je vzpodbudil, da je napisal kot doktorsko tezo delo Blaže in Nežica, kulturno-pedagoški pomen Slomškovega dela, ki je izšlo v knjigi v Mariboru, leta 1936. Nemci

so ob zasedbi 1941 naklado uničili in je danes knjiga velika redkost. Pozneje, leta 1943, je izšla skrajšana in komentirana izdaja A.M. Slomšek, Blaže in Nežica, pri Mohorjevi družbi v Ljubljani. Nemci so prav tako leta 1941 uničili v Celju že tiskano knjigo Janez Ev. Krek, Izbrani spisi, 5 zvezek. V študij in zbiranje Krekovih spisov je mladega filozofa spodbudil Ivan Dolenec. Ob vsem tem se je Brumen odločil, da se posveti izobraževalni politiki. Takole piše: "V tem smislu sem začrtal tudi svoje študijsko potovanje, ki mi ga je omogočila ljubljanska univerza s podelitvijo Turnerjeve štipendije za leto 1937/38 - obiskal sem Nemčijo in Anglijo in skušal prodreti v temelje obeh šolskih sistemov." Omeniti je treba še en spis iz tiste dobe, spodbuda je prišla spet od Ozvalda; avtor je napisal poljuden Očrt obče pedagogike in ga predložil takratni Ljudski knjigarni, vendar zaradi prevrata tudi to delo ni moglo iziti; izgubil se je celo izvirni rokopis. Po vojni so Vinku Brumnu izdali v Trstu zapiske za goriške učiteljiščnike, pod naslovom Psihologija in pedagoške vede za učiteljišča (1949). O svojem delu v Argentini piše naš filozof takole: "Potem me je začela zanimati in boleti naša zdomska stvarnost. Ta je bila nekaj novega zame in za moje sorojake. Vendar pa se mi je zdelo, da sem bil med tistimi, ki so se znali nekoliko hitreje in bolje vživljati v nov položaj in ga tudi miselno obdelati. Skušal sem s predavanji in s pisanjem k temu pomagati tudi tistim, ki jim je to bilo težko. Pri tem me ni zanimalo le "kaj" našega zdomstva, marveč tudi in zlasti "kaj tedaj". To me je pognalo v iskanje korenin našega stanja. Ustrezna spoznanja so se mi vedno bolj zgoščevala, se utelesila v raznih predavanjih in se končno delno izlila v knjigo, ki sem jo prav zaradi tega nazval Iskanja. Knjiga je izšla leta 1967 pri Slovenski kulturni akciji in je prejela tržaško vstajenjsko nagrado. V tistem času je na mišljenje avtorja vplival nov dejavnik: nastop papeža Janeza XXIII. V Iskanjih in v nekaterih drugih spisih je mogoče zaslediti sledove koncilskega zbora. Tudi piše dr. Brumen: "Posebej je moje filozofiranje budila kriza v našem organiziranem življenju - na primer ona v Slovenski kulturni akciji."-Poudarjeno zanimanje za politična vprašanja je privedlo filozofa, da je ponovno pripravil knjigo o delu in osebnosti Janeza Ev. Kreka, z naslovom Srce v sredini, ki je izšla leta 1968 v založbi Slovenske tiskovne družbe Editorial Baraga. Vinko Brumen je nenehno iskal in ustvarjal v smeri življenjske filozofije, iščoč resnico za pristnost in polnost življenja.

Svoja dognanja le objavljal v revijah in listih - doma zlasti v Času, Pedagoškem zborniku, Slovenskem učitelju in Slovencu; v Argentini pa v Vrednotah, Meddobju, Glasu SKA, Zborniku Svobodne Slovenije in Duhovnem življenju. Leta 1980 je zbral nekatere teh razprav v knjigi Naš in moj čas. Tu ga je zanimala predvsem zrelost ali nezrelost zdomskega občestva. Vendar pa bi ob končnem pregledu in vrednotenju mogli delo dr. Vinka Brumna razdeliti v tri skupine: 1) Družbeno kritične študije in razprave, s sledečimi glavnimi naslovi: Naš izseljenski tu in zdaj; Dialog med nami; Naši naglavni grehi; Po dialogu k spravi in enotnosti; O politiki in politikih. 2) Filozofsko spoznavna in strokovna skupina razprav: Franceta Vebra mesto v filozofiji; Filozofski premišljaji; Med znanostjo in vero. 3) Filozofsko teološka skupina razprav: O pojmu božjega bivanja; Od spoznatnosti do dokazanosti božjega bivanja; Filozofija in herezija.

Leta 1992 je izšla v Ljubljani knjiga Brumnovih izbranih spisov pod naslovom: Argentinski spisi.

Drugi pisci in publicisti te generacijske skupine so še: FILIP ŽAKELJ (1907-1990), ki je kot predsednik južnoameriške Baragove zveze izdajal Baragov vestnik in zbiral gradivo o življenju in delu slovenskega misijonarja v Sev. Ameriki. Izdal je več knjig o Baragi. Zavzeto se je posvečal zbiranju pričevanjskega gradiva o revoluciji v Sloveniji; iz tega področja je izdal več knjig (dokumenti). Pri Mohorjevi družbi v Celovcu je izšla leta 1960 knjiga Zdrava Marija, milosti polna (1264 strani), Filip Žakelj s sodelavci.

JOSIP LESAR je priredil za natis knjigo Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine (786 strani), ki jo je napisal ribniški župnik Anton Skubic v letih 1915-1940. Delo je izdala založba Editorial Baraga, leta 1976.

Leta 1988 je FRANC GNIDOVEC v Buenos Airesu priredil, uvod in etimologijo napisal za knjigo Zgodovinski prikaz župnije Ajdovec; izdala SKA. Delo je zasnoval župnik Alojz Zupanc (1893-1974), žup. upravitelj v Šmihelu.

FRANCE PERNIŠEK je ob 60 letnici slovenskega Orla napisal Zgodovino slovenskega Orla. Izdala in založila SKA, 1989.

Leta 1959 je SKA izdala Zgodovinski zbornik, v ureditvi Marijana Marolta. V zborniku so sodelovali naslednji publicisti-znanstveniki: P. Maver Grebenc (Itinerar sv. Bernarda v letih

Anakletove shizme 1130-1138); Rajko Ložar (Ljudska obrt in trgovina v Sloveniji); Maksimilijan Jezernik (Rim in drugo Baragovo potovanje v Evropo); Bogumil Vošnjak (Ustavni pogledi Krfske deklaracije); Fran Erjavec (Avtonomistična izjava slovenskih kulturnih delavcev leta 1921); Branka Sušnik (Totemizem in šamanizem pri Čamakokih).

Politični publicist je bil MILOŠ STARE, ustanovitelj tednika Svobodna Slovenija.

V reviji Vrednote, V/1968, je SREČKO BARAGA, znani organizator slovenskega šolstva na Primorskem po zadnji vojni, objavil obširno študijo: Odnos Slovencev do Jugoslavije.

Z južnoameriškim kulturnim žariščem je bil povezan umetnostni zgodovinar RAJKO LOŽAR iz ZD (Milwaukee). V Meddobju XXIII/1987 je objavljena njegova študija: Eksistencialno doživetje v zgodnjem delu Stanka Majcena. Ložar se je z velikim razumevanjem zbližal z mlajšimi besednimi ustvarjalci, ki so se zbirali v Buenos Airesu okrog lista Druga vrsta.

Kot vidimo, je bilo na publicističnem področju storjeno mnogo, čeprav je bilo prav za te starejše člane slovenskega občestva v svetu vživljanje težje in se je dostikrat spremenilo v "šopek trnja", naslov spominov, ki jih je napisala pomembna publicistka Julija Payman, ki je tudi ne smemo prezreti.

* * *

Lep poletni dan se je razgrnil nad valovito pokrajino na severu mesta dobrega zraka. Petdeset kilometrov je ob široki cesti do Pilarja; nizko drevje, temni bori in evkalipti razmejujejo širne pampske kmetije napol obdelane, napol zapuščene, preraščene z visokim, lepo cvetečim osatom. Če greš po poljski poti, iščoč senco pod košatim hrastovjem, prideš lahko do razmejka, kjer sanjajo v soncu rdeče in rumene dalije in čakajo na večerni dež ali nenadni naliv. Razen samotnih kmetij ni v teh krajih daleč naokrog nobenega naselja, nobene vasi. Vendar pa mi je pred leti pripovedoval nekdo, ki pozna te kraje, da je nedaleč od Pilarja naselje, ki je danes opuščeno in že razdrto; par skromnih hiš, preraščenih z grmovjem in visoko travo. Tisti pueblo se je imenoval Astolfi, tako mi je pripovedoval prijatelj, in že pred desetletji so se ljudje izselili in odšli proti

mestu. Neka radovednost, pomešana z ljubeznijo do samotnih, a lepih krajev mojega zdomstva, me je tisti poletni dan pripeljala sem. Hotel sem najti opuščeno naselje, pueblo, o katerem se mi je v domišljiji razvnela ideja neke idile, obenem pa slutnja neke skrivnosti. Že ves dopoldan sem hodil po poljskih poteh, križal travnike, obšel obdelane njive in ostro opazoval vso okolico. Utrujen sem sedel v travo, ko mi je neki mimoidoči starec pokazal smer in rekel, da je do Astolfija še kake pol ure hodá. Res, kmalu se mi je med zelenjem in drevjem prikazalo sivo zidovje, povečini brez streh, brez oken in vrat. Sedel sem pod hrast, da si malo odpočijem in priznam, da mi je postalo tesno. Od utrujenosti je začela delovati domišljija in moral sem si dopovedati, da je vse skupaj brez pomena in da bom kmalu v mestu Pilar, kjer si bom pošteno odpočil ob prigrizku in kozarcu vina. Po kratkem počitku sem tvegal in pogledal pet ali šest podrtij, ki naj bi bile nekoč hiše; notranjost je bila preraščena s koprivami in grmičastjo rastjo. Veter je nanosil pesek po lesenih klopeh in policah; sem in tja je bila sled podrte mize, v vetru je zaškripala lesena streha in z zida se je odtrgal kamen. To je bil torej Astolfi, ali bolje, kar je od njega ostalo. Že sem hotel oditi, ko sem slučajno zadel na neko omaro, ki je ležala na tleh ob zidu, nad katerim se je še obdržal del strehe, tako da voda ni prišla v notranjost. Dvignil sem vrata ali pokrov tiste omare in v trenutku ostrmel: omara je bila polna knjig, nekaterih bolj, drugih manj poškodovanih od vlage ali vročine. Sklonil sem se in s tresočo roko odstranil prah in pesek - knjige so bile samo slovenske. Naglo sem jih premetal - sami znani naslovi del, ki so jih nekoč izdale zdomske založbe, predvsem Kulturna akcija. Spomini, pesniške zbirke, prevodi, revije, vabila... Kdo jih je prinesel sem? So živeli tukaj naši ljudje? Zakaj je vse to ostalo v tem kraju? Tu so bila dela naših avtorjev - Novačan, Jurčec, Marolt... In da bi bilo moje presenečenje še večje, sem našel med znanimi knjigami tudi dela , ki jih sploh nisem poznal in ki jih - da bi vedel - nobena založba ni izdala. Neznani naslovi, spomini, študije... pobral sem pesniško zbirko, ki za nas ne obstaja in vendar je bila tu. Prebral sem nekaj verzov, ki so me prevzeli. Takrat se mi je zamajalo in za trenutek sem izgubil ravnotežje. Obšlo me je nekaj tesnobnega in strah me je spreletel. Naglo sem se oddaljil od tistega kraja; hotel sem priti čim prej do ljudi, da bi se pogovoril in razstresel. Morda bi se vrnil v tisto zapuščeno naselje kdaj pozneje.

VI

Drugo, povprečno deset let mlajšo generacijsko skupino, predstavljajo avtorji, katerih korenine segajo v okupacijski čas druge svetovne vojne. V literaturi so to povečini nekdanji dominsvetovci; zanje pomeni leposlovna beseda bitno osnovo za utrditev slovenskega kulturnega prostora v svetu. Ta skupina je doživljajsko in delovno zmožna doseči prvo stopnjo naravnega vživljanja v novo okolje.

JOŽE KRIVEC (1916-1991) je v Buenos Airesu objavljal v Zbornikih, v Meddobju in, v zadnjih letih, v Duhovnem življenju. Je tipičen domačijski pisatelj in njegova beseda je polna tiste emotivne moči, ki se je hranila v domači haloški zemlji. Takole je zapisal: "Ustaviš se na poti in oči ti ostrmijo. Neizmerna lepota jih očara. Hišice sredi goric. Bele golobice, dremajoče v soncu, upanje brezdomca in sreča družine. Lepo je živeti med goricami in jih spremljati v njihovem življenju." Pisateljeva beseda ni kak kmečki ali navaden domačijski realizem, ampak je globlja intuicija slovenskega človeka, njegovega življenja na domači zemlji, pri delu in veselju, v poveličanju in dostikrat v ponižanju. Literarni zgodovinar bo pri tem pisatelju delal lahko s Cankarjem v roki; odkrival bo trpko bitno povezanost z domačo zemljo, bolest njenega človeka in skrb za obstoj. Vinorodne Haloze, na jugu Donačka gora, Macelj... Iz gričevja se stekajo pritoki k Dravinji in Dravi, med njimi pisana množica goric; na prisojnih straneh vinogradi, na osojnih se temnijo bukove in kostanjeve hoste, med njimi bori, smreke in hrasti. Po dolinah valové travniki, po slemenih se belijo hišice želarjev in viničarjev. To je svet Jožeta Krivca, njegova prva in najbolj prava domovina.

Jože Krivec je bil rojen 16. marca 1916 v Vareji pri Ptuju, v Holozah, kjer je bil oče viničar. Po ptujski srednji šoli je šel na pravno fakulteto v Ljubljano in doktoriral med okupacijo. Svoje prve literarne poskuse je napisal kot dijak ptujske gimnazije in bil med tistimi abiturienti, ki so izdali almanah Mlada setev. Pisal je tudi v Mentorja, v Razore, v Ženski svet, v Mladega Prekmurca in v mariborsko Piramido. Po vstopu na univerzo je bil stalen sotrudnik Doma in sveta, pa tudi Vigredi, Vrtca, Slovenčevega koledarja in Velikonjevega Zbornika Zimske pomoči. Za Slovenčevo knjižnico je napisal zbirko črtic Dom med goricami (1942), za katero je prejel Prešernovo nagrado mesta Ljubljane.

Po odhodu iz domovine, leta 1945, je preživel nad dve leti v begunskih taboriščih v Italiji - v Monigu pri Trevisu, v Serviglianu zelenih trtnih pobočij in v Senigalliji, ob sinjem Jadranu. V taboriščih je doživljal "najlepše" trenutke ob poučevanju slovenskega jezika in književnosti na begunski gimnaziji. Veselje mu je delalo tudi urejanje razmnožene leposlovne revije Svet in dom, ki je izšla prvič meseca novembra 1945, in v kateri je združil večino takratnih zdomskih literatov. V Argentini, kamor se je vselil iz senigallskega taborišča, je bil nekaj časa vrtnar na neki buenosaireški predmestni pristavi, nato pa je prešel v industrijo in trgovino, kjer je bil dolga leta zaposlen v veletrgovini Harrods, v središču Buenos Airesa. V argentinskem slovenskem svetu je bil med prvimi profesorji na srednješolskem tečaju. Že iz Italije pa je bil tudi eden glavnih ohranjevalcev Balantičevega spomina. Kot predsednik Pisateljske družine "France Balantič" je sodeloval pri zborniku Čez izaro, ki ga je natisnila celovška Mohorjeva družba leta 1951 in v katerem so zbrana imena najbolj znanih takratnih zdomskih avtorjev. Osrednja misel večine tistih del je bila "stari dom in novi svet".

Dr. Jože Krivec je bil ustanovni član Slovenske kulturne akcije, ki mu je leta 1978 - za tridesetletnico njegovega bivanja v Argentini - izdala knjigo literarnih črtic in zgodb iz naše bližnje ali že ne tako bližnje preteklosti (Grob na Rabu, Izdani bataljoni, Svet za žico, Zemlja umira), pod skupnim naslovom Pij, fant, grenko pijačo. Slovenska pisateljska družina pri Kulturni akciji, pa tudi sploh zavedna skupnost v domovini, ga ne bo pozabila. Literarnozgodovinsko bo ostal znan kot dominsvetovec - eden od skupine tistih književnikov, ki so se zbirali ob reviji Dom in svet v času začetkov druge svetovne vojne; njegovi pisateljski drugovi so bili Severin Šali, Stanko Kociper, Vinko Beličič, Jože Dular in še kdo. Krivec je bil vedno predan tisti trpki, a kljub vsemu prav zaradi ustvarjalnega tovarištva lepi dobi. Ob izidu Zbornika 1989 je prijateljsko in poln upanja napisal: "Lep pozdrav. Zdaj pa že smemo reči, da smo dominsvetovci - naše veselje in naša rast. Sem trdno vedel, da bo naš Dom in svet še enkrat zrasel. Buenos Aires, sept. 1990." Bil je član Konzorcija novega Doma in sveta. Sodeloval je pri zborniku Čez izaro, ki ga je natisnila Mohorjeva družba v Celovcu leta 1951, izdala pa Pisateljska družina "France Balantič" v Argentini. Bil je ves čas njen predsednik. Pisateljska družina

je nastala ob tretji obletnici Balantičeve smrti (1946) v begunskem taborišču v Senigalliji, Italija, kjer se je zbralo za počastitev pesnikovega spomina kakih 30 povabljencev, v tajnosti. Po prvem sestanku so se odločili za vsakoletni Balantičev večer; v organizirano pisateljsko družino pa so se dokončno povezali 18. septembra 1948, v Buenos Airesu. Leta 1951 so člani pripravili omenjeno knjigo, z uvodno besedo dr. Tineta Debeljaka. Sodelovali so: Karel Mauser, Stanko Janežič, Stanko Kociper, Jože Krivec, Adolf Škerjanec-Igor, Fr. Bazilij, Vinko Žitnik, Lojze Novak, Jože Vombergar-Svetlin. Ustanovitev Slovenske kulturne akcije (1954) je pritegnila večino članov Pisateljske družine v svoj literarni odsek.

Pisatelj STANKO KOCIPER, rojen v Pobrežju pri Mariboru, 1917, je posvetil vse svoje literarno delo Prlekiji, vso svojo ljubezen goričancem in viničarjem. Ima izreden čut za domačijsko okolje in ljudsko besedo iz Slovenskih goric. Roman Goričanec (1943), eden najobširnejših slovenskih pripovednih tekstov, je postavljen v Jeruzalem in njegovo okolico. Kociper poveličuje s srcem kmečkega človeka in njegovo zemljo v črticah, ki so izhajale skoraj v vsaki številki Doma in sveta od leta 1941 najprej in so pozneje izšle v Argentini pod naslovom Mertik (1954). Za roman Goričanec je prejel Kociper Literarno nagrado mesta Ljubljane ob obletnici Prešernove smrti, februarja 1943, skupaj z Majcenom, Krivcem, Cevcem in Pucovo. Kot dramatik je napisal tri dramske tekste: abiturientska utopistična igra Svitanje obravnava - nekaj let pred izumom atomske bombe - vprašanje atomskega razdejanja sveta; tiskana je bila 1957 v Münchnu in v emigraciji uprizorjena dvakrat, enkrat celo v kasteljanščini (1954); druga igra, Zasad, je izšla kot prvo Kociprovo delo v knjižni obliki leta 1940; tretja igra pa je Šentjurjevski provizor - izšla je v Domu in svetu leta 1941 in prikazuje trpljenje obrekovanega mladega duhovnika. Kociper kot epik in slikar razpoloženj je hotel napisati veliki tekst o dogodkih med drugo svetovno vojno; roman - trilogija - z naslovom In svet se vrti naprej, bi bil obsodba nacističnega nasilja nad Slovenci. Prvi del, Na božji dlani, je izšel v Buenos Airesu, kjer pisatelj živi, leta 1957 (SKA). Z begunskih let je znana samo njegova taboriščna publikacija, Mlin v Lešnici.

Trojica buenosaireških pisateljev te generacije je sklenjena z nekoliko mlajšim ZORKOM SIMČIČEM (1921), ki je med zadnjo vojno dosegel uspeh s študentovskim romanom Prebujenje (1942),

za katerega je prejel Prešernovo nagrado mesta Ljubljane. Leta 1944, ko je pomagal urediti Zbornik Zimske pomoči, je izšla tudi njegova zbirka satir Tragedija stoletja. V zdomstvu je izdal libreto Krst pri Savici (1956). Pri razpisu leposlovnih nagrad Slovenske kulturne akcije, leta 1955, je prejel drugo nagrado za novelo Človek na obeh straneh stene (1957). Novelo so ponatisnili v domovini leta 1991 in avtor je zanjo prejel nagrado Prešernovega sklada. V Argentini je pisal v Koledar-Zbornik, v tednik Svobodna Slovenija in mesečnik Duhovno življenje. Bil je več let sourednik Meddobja, kamor je prispeval novele, eseje in ocene. Leta 1965 je izšla drama Krst pri Savici, nato pa drama Zgodaj dopolnjena mladost (1967), ki jo je izdalo Slovensko gledališče v Buenos Airesu. V njej nastopajo, poleg živih tudi prikazne osebnosti iz onostranstva. Ista založba je leta 1992 izdala knjigo Prepad kliče prepad, z dramama Zgodaj dopolnjena mladost in Tako dolgi mesec avgust. Kot pesnik je Simčič napisal zbirko Korenine večnosti (16 strani), ki je izšla kot priloga Vestnika in Tabora, 1974. Je tudi avtor dveh mladinskih iger: Čarovnik začarane doline, in Družina Zebedej (1980). V založbi Dušnega pastirstva pa je izšla leta 1989 povest Trije muzikantje ali povratek Lepe Vide, za katero je prejel tržaško nagrado Vstajenje za leto 1990.

Velik ljubitelj slovenske besede v zdomstvu, obenem pa dober poznavalec tujih književnosti je bil KAREL RAKOVEC (1916-1988). Za njegovo sedemdesetletnico mu je Slovenska kulturna akcija izdala knjigo prevodov svetovnih sonetov z naslovom Posneti soneti (1987), v kateri je avtor pridal tudi nekaj lastnih pesmi.

Kot pesniški prevajalec, predvsem pa kot samostojen pesnik, je Karel Rakovec spoznal, da se mora poezija odpirati ne samo srcu, ampak tudi času. Čas je tista resničnost, ki neizbrisno vtisne v pesnikovo besedo svoj posebni izraz, dejal bi, vonj dobe, ki ga noben prevajalec ne sme obiti. O avtorju zbirke, ki je prevodom dodal nekaj lastnih stvaritev, moramo torej govoriti kot o pesniku. Njegova izvirna dela nosijo pečat samosvoje ustvarjalne osebnosti; značilnost njegove poetike je v nekoliko odmaknjenem, a kljub temu angažiranem vživljanju v življenje in svet. Pesnik Rakovec je Ljubljančan, a v njem je po materi, ki je bila Cerkničanka, neka "notranjska čud", se pravi, vase zaprta, previdna in boječa narava. Zato je njegova poezija sintetična, njegov svet duhovno sklenjen.

Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu je bila vsa povojna leta tisto kulturno žarišče, ki je pritegnilo mnoge "prekmorske"[20] pisce, od katerih je JOŽE CUKALE (1915), misijonar in pisatelj iz Bengalije - poleg Vinka Beličiča, Vladimirja Kosa, Karla Mauserja in Vladimirja Truhlarja - eden najuglednejših. Sodeluje zlasti pri Meddobju z občutenimi pesniškimi podobami iz Indije. Članke prispeva tudi v Duhovno življenje.

Pisatelj in pesnik VINKO BELIČIČ (1913) se je čutil vedno povezan s Slovenci v Buenos Airesu. Beličič, rojen v Rodinah, Bela krajina, je pesniško občutljiv za lepoto v naravi; svoja dela je objavljal v reviji Vrednote, v Meddobju in v Zbornikih-koledarjih. Leta 1988 je zbral poezijo v knjigi Pesem je spomin, ki je izšla pri založbi "Tabor" v Trstu.

Beličičev jezik je skrben in izbran; bivanje in dokončna ustalitev v Trstu ga je intimno zbližala s primorsko in tržaško stvarnostjo. V Buenos Airesu je izšla leta 1958 njegova zbirka črtic Dokler je dan ("Tabor", Trst), in leta 1961 pri SKA spet zbirka črtic in novel, z naslovom Nova pesem.

Vinko Beličič je preživel otroštvo z materjo vdovo na prisončnem pobočju Rodinske gore, kjer je v višini kakih 400 metrov, po rebrih in terasah, razpotegnjeno naselje Malih in velikih Rodin. Tja prideš lahko z železniške postaje Otovec ali od cerkve sv. Jerneja, pol ure hoda po slabi cesti, ki gre nato prek listnatih gozdov pod Planino in tik pod tisočmetrsko Mirno goro naprej do daljne in samotne roške Sredgore. Nižje proti jugu, na drugi strani ceste in nekako v sredi med obema Rodinama, je naselje Naklo z jedrom ob cerkvi sv. Jakoba. Po rebrih se bočijo vinogradi žlahtnih trt, zidanice se belé na daleč, skromne hiše stoje med vrtovi, drugače pa je vse košenica in grmovje, skala in gozd. Tam je svet prvih pesnikovih spominov, tam njegova prva domovina. Ampak pesnik Vinko Beličič se čuti povezan s slovenstvom in kulturnim prostorom prve, druge in tretje domovine. Za drugo, ki mu je poleg dela in novega doma dala tudi notranji mir, je zapisal: "Hvala Ti... za trave, za divje rože, za vonje kamenja in grmov in pritličnih cvetk, za daljno rdeče sonce pred zatonom - za ta moj zemski raj!" V prvo domovino se vrača spominsko in s pozdravi; za tretjo pa pravi: "Vračam se... a oči ne odtrgam od sonca Argentine."

Pisatelj KAREL MAUSER (1918-1977) je do leta 1950 živel na Koroškem, nato pa v Sev. Ameriki, v Clevelandu, vendar je bil povezan ves čas z arg. kulturnim krogom. Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu je izdala 1958. njegovo povest Jerčevi galjoti, za tem trilogijo Ljudje pod bičem (1963, 64, 66) in leta 1970 zbirko krajših črtic in meditacij Na ozarah. V zadnjih letih, ko zaradi zdravja in društvenega dela ni pisal večjih proznih del, je napisal zbirko pesmi v duhu gregorčičevsko - balantičevske lirične mistike, ki so izšle pri SKA leta 1978, pod naslovom Zemlja sem in večnost. Sicer pa je njegovo pripovedno delo v glavnem domačijsko novoromantično obujanje spomina na podobo kmetstva in vaščanstva, ki ju je čas prerastel.[21]

Ostali najvažnejših naslovi: Rotija, Sin mrtvega, Prekleta kri, Jamnik, Zemlja, Poštar Matjaž, Domačija ob Peci, Velika rida, Kaplan Klemen, Vetrinjsko polje, Večna vez, Pšenični klas, Ura s kukavico, Mrtvi rod, Razdrto gnezdo, Na črepinjaku, Le eno je potrebno (življenjepis škofa Friderika Barage).

VLADIMIR TRUHLAR (1912-1978), znanstvenik-teolog, pesnik izvirne poezije z religiozno vsebino. Živeč v Rimu, je izdal pri Slovenski kulturni akciji dve pesniški zbirki: Nova zemlja (1958) in Rdeče bivanje (1961).[22]

Kot pesnika-duhovnika sta sodelovala pri SKA tudi FRANC SODJA in RAFKO VODEB (1922) - slednji se je v sedemdesetih letih vrnil iz Rima v domovino; njegova zbirka Človek sem (Trst, 1958) predstavlja enega vrhunskih pesniških dosežkov v emigraciji. Nekaj let je bil sourednik Meddobja.

FRANC SODJA (1914 - Buenos Aires, Kanada) je avtor knjige Pisma mrtvemu bratu, ki je izšla pri Slovenski kulturni akciji leta 1987. Znano je njegovo avtobiografsko pričevanje Pred vrati pekla (1961). Pesniška zbirka Meditacije je izšla pri Baragovem Misijonišču, 1966. Poezija, ki sestavlja živec Meditacij, je zadnja in morda najdlje izsekana pot tiste katoliške umetnostne tradicije, ki je z novo stvarnostjo postavila idealizem nasproti naturalizmu in ekspresionizmu. To je poduhovljeni realizem, ki ga je spočela doba tridesetih let in katerega korenine gredo tja do Gregorčiča. Iz istih korenik je poganjala Beličičeva in Šalijeva pesem. Idealistična katoliška stvarnost je v Meditacijah dosegla nekaj vrhunskih izrazov; čustvena nota se razboli ob materi: "Midva na mostu sva stala.

/ Pomniš? Slovo sva tam prvič jemala." Ali pa patetični akordi: "Mati, ne čakaj! / Vse nas pograbil je svet; / most zdaj noben ni med nami razpet." Od Sodjevih vzgojnih in religioznih del so najvažnejše naslednje publikacije: Trenutki molka (1978), Lepo je biti mlad (BM. 1971), Glejte, že sonce zahaja (BM. 1975), Duhovne vaje (BM. 1961), Kraljica apostolov, premišljevanja za maj (BM. 1963), Našli so pot. Portreti konvertitov (Mohorjeva družba v Celovcu, 1964), Vincencijeva podoba (BM. 1967), Sreča pod domačo streho (Mohorjeva družba v Celovcu, 1990), Zgodnja danica. Šmarnice (Ljubljana, 1991).

Znanstvena in filozofska publicistika: Na tem področju je objavil pri SKA filozof MILAN KOMAR (1921) knjigo Pot iz mrtvila, leta 1965. Sodobno krščansko miselnost raziskuje MIRKO GOGALA, avtor nekaj tehtnih razprav, objavljenih v Meddobju. V tej reviji je objavil p. MAVER GREBENC zgodovinsko študijo o stiškem samostanu; razprava Doneski k zgodovini Stične (ustanovitev samostana) je tudi v Vrednotah, 1956.

V Zbornikih in v Meddobju je objavljal svoje eseje iz ekonomije LJUBO SIRC (Anglija). Znani publicist, ki se občasno oglaša v Meddobju je JOŽE VELIKONJA (ZDA). Eseje in razprave iz sociologije objavljata RUDOLF ČUJEŠ (Kanada) in AVGUST HORVAT (Arg.).

Amerikanistinja BRANKA SUŠNIK (Paragvaj) ima v Vrednotah 1954 razpravo Verovanja Indijancev Lengua, v Zgod. Zborniku 1959 pa že omenjeno Totemizem in šamanizem pri Čamakokih.

BOŽIDAR FINK je v Vrednotah objavil nekaj strokovnih razprav iz področja prava, tako Pravni pomen kazenskega pozitivizma (1951) in Etičnost novega kazenskega prava (1955).

ALOJZIJ GERŽINIČ (1951), esejist in publicist, muzikolog, je izdal antologijo emigrantske proze 1945-1960, z naslovom Dnevi smrtnikov (SKA, 1960). Za zgodovino je pomembna Geržiničeva knjiga Boj za slovensko šolstvo na Primorskem (SKA, 1983)[23]; prav tako tudi Pouk v materinščini - da ali ne? (Založba Sij, Bs. As. 1972). Razen tega je izšla pri Baragovem misijonišču v Lanusu (Bs.As.) knjiga Božji služabnik Janez Gnidovec (1972); kot izredno izdanje SKA pa Pregled svetovne književnosti (1967). V strojepisni obliki je izdal avtor - poleg drugega - Slovenci v preteklosti in sedanjosti (Zed. Slovenija, 1970).

Eno od izdanj Slovenske kulturne akcije (142.) je zajetna knjiga Slovenska katoliška obzorja, izbor esejev, člankov in razprav

FRANCETA DOLINARJA (1915-1983), duhovnika polihistorja, ki je svoje zdomstvo preživel v Rimu. Obširno znanstveno in publicistično delo je uredil in avtorjevo življenje prikazal Alojzij Geržinič. Knjiga je važen doprinos za slovensko kulturno in politično zgodovino. Leta 1971 je Dolinar izdal v založbi Sij (Zrenja in uvidi, II) knjižico Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918. Pri Kulturni akciji je sodeloval v Meddobju in Glasu; v Siju pa je objavil vrsto člankov in razprav - najbolj izdelana je Katolicizem v "procesu" izvotlitve (1971).[24]

Tematika esejev in razprav je raznolika, vendar bi poleg vprašanj katoništva lahko zaznali kot osnovno problematiko slovensko državno miselnost, ki jo je avtor razvijal in ji bil predan že zelo zgodaj. Zanimivo je, da je že proti koncu leta 1948 sestavil Teze k slovenski politiki, kjer je v prvi točki poudaril pravico slovenskega naroda do suverene države.

Pomemben kulturni delavec v buenosaireškem zdomstvu je bil LADISLAV LENČEK (1914-1993), ki se je v poznih osemdesetih letih vrnil v domovino in tam izgubil življenje v tragični prometni nesreči. Bil je eden glavnih ustanoviteljev Slovenske kulturne akcije, pobudnik kulturnega dela in mnogih publikacij. Ob prihodu v Argentino je z Antonom Oreharjem prevzel uredništvo Duh. življenja; kot misijonar je vodil in urejal revijo Katoliški misijoni.

VII

Tretjo generacijo povojnih zdomskih književnikov in kulturnih delavcev, ki so se naselili v Argentini - in sploh v Ameriki - bi imenoval "taboriščnike". Predstavniki te skupine so namreč začeli objavljati svoja prva dela v povojnih begunskih taboriščih v razmnoženih časopisih, revijah in zbirkah. Od doma so prinesli povečini samo jezik in zgodnja mladostna doživetja, ki pa so še vedno sovpadala z vojnim in revolucijskim dogajanjem. V šole so vstopili doma, jih nadaljevali po taboriščih in končali navadno v novih naselitvenih krajih. Taboriščniki, katerih pogled je morda najbolj samostojen med zdomskimi ustvarjalci, iščejo nov izraz in nove smeri v duhovnost; njihove poti peljejo stran od romantike in domotožja, v individualno krčenje novih

spoznanj. Vendar pa je mogoče kljub temu najti pri tej skupini neko ponovitev usode slovenske Moderne - nemalokrat so žrtve povojne negotovosti, osamljenosti, eksistenčnega nemira, kar se pozna v njihovem ustvarjanju. Zanimivo ekspresivno izpoved je podal Franc Sodja v sonetu Noč brez sna: "A v tej blazni uri / vkup zdrvé spomini in strahovi lačni kot sestradani volkovi." Najvidnejši iz te skupine so:

ERIK KOVAČIČ (1921), ki je sodeloval pri Zborniku Svobodne Slovenije, Buenos Aires. V taborišču v Spittalu je izdal zbirko pesmi Romar na beli cesti (1946, šapirografirano). Z dvema pesmima je zastopan v Antologiji SKA.

V taboriščih v Italiji je bil v letih 1945-47 med vodilnimi pesniki MIRKO ŠUŠTERŠIČ-VALIANT (1920), ki pa je pozneje nehal objavljati.

Izreden lirik je bil MARJAN JAKOPIČ (1923-1978), pesnik hrepenenja in ranjenih čustvenih razpoloženj, zamaknjen v svet rodnega doma in domačijske idilike. Emigriral je v Združene države; v Argentini je pisal v Koledar-Zbornik Svobodne Slovenije, v zadnjih letih tudi v Meddobje in Duhovno življenje. Pri Mohorjevi družbi v Celovcu je izdal pesniško zbirko Vrbova piščal (1955); pri isti založbi je izšla leta 1979 njegova zbirka Romanje pod sončnim lokom, za katero je napisal spremno besedo dr. Tine Debeljak, ilustriral pa jo je Marjan Adamič, Buenos Aires.

MILENA ŠOUKAL (1922, Brežice) se je iz taborišča naselila v Združenih državah, Chicago, leta 1950. Kot pesnica slovenskega občutja v osrčju ameriškega sveta, je bila stalna sodelavka buenosaireškega Meddobja. Njene pesmi so bile objavljene tudi v Zborniku Svobodna Slovenija. Pri SKA, Buenos Aires, je izšla njena zbirka pod naslovom Pesmi (1969).

BOŽIDAR KRAMOLC (1922) je v taborišču v Spittalu, Avstrija, izdal izvirno publikacijo Pravljice, ki jih je - kot slikar - tudi sam ilustriral. Ko je emigriral v Kanado je pošiljal svoje novele in črtice v Meddobje in Zbornik Svobodne Slovenije. Kot pesnik se je oglasil v Md. z angleškim izborom, ki ga je prevedel F. Papež. Vidna je ekspresivnost modernega izraza.

Dolga leta je sodeloval z buenosaireškim kulturnim središčem Prekmurec FRANK BUKVIČ (1923), živeč v Sev. Ameriki, Fairfield, Con. Od leta 1956 je objavljal pri reviji Meddobje; leta 1973 je pri Slovenski kulturni akciji izdal knjigo črtic

Ljudje iz Olšnice in deset let zatem obširen roman iz časa druge svetovne vojne, Vojna in revolucija (SKA, 1983). Medtem je izšla tudi knjiga Zgodbe iz zdomstva in še kaj (SKA, 1979). Svojsko delo slovenskega zdomstva je bil roman Brezdomci, ki ga je Bukvič izdal leta 1948, v Gradcu, kot 23 letni študent tamkajšnje univerze.

Značilen primer neutrudnega "medkontinentalnega" zdomskega literata je misijonar-jezuit in pesnik VLADIMIR KOS (1924), delujoč že desetletja na Japonskem (Tokio). Pri SKA, katere vnet član je od začetka, je leta 1955 izdal kantato Križev pot prosečih, zatem pa še tri zbirke pesmi: Ljubezen in smrt (1971, nagrajena v Trstu), Spev o naši gori (1978) in Tisoč in dva verza (1991). V Tokiu je leta 1960 objavil pesniško zbirko Dober večer, Tokyo. V koledarju Ave María je izšla njegova pesnitev Velika resničnost, ki so jo našli med zapuščino škofa dr. Rožmana. Kos je pisal občasno tudi pripovedno prozo, ki jo je objavljal predvsem v Meddobju; tu je izšlo tudi nekaj njegovih filozofskih razprav. Kosova poezija je značilna po moderni religiozno melodični obravnavi; kot pesnik sodeluje pri mnogih zdomskih in zamejskih listih in revijah. Je stalen sodelavec Glasa SKA in Meddobja v Buenos Airesu, v Trstu pa Mladike.(25)

FRANCE PAPEŽ (1924), Buenos Aires, je svoje prve pesmi objavil v taborišču Servigliano, Italija, v razmnoženem študentskem listu Orač in nekaj malega v taboriščnem Mladem brstju. Leta 1954 je pristopil k Slovenski kulturni akciji kot ustanovni član. Pesmi, prevode in eseje je objavljal v Meddobju, v celjskem Znamenju in v Celovškem Zvonu. V prvih letih Akcije je izdal pesniško zbirko Osnovno govorjenje (nagr. na tečaju SKA 1955). Leta 1977 je napisal pripovedni tekst Zapisi iz zdomstva. Kot urednik Balantičevega dela je preuredil njegov tekst za izdajo pri SKA, Zbrano delo, ki je izšlo leta 1976 s privoljenjem Balantičevih domačih in pomeni prelom z ideologizirano obravnavo Balantiča. Z dr. Tinetom Debeljakom sta zbrala in uredila Antologijo slovenskega zdomskega pesništva, ki je izšla leta 1980. Drugo pesniško zbirko, Dva svetova (nagr. Vstajenje, Trst), je izdal Papež pri SKA, leta 1985.(26)

Od krajših dramskih tekstov, ki naj bi sestavljali dramo slovenskega južnoameriškega zdomstva, sta objavljena Gozd (Dialogi, Maribor 1991) in Svetinja (Dom in svet-Zbornik, Maribor

1992). Razen tega je avtor prevajal iz španščine (Neruda: Machu Picchu), francoščine (Valéry: Pokopališče ob morju), nemščine (Hölderlin) in angleščine (T.S. Eliot: komedija Družba pri koktajlu, drama Umor v katedrali in poem The Waste Land-Pušča).

Taboriščnik BRANKO ROZMAN (1925) je avtor dramskega misterija Obsodili so Kristusa (igrano leta 1962) in dveh epsko dramatskih del s tematiko revolucije: Človek, ki je ubil Boga (igrano 1959) ter Roka za steno (igr. 1957). V teh delih, ki so ostala v rokopisu, je Rozman bolj epsko pripovedniški kot dramatski. Kot lirik je znan predvsem po pesniški zbirki Na steni spi čas, ki je izšla v Rimu, leta 1954.

MARKO KREMŽAR (1928), pisatelj in publicist, je v založbi SKA izdal knjigo črtic Sivi dnevi (1962). Napisal je dramo Živi in mrtvi bratje (Meddobje, 1985); kot politično ekonomski publicist je izdal knjigo Obrisi družbene preosnove (SKA, 1984).

Ustanovni član Slovenske kulturne akcije NIKOLAJ JELOČNIK je objavljal črtice v Duhovnem življenju in zapise v Glasu SKA, ki ga je uspešno urejal nekaj let. Je avtor Oratorija o Baragu; tudi pisec dveh knjig: Stalinistična revolucija na Slovenskem (Rim - Celovec; 1984, 1991). Kot dramski ustvarjalec je napisal nekaj tekstov za priložnostno igranje: Kralj Matjaž (v šestih podobah, 1951); Sveta Cecilija, Simfonija iz novega sveta (Katoliški misijoni, 1952). Z Jožetom Vombergarjem je soavtor domobranske igre Napad.

Gorniški pisatelj VOJKO ARKO je skupaj z Dinkom Bertoncljem izdal knjigo Dhaulagiri - Slovenec v arg. odpravi na Himalajo (SKA, 1956). Slovensko planinsko društvo v Argentini je Arkotu založilo leta 1975 knjigo Ljubezen po pismih. Pri SKA pa je izšla knjiga Cerro Shaihueque (1987), pripoved iz argentinskega kordiljerskega sveta.

V reviji Meddobje objavlja TONE BRULC eseje in literarne črtice ter pripovedi z izvirnim prikazovanjem argentinske tematike pampskega človeka.

V Meddobju je bilo zadnji čas objavljenih nekaj dobrih sonetov pesnika JOŽA LOVRENČIČA ml. iz postumne zbirke Spoznanje. Lovrenčič je tudi avtor drame Izdajalec, v 5. dejanjih.

Pesmi in prozo piše KOROŠEC IVAN, ki je leta 1955 izdal knjigo Čas pod streli (Svobodna Slovenija).

Dvojico mlajših pesnikov v buenosaireškem pampskem prostoru predstavljata VINKO RODE (1932) in TINE DEBELJAK (1936), ki sta leta 1965 izdala skupno pesniško zbirko Pesmi iz pampe (SKA). Posamično pa je Tine Debeljak ml. izdal pesniško zbirko Prsti časa (SKA, 1986), Vinko Rode pa zbirko Nekje je stvarnost prozorna (SKA, 1987).

K tej generacijski skupini bi lahko prišteli tudi MILENO MERLAK-DETELA (1935), Avstrija, ki je v argentinskem krogu znana po objavah v Meddobju in Zborniku Svobodna Slovenija, sicer pa ima več knjig poezije izdanih drugje (Trst, London), in LEVA DETELO (1939), ki objavlja v Avstriji, Nemčiji in v Trstu, kjer je za slovensko ustvarjanje prejel leta 1970 nagrado Vstajenje; v Argentini je objavljal v Zborniku, Meddobju in Glasu SKA. Leta 1988 mu je Slovenska kulturna akcija izdala avtobiografsko delo Časomer življenja, v katerem prikaže kulturno in politično ozračje v domovini pred umikom v Avstrijo.

Stalna sodelavka Meddobja je DOLORES TERSEGLAV, iz Primorske; leta 1989 ji je Kulturna akcija v Buenos Airesu založila knjigo pesmi Ladijski dnevnik.

V prvih letih Kulturne akcije se je predstavila Tržačanka RUDOLF NEVA (1934) z nagrajeno zbirko avstralskih črtic Čisto malo ljubezni (SKA, 1958). Takoj zatem je v Trstu izdala pesniško zbirko Pod južnim križem (1958, spremna beseda V. Beličič).

Krajše družinske črtice iz buenosaireškega podeželja piše REZI MARINŠEK, Buenos Aires, ki objavlja v Meddobju, v tržaški Mladiki, predvsem pa v raznih listih in v reviji Duhovno življenje v Buenos Airesu.

V Antologijo slovenskega zdomskega pesništva, Buenos Aires, je povzetih nekaj pesnikov, ki so objavljali občasno svoje pesmi po revijah in časopisih:

ADOLF ŠKERJANEC (1923) je objavljal že doma, v Argentini je pisal v Duhovno življenje, Slovensko besedo, Zbornik, Tabor.

ALBIN MAGISTER (1926) je pisal v taboriščno revijo Svet in dom, v Argentini pa v Meddobje in Zbornik Svobodne Slovenije.

MAJDA VOLOVŠEK (1926-1987) je pisala v dijaške liste v Ljubljani; v Argentini je objavila nekaj (dobrih) pesmi v Meddobju.

ANDREJ ROT, tudi iz Antologije, rojen v Banfieldu pri Buenos Airesu (1953), piše v Meddobje; znan pa je kot pobudnik skupine "Druga vrsta", ki se je izločila iz vrst Slovenskega katoliškega akademskega društva (SKAD) Bs. As., leta 1977, in začela izdajati list-revijo Druga vrsta. Ta je družila mlajše literate, od katerih so pozneje prešli nekateri v SKA. Izšli so štirje letniki v razmnoženini: I. 1977 (69 strani; važna je razprava T. Debeljaka ml.: Izvor slovenščine), II. 1978 (124 str.; izstopa študija A. Rota: Mišljenje v zdomstvu), III. 1979 (86 str.) in IV. 1981 (47 str.).

V skupini "Druga vrsta" je nastopal PAVEL FAJDIGA (1954), pri katerem se emigrantska tematika javlja že na povsem nov način.

Iz Mladinske vezi - glasila Slov. srednješolcev in visokošolcev v Argentini - je izšel TONE RODE, predstavnik najmlajše generacije, ki mu je Slovenska kulturna akcija izdala dvojezično knjigo pesmi Zenice (1991). V Ljubljani je bil pesnik sprejet v Društvo slovenskih pisateljev. Med najmlajšimi je prehod v dvojezičnost postopen; prevode iz španščine in v španščino ter lastne pesmi pretežno v španščini piše GREGOR PAPEŽ (1961). Povsem v jeziku nove domovine pa piše PAVLE ŠTRUKELJ, ki je izdal že nekaj knjig: Balada Fósil (1978), Tres muertes indistintas y otros cuentos (1984), Pequeña Antología escolar literaria (1988), Balada de Amor a Elvira y otros poemas (1989).

Tudi VLADY KOCIANCICH, izhajajoč iz predvojnega vala primorskih naseljencev, je že povsem zraščena z argentinskim svetom, v katerem se je uveljavila kot znana pisateljica.

VIII.

Poleg navedenih del in tiskov starejšega, srednjega in mlajšega rodú slovenskih povojnih naseljencev v okrožju Buenos Airesa obstajajo številne druge publikacije - od knjig do drobnega tiska:[27] učbeniki, slovarji, šolske knjige in almanahi, strokovna literatura, razmnoženine in skripta; pričevanjska dela (M. Kocmur: Odprti grobovi I-IV; Andrej Prebil: Verige lažne svobode, 1981) glasila raznih skupnosti in Domov; denarna zadruga Sloga izdaja mesečno glasilo Stik (ur. Z. Simčič); verski listi in molitveniki, pesmarice, koledarji, gledališki listi, letna

poročila družb, mladinske publikacije. Za kulturni razcvet "zunanje Slovenije" ob Južnem Atlantiku pa je zadolženo tudi veliko kulturno zaledje, ki ga sestavljajo skupni domovi in društva, slovenski šolski tečaji, pevski zbori, gledališke družine...

* * *

Tako v kulturnem, družbenem in splošno političnem pogledu bi slovenske naseljence v obeh Amerikah - zgornji in spodnji - skušal označiti kot "atlantske" Slovence. Atlantik je mit in usoda; je širen prostor za moderno odisejo. Tisoče kilometrov dolgi valovni in vetrovni pas treh celinskih strani - evropske, afriške in ameriške - predstavlja realnost, ki je globoko prisotna v sodobnem svetu. Atlantik je zemljepisni in zgodovinski okvir, v katerem se spleta civilizacijska in kulturna tradicija, ki jo moremo kljub heterogenim sestavinam - v glavnem anglosaksonskim, španskim in afriškim - imenovati z nekoliko mitološko obarvanim izrazom "atlantsko".

V severni polovici ameriške celine sega to občutje globoko v "pacifiško", s katerim se zliva v neko enoto ameništva Združenih držav. V južni Ameriki - v mislih imam predvsem Argentino - sega zemljepisni okvir "atlantstva" do podnožja Kordiljere, čeprav je tudi čilski kulturni svet usmerjen v glavnem na atlantsko stran.

Atlantik pomeni izhod iz starega Sredozemlja v nov svet, izhod od Atlasa do Teksasa in razpon od severnih Orkad do južnih vetrovnih falklandskih (malvinskih) obrežij. Tudi izhod iz okrilja starih, častitih božanstev v objem novih bogov.

Atlantik je pot na Zahod. Lahko bi govoril o atlantski odisejadi, danes že petstoletni - kakšne so njene sirenske vabe in zakletve, koliko je bilo žrtev, koliko pridobitev? Pot so ji utirali konkvistadorji in misijonarji; ti so bili tudi prvi kulturni pionirji. Morda bi govoril lahko o zgodnjem slovenskem "izseljenskem" valu v 17. in 18. stoletju z imeni jezuitov Ivan Marija Ratkay, Marko Anton Kapus, Ferdinand Konšak, (Mehika in Kalifornija), Anton Majzel in Frančišek Ksaverij Drenik (Kolumbija in Venezuela), Pavel Maroni (Ekvador); Adam Hrovat, Volbenk Inocenc Erber, Ignac Cirheimb, Jožef Brigniel (indijanske redukcije v Argentini, Paragvaju, Urugvaju).[28]

Atlantsko ameriški zahod je po eni strani iskanje v večsmerno, v svobodno in sproščeno, kritično tosvetno; po drugi strani

pa nosi v sebi neuničljive prvine tradicije in krščanstva. Zahod je delo - slovensko (in evropsko) izseljenstvo ni šlo iskat ali ustvarjat v Ameriko nihilizem, ampak pozitivno delo in ustvarjalnost. Zahod je tudi vera - povojni politični izseljenci niso izgubili smisla življenja, ampak so ustvarili prispevek Sloveniji v svetu, ki je kulturno in idejno svojski, izrazit in vrednosten.

Opombe:

1) Río de la Plata (odkril Solís, 1516).
2) Janez Hladnik: Slovenci v Argentini nekdaj in danes. Zbornik-koledar 1949.
3) Knjigo je Benigar poslal v Ljubljano, s posvetilom: "Knjižnici Ljubljanskega vseučilišča, 24.6.1928." Dr. Anton Debeljak je objavil poročilo v Jutru, z naslovom: Slovenski učenjak v Argentini.
4) "Izmed najnovejših, ki stopajo v vrsto sodelavcev Duhovnega življenja, naj omenim Slovenca učenjaka Janeza Benigarja, ki že nad dvajset let živi v Argentini med Indijanci in piše v španskem jeziku o njih učene razprave." Duhovno življenje, 27 april 1935, št. 87.
5) Približno 22.000 Primorcev in Notranjcev, 1.500 Prekmurcev, 500 Belokranjcev.
6) Za koledar Mohorjeve družbe v Celju, leto 1936, je France Krašovec napisal članek: Argentina in Slovenci. Sploh je Krašovec dosti pisal v razne liste in revije v Argentini.
7) Navajam nekatere iz italijanskih taborišč Servigliano in Senigallia, odkjer so se ljudje povečini izselili v Argentino: Cirilmetodijska misel (Serv.); Mlado brstje, leposl. list (Sen.); Orač, dijaški list (Sen.); Sejalec, verski list (Serv. in Sen. od dec. 1945 do okt. 1947); Slovenska beseda, dnevnik (Sen.); Naša beseda, list za slov. mladino (Sen. 1945).
8) Janez Hladnik je dobil od arg. vlade dovoljenje za vselitev 10.000 emigrantov; izkoristilo je to kvoto nekaj nad 6.000 ljudi.
9) Uredniki zbornikov: M. Stare, R. Jurčec, P. Fajdiga, dr. T. Debeljak, S. Batagelj, J. Hafner, T. Mizerit in Danica Kanalc-Petriček.
10) Hladnikovi spomini Od Triglava do Andov so izšli leta 1978, v Gorici.
11) Glas SKA, leto I., št. 1, april 1954.
12) Gl. R. Vodeb: Razgovor pod Kvirinalom. Mladika 1965, št. 1.
13) Pesnitev o Jezusovem življenju je Novačan zamislil ne toliko poetično intuitivno kakor filozofsko realistično. Peti ne pomeni številčno nasledje, ampak evangelij, ki se poje.
14) Meddobje, VI/1962.
15) Jokec, založilo Dušno pastirstvo, Bs. Airesa 1970; Ptiček z dvema kljunčkoma, ista založba, 1967.
16) T. Debeljak: Vinko Žitnik, pesnik. Svobodna Slovenija, Buenos Aires 1980, št. 26.

    Janja Žitnik: Slovensko argentinski pesnik Vinko Žitnik. Dve domovini-Two Homelands, Ljubljana 1980.

17) Pesniška zbirka Pesmi, Trst 1934; tudi zbirka Bežni oblaki, Gorica 1938.

18) "Vrednost knjigi dajeta predvsem Ložarjeva in Debeljakova študija o Maroltu". (T. Debeljak, Trideset let zdomske književnosti; Zbornik 1973-75).

19) Bibliografija dr. Odarja, gl. Zbornik-Koledar 1954.

20) Dve vrsti medkontinentalne povezanosti: 1) Pisatelji, ki so sodelovali z južnim kulturnim žariščem in objavljali svoja dela predvsem v Meddobju in Zbornikih-koledarjih; 2) tisti, ki so jih publikacije, antologije in revije v Buenos Airesu povzemale in vrednotile, na primer: Humbert Pribac, Valentin Bazilij, Milan Pavlovčič, Erik Kovačič (predstavljeni v Antologiji slov. zdomskega pesništva.)

21) Tine Debeljak: Karel Mauser; Glas SKA, XXIV (1977), št. 2-3.

22) Tretja knjiga pesmi, Luč iz črne prsti, je izšla pri celjski Mohorjevi družbi leta 1973. Znano je Truhlarjevo delo Katolicizem v poglobitvenem procesu (Celje, 1971); sicer pa gl. njegovo bibliografijo v Zborniku-koledarju, 1965, in v Glasu SKA, XXIV 1977.

23) Knjiga je posvečena dr. Srečku Baragi kot zaslužnemu za obnovitev slov. šolstva na Primorskem, po letu 1945.

24) Prim. Truhlar: proces poglobitve.

25) Zora Tavčar: Slovenci za danes. Ljubljana 1991.

26) Kritično poročilo - Zora Tavčar v Celovškem Zvonu, št. 11, 1985.

27) Gl. Marjan Pertot: Bibliografija slovenskega tiska v Argentini 1945-1987, I. in II. del.

28) Zmago Šmitek: Klic daljnih svetov. Ljubljana, 1986.

VLADIMIR KOS

JESENSKI SPOMINI

SPOMIN ZELENE SOBE.

Spominjam se
smehljaja v belem licu
(v zeleni sobi za brezupno bolne) -
kako je bil šibak njen stisk roké!

In moral sem skloníti se,
da čujem besede,
tišje od letenja ptic,
bolj strnjene od stavkov gladiol,

svetlejše od zlatà zapestnice:
"Za Njega,
ki je bil trpel še huje..."
Spominjam se:

oči je v sen uprla.
Nikoli več
jih ni potem
odprla.

POBOŽNI MANIFEST. ZA "RACIONALO".

O, najstniki sveta, združite se!
Na neobljuden otok zjadrajte,
s seboj vzemite svojo blazno
glasbo!

Ko boste red, ki svet gradi,
dojeli,
vrnite se!
In svet zares bo lepši.

Gradili boste tudi vi
na skali.
Še smrtni sunek
je ne bo razklal.

Pri "racionali" - po zgledu še zmeraj zveneče "internacionale" - gre za skladnost z razumom; ta skladnost mora odlikovati tudi umetnika.

PAT POZICIJA.

Meglé deževne dobe ne hitijo
od jutra v dan;
z dreves in s streh visijo,
da zrak zaspan se stiska
k hiš zidovom.

Le luč drži svetilke na vogalih,
čez vežne vhode,
cestam za signal.
Zato meglam se ne mudi domov.
Prijetna luč prijetno družbo dela.

Z oboka vhoda tli
geranija.
Z lučjo v meglàh še dolgo bo bedela.
Brez njiju je sebično siv
asfalt.

ZADNJI DAN POLETJA V PLANŠARIJI.

Za tisto žolto, polrjavo oso
se dan končal naenkrat je z dežjèm.
Ah, koliko cvetic je obiskála!

Pod bor zateče se, na cvet rumen
marjetice, da sonce bo čakála,
osirju tovor nektarja oddala.
Marjetica ponudi nekaj ros.

A dan imel z dežjem je skrit načrt.
Prisilil je meglé z gorá v dolino,
da spremljajo do bora mrzlo noč.

Ob zori vrne se na cvet razmočen
in k mrtvi osi pajek;
v srebrnino zavije jo, objemajočo strd.
Na vejo gre, da se pokloni Smrti.

ROŽNOVENSKA JESEN.

(Po japonskem "tanka" slogu iz 5,7,5,7,7 zlogov
v zaporedni vrstici.)

Listov jesenskih
šum, ki se s šumom morjá
s strun rožnovenskih
pesmijo druži; z nebá
se sonce rahlo smehlja.

JOŽE RANT

O PISANJU IN BRANJU FILOZOFSKIH SPISOV

1. O POGOJENOSTI ČLOVEŠKEGA OBČEVANJA

Zakaj bi laž ne bila notranje zla.

Ena izmed mojih seminarskih nalog za doktorat iz teologije je bila o dokazih za notranje zlo laži. Sicer je res po opredelbi laž "govorjenje proti prepričanju" (locutio contra mentem), a tu vprašanje ni, če kdo samemu sebi laže, temveč če laže, ko govori drugim. Prišel sem do zaključka, da ni mogoče dokazati tega, da je laž notranje (intrinsece) ali sama-na-sebi nravno zlo. To pa zaradi tega, ker ni mogoče dokazati, da je jezik-govor(ica)-govorjenje sámo na sebi usmerjeno na medsebojno občevanje.

Ko govorim o jeziku, ne mislim na kretnje, "obraze" in podobne načine govorice, čeprav za te še bolj velja pravkar omenjeno, ki je odvisno od omikovnega območja: nekateri si dajemo roke, drugi si drgnejo nosove...

Nanašam se samo na jezik: tiste glasovne prvine, ki so gradivo, s katerim si govor ustvarja pomenske enote (Bajec-Kolarič-Rupel, "Slovenska slovnica")

"Obče" govorice brez pomenskih enot

So obče govorice, kot npr. glasba, ki jih vsakdo lahko dojema, —seveda na svoj način. Neverni more uživati, ko posluša "sveto" glasbo (musica sacra).

Natančno opredeljeni govor

Znanstveno priobčevanje bi samo na sebi morali razumeti vsi znanstveniki določenega znanstvenega občestva, če so prej pravilno opredelili izraze (ali pomene pojmov).

Vsakdanje življenje

Dekle poje o svoji deklici, "ki je stara komaj šestnajst let", a zaradi tega še ne bomo trdili, da ni popolnoma ženska. Starček prepeva pesmi, ki so svojske mladim fantom, a zaradi tega še ni pootročen. Če se sam vzpnem na vrh gore in od veselja zakličem, — komu hočem s tem kaj povedati?

Morda pri tem gre za neki svojevrstni dokaz, da obstoji neka naravna nujnost sožitja in soobčevanja. Ni pa dokaz za to, da je vsaka govorica sama po sebi nujno usmerjena na drugega; da potrebuje sogovornika in da temu hočem povedati prav to, kar izražajo besede.

Od sofistov do sodobnih

Že sofisti so odkrili pomanjkljivosti človeške govorice. Pravzaprav jih obrekujemo, ko trdimo, da so zlorabljali jezik, pozabljamo pa na to, da so prvi opozorili na zapletenost, ki jo pomeni odnos misel-beseda in uporaba besede-razumevanje besede.

Sočasne splošne podmene (teorije) o obveščanju (Shannon, Weaver, Wiener in drugi) razlikujejo: 1. oddajnika in sprejemnika; 2. vod (kanal), po katerem teče sporočilo; 3. preoznačenje (šifriranje, kodifikacija) in spreoznačenje (razšifriranje, dekodifikacija); 4. motnje med sprevajanjem sporočila in s-po-vod (feedback, mislim, je tu pravilnejše prevajati tako in ne kot "spohranjanje").

Vse to je treba poznati in obvladati že zato, da moremo pravilno sprevesti že čisto predmetnostne (objektivne) podatke. Toda človeško sožitje ni zgolj izmenjavanje takih podatkov!

Vsi vemo, kako jezik moremo uporabljati na različne načine, oz. mu dajati različne opravke (funkcije): obvestilnega (za razliko od obveščevalnega, ki je bolj "vohunski"), izpovednega, ukazovalnega, obrednega, prepričevalnega ali boljše pregovorilnega...

Kaj je pravzaprav govorica

Če bi bil človek popolnoma razumski, potem bi morda veljalo *staro mnenje*, (ki ga nekateri pridevajo Aristotelu), da "zunanji" jezik odgovarja "notranjemu". Človek bi naj bil izumil jezikovne znake za to, da bi dal zvok ali glas svojim pojmom in sodbam, ter bi se tako mogel sporazumevati z drugimi.

Toda *Saussure* (1916) v jeziku ni videl nič drugega kot sestavo (sistem) razlikovalnih označb. *Sapir* (1921) je pustil ob strani spoznavoslovje in logiko; v jeziku je zaznal le dejavnost (pri) občevanja. Od Sapirja naprej gledajo na jezik funkcionalno, glede na to, kakšno nalogo opravlja; in da dejansko obstoji samo v tem, da opravlja neko nalogo. Za Sapirja (in naslednike) je jezik *orodje za medčloveško občevanje*. Sicer za to nimamo dokazov, je pa to zahteva (postulat), na kateri gradimo ne le splošne obvestilne podmene (teorije o komunikaciji), temveč je tudi temelj za razlago dejstva govorice in njenih značilnosti.

Govorjeni in pisani jezik

Recimo torej, da na splošno postavljamo ali predpostavljamo, da je namen govorice ta, da z njo občujemo z drugimi. Seveda z vsemi različicami in pogojnostmi.

A govorjeni jezik ni isto kot pisani! Sicer v nekoliko drugačnem kontekstu že omenjeni Bajec-Kolarič-Rupel pišejo: "Če hočemo jezik prav poznati, moramo poznati tudi glasovne prvine in njihovo razmerje do pisane podobe jezika, ki je z omiko zrasla ob govoru in postala tako pomembna, da je skoraj zasenčila govor".

Če velja to nasplošno, mislim, da ima še večjo veljavo, kadar gre za filozofske spise.

Ko človek govori, lahko to spremlja z načinom glasu, z naglašanjem ali z molkom, s kretnjami ali "obrazi".Pisana beseda le delno ohranja te lastnosti in samo v izredno nadarjenih piscih, ki ravno zaradi tega brž vzpostavijo dober stik s svojimi bravci, pa če tudi bi bila zadeva o kateri pišejo, še tako težavna.

Toda ni vse odvisno od oddajnika! Sprejemniku, ki je zaprt za sporočila, ali otopel za določena sporočila, ne izrecen oddajnik ne najboljši vod ne prideta do živega.

2. FILOZOFSKA RAZMIŠLJANJA IN PISANJA

Zakaj filozofska razmišljanja

Koliko je že napisanega o vzrokih ali virih filozofskega razmišljanja! Toda kaže kot da niti posamezni niti vsi skupaj ne

zadovoljijo, oz. ne dajejo odgovora na to, zakaj se določena oseba posveča takemu razmišljanju.

Filozofsko razmišljanje ali "filozofiranje" na srečo ni ne modroslovljenje, na žalost pa tudi ne modrovanje. Modroslovljenje se mi zdi, da je bolj filozofija o filozofiji, epistemologija filozofije. Modrovanje pa ne sme spominjati na "modre" (sofiste) in njihovo "modrost"; "modrovanje" me spominja bolj na razgovore med "preprostimi" ljudmi ali na skoro samogovore "starih korenin".

Toda: ali je res filozofsko razmišljanje samó razmišljanje, zgolj misel, zgolj razumsko ali vsaj zgolj umsko? Sodim, da ne. Vsaj v svojem izvoru (v Jaspersovem pomenu).

Zakaj filozofski spisi

Menim, da je še več napisanega o tem, zakaj kdo piše: najsibo zase, ali pisma, (če jih seveda komu odpošlje), ali slovstvo — od pesmi do romanov— ali novinarstvo, ali znanstveno ali poljudno-znanstveno...

Tudi filozofi so skušali večkrat upravičevati svoje spise in že dejstvo samo, da so pisali. Sicer vemo, da nekako "prvi" filozof Sokrat ni ničesar zapisal, — če je to seveda zgodovinska resnica. (Mogoče je vse zapisano uničil... ali pa sploh ni znal pisati... O vsem tem smemo dopuščati, da domišljija prosto poletava.)

Naj so pisali "ad maiorem Dei gloriam", ali pa zato, ker so mislili, da si dotlej še nihče ni umislil kaj takega; naj so se hoteli rešiti duševne ali duhovne stiske, ki jim je grozila, če bi razmišljeno obdržali zase, ali pa ker so iz ljubezni želeli deležiti z drugimi to, do kamor jih je povedlo teženje po resnicah ali po Resnici, — koncem koncev bržkone niti sami niso zares vedeli, kaj jih je nagibalo k pisanju.

Za koga filozofski spisi

Še bolj zamotano se zdi vprašanje o tem, kdo sploh bere zgolj filozofske spise.

Če bi jih brali le drugi filozofi, bi šlo za neke vrste zaprt krog določenega znanstvenega občestva, —specialistov— katerih pisanje bi drugim prav malo ali nič ne koristilo. Če bi bili

pa spisi tako poljudni in privlačni, da bi jih skoro "vsi" brali, potem bi pa morda smeli dvomiti o resnično filozofskem razmišljanju v teh spisih.

Toda nihče ne piše "za vse"!

Še televizija ne naravnava vseh svojih oddaj na vse poedince in družbene zvrsti pa sloje, čeprav verjetno največkrat skuša zajeti čim bolj obširen krog gledalcev. Toda še tako "ljudske" oddaje, kot so npr. nogometne tekme, nekaterim niso čisto nič mar.

V čem je sodilo

Kje je meja med zgolj-posebej-nečemu-predanimi, (vsaj včasih in občasno pa začasno), in čredarsko-pogmotenimi sprejemniki? Kako se vzpostavi razlika med oddajami ali spisi za prve ali druge?

V Argentini jih še zdaj precej gleda Marjana Grondona. Zakaj? Ali zato, ker sodijo, da je mislec, ali zato, ker zna biti "televizijski", (kar večkrat ne izključuje neke mere demagoštva)? Toda Grondona si sem pa tja upa posvetiti celotne oddaje E. Sabatu ali Bioy Casaresu, J. Maríasu pa ne bo dal več kakor dvoje adsekov, to se pravi, kakih 16 minut. (Sabato je zdaj skoro bolj poznan kot mislec kakor pisatelj; obenem z Bioy Casaresom sta pa neki živi relikviji; za mnoge sta neke vrste argentinska domišljija, zavest, vest, brezupno preroštvo. Seveda jih "vsi" ne poslušajo, a gotovo jih "napol-dlakovci" —šp.: de medio pelo—, ki hočejo biti inteligentni, kulturni, na tekočem, da potem sem pa tja morejo uporabiti kakšen "slovit" izrek teh mislecev, čeprav se morda na splošno z njima ne strinjajo.) A koliko tistih, ki so sposobni poslušati dvajset minut J. Maríasa, si vzamejo čas, da preberejo kakšen njegov dopis dnevnemu časopisju? (Seveda, članke U. Eca berejo skoro "vsi", ki berejo, ker je pač privlačen, v modi in malce "pohujšljiv".) Moramo reči, da je takih oddaj kot npr. omenjena Grondonova, malo, in da zato tudi ne odsevajo v vsej jasnosti tega, kar je splošno v televizijskih oddajah, tudi kadar bi šlo za navidezno "bolj" filozofska vprašanja.

Pravijo, da se dober govornik zmerom zna prilagoditi skupini, ki ga posluša. Toda ali res zmerom more vsem povedati isto in prav vse, čeravno na drug način? Prepričan sem, da ne.

Ali bi bilo mogoče, da bi filozofska razmišljanja bila pisana za ljudskošolce ali za povsem "nepodkovane"? Mislim, da je že vprašanje samo precej iz trte zvito. Odgovor bi bil verjetno dokaj nesmiseln, —naj bi trdil eno ali drugo!

V čem je torej sodilo za to, za koga in kako pisati? Za koga? Gotovo ne za vse. Kako? Gotovo tako, da bi razumeli vsi, za katere je bilo napisano.

A kdo res ve, za koga piše? Gotovo pa ve, da ne piše tako, da bi ga razumeli vsi, za katere misli, da piše.

Primer poezije

Pravijo, da večina ne bere poezije. Dvomim, da bi bilo temu res tako, čeprav verjetno ima manj bravcev kakor črtice, novele ali romani. Vendar pa mnogi berejo pesmi in uživajo ob njih ali pa podoživljajo z njimi, pa četudi sami nikoli niso bili sposobni "skovati" niti ene vrstice in so morda bolj "prozaično" ustrojeni kot "poetično" uglašeni.

Ali se s filozofskimi spisi ne dogaja nekaj sličnega? Ne mislim seveda na tiste, ki bi jih brali zaradi snobizma ali kakih drugih podobnih razlogov. Če pa je res, da se s filozofskimi spisi dogaja nekaj podobnega kakor s poezijo, potem bi se že zaradi tega splačalo objavljati filozofska razmišljanja, akoravno bi krog bravcev bil verjetno še dosti ožji kakor bravcev poezij.

Bogastvo filozofskih spisov

Vemo, da vsako besedilo vsakdo dojame in pojmuje na svoj, čisto poseben, zaseben in oseben način. To velja toliko bolj za filozofska besedila. Ali pa vsaj v isti meri kot za druga.

Znana je Heideggerjeva trditev v zvezi z Nietzschejem, kako da kasnejši misleci morejo najti v izvirnem besedilu pomen, ki ga prvotni mislec niti ni slutil. Seveda, pripisovati izvirnemu mislecu to, kar je drug mislec odkril v njegovem besedilu, ni nravno dovoljeno, ker pomeni neke vrste potvarjanje in podtikanje.

V tem je tudi velika razlika med mislecem (oz. bravcem, ki sledi izvirnemu mislecu) pa kritikom. Bravec z vso resnostjo, s spoštovanjem do izvirnega besedila in z vso zvestobo (lojal-

nostjo) do izvirnega misleca nahaja v izvirnem besedilu nove misli, poti, globine. V kolikor kritik pozabi na to, da je bravec, ki sledi mislecu, lahko prideva izvirnemu piscu to, kar ta niti ni hotel niti mogel izreči, ali pa celo zahteva, da bi izvirni mislec moral izraziti to, kar se njemu zdi, da je zaznal v prvotnem besedilu.

Smisel filozofskega spisa

J. Marías ni edini, ki trdi, da določeno filozofsko mišljenje moremo res imeti za takšno samó, v kolikor je koristno drugim, ki mu sledijo po poteh njegovega iskanja, in ki v tem nahajajo veljavnost tudi zanje, čeprav verjetno ne ostajajo samo pri golem prisvajanju mišljenja prvotnega misleca.

Uspešnost filozofskega spisa

Koliko pa je takih bravcev? Koliko bi jih moralo biti, da bi bilo vredno pisati? Morda niti eden ne!

A besedilo je tam, na razpolago vsakomur, ki bi se mu poželelo, da se seznani z njim ter da si ga —delno ali v celoti— osvoji ali zavrne.

Najsi se potem kdo približa ali ne; najsi si prizadeva, da bi si besedilo osvojil ali ne; najsi ga razume — po svoje — ali ne, vse to že ni več odvisno od prvotnega misleca oz. pisca, niti ne od besedila, ki je nedvomno samo nepopoln dosežek razmišljanja prvotnega misleca. V tem je šibkost in slabost filozofskega mišljenja, a tudi njegova moč in veličina.

Filozofija in filozofsko razmišljanje ni vera z od Boga danimi in ustaljenimi resnicami. Filozofija so slabotni človeški poskusi razmišljanja o tem, kar je tostran nepretresenih zasebnih ali splošnih mnenj, pa onstran znanstvenih "razvidnostih" in "gotovostih". Pri čemer pa je dobro vedeti, da sta razvidnost in gotovost lastni le matematiki in logiki, ki sta (skoro izključno?) po človeku iznajdeni orodji za znanosti, s katerimi skušamo do neke mere opisati rednost, ki sodimo da je v tvarnem svetu, in še do manjše mere rednost, ki je oz. nastaja v svetu človeka. Po drugi strani pa so to, kar imenujemo mnenja, pogosto več kakor zgolj mnenja brez zadevne sodbe o njih.

3. SAMOZAGOVOR?

Težnje in dvomi

Sem pa tja mi kakšna blagovoljna duša reče, naj kaj napišem. Kaj pa? Skoro vedno mi migota v mislih mnogotero stvari, o katerih bi rad vsaj malo več vedel. Kako bi potem o eni ali drugi reči pisal!

Včasih pa se mi zahoče pisati, morda zato, ker mi na vsem lepem pride na misel cel kup zadev, tako da potem sploh ne vem, o čem bi naj pisal.

Toda takoj se vprašam: ali so res vse vredne, da bi o njih premišljeval ali bral ali se razgovarjal z bolj poučenimi v zadevi, ali bi jim iskal odgovor pa dovoljšno jasnost, tako da bi jih potem tudi mogel do neke mere deležiti z drugimi?

Zakaj sploh pišem in objavljam?

Zakaj sploh pisati? Ali ima kakšen pomen razen *zame*, ker v napisanem vidim malo več jasnosti o tem, o čemer sem razmišljal, —ali pa manj.

Seveda gre večkrat še za nekaj drugega: za izziv, da to, o čemer sem razmišljal ali govoril ali predaval ali pisal v drugem jeziku, vsaj kolikor toliko jasno, in vsaj zame, izrazim v *svoji rodni govorici*.

Torej se prepleta več *nagibov in namenov*: boljše spoznati; čim jasnejše izraziti; povedati v jeziku, ki me edini popolnoma zadovolji, —četudi že desetletja večinoma govorim v drugem jeziku. Morda se motim, a prepričan sem, da tistega, česar ne znam zapisati v pravilni in čim lepši slovenščini, pravzaprav ne razumem, —četudi že desetletja mislim predvsem v tujem jeziku.

Vprašanje o jasnosti in razumevanju

Ali pa me razumejo tisti, ki to, kar napišem, morda berejo? Mogoče jih zadeva sama na sebi sploh ne zanima. Toda ali sem o njej zanje zadosti jasno govoril? Ali je jasnost dovolj za to, da kdo nekaj prebere, kadar bi jasnosti manjkalo privlačnosti? Sodim, da je odgovor na vsa ta vprašanja: ne!

Zakaj pa potem sploh pišem? Zato, da bi bilo objavljeno? To

je morda delno veljalo pred leti, ko sem to potreboval zaradi natečajev za vseučiliške stolice. Zato, ker me (še?) mika, da pod svojim imenom vidim natisnjeno določeno besedilo, - upam, da ne besedičenje? Gotovo, da ne! V kolikšni meri pa vpliva to, da po petdesetih letih zdomstva ne le *še* pišem slovensko o precej zamotanih in nekako neoprijemljivih zadevah, ampak da se tudi lotevam *z isto vnemo mogoče zmerom bolj težkih vprašanj?* O tem bi si ne upal na kratko reči, da ne.

Za koga torej?

Ali torej pišem samo zase? Nedvomno, da ne. Za druge? Če objavljam, bi moral predvsem misliti na tiste, za katere je namenjeno izdanje. A moja usoda je v tem, da tisti, ki so mi najbolj blizu, ne morejo brati tega, kar pišem v slovenščini. Potemtakem bi mi morebitni neznani bravec smel očitati, češ da ne pišem zanj, oz. da ga ne jemljem (zadosti) v poštev. Če bi tako bilo, ni namerno.

Prav nasprotno! Želim si, da bi bil bolj kratek, bolj jasen, bolj privlačen. Toda, česar narava ne da, ne nudi Salamanka, pravi španski rek.

Bili so Beethoven in Dostojevski in Michelangelo... in bili so Prešeren, Cankar, Plečnik, Ušeničnik. Bili so pa tudi nepoznani "delavci", katerih je svet poln in ki niso samo potrošniki in še manj zajedniki. Zadovoljujem se s tem, da bi bil kolikor toliko dober in pošten filozofski "rokodelec".

Buenos Aires, 19. septembra 1994.

VINKO RODE

LAMENTACIONES DE BABEL

Es cada día más difícil, Señor,
la lectura de tu sagrado libro
de la Naturaleza:
en nuestras urbes ya inaccesible,
casi olvidado!
A tamaña altura de las torres
de Babel
se agostó su contenido!

¿Quién se extasía aún
ante el salmo de la aurora,
o ante el cegador estío en su mediodía?
¿Quién tiembla como un junco
en la furiosa tempestad,
rogando al Señor que calme el viento?
¿Quién se refresca en las doradas orillas
del crepúsculo
y canta Magníficat -
desde el alma grávida de paisajes,
de aromas y de gorgeos?

El hombre ha saturado su morada
con símbolos de su egolatría.
Es el pecado de Narciso!

Así resulta día a día más difícil
la consulta fervorosa y calma
de las páginas soleadas
de tu sagrado Universo:

del tema pastoril, boscoso o selvático,
montañoso, marítimo o desértico.
Cada vez se alejan más los símbolos
de tu Naturaleza: el agua, el aire, la tierra
y el divino fuego.

Las grandes urbes se pueblan de analfabetos -
superinformados.

* * *

Una excepción concedes, Yahvé,
al incrédulo y desesperanzado
"homo technicus":
una criatura aún lo pasma
y estremece sus sentidos.
Es la gacela - de ojos de asombro -
inquietante en su gracia,
sutil parentesco con los ángeles.
En su divina armonía respandece, Artífice,
tu maestría.
El vestigio de tu mano no se vela
siquiera en la profanación
de su pureza.
El fuego de tu arte brilla
en las muchachas
con singular caligrafía.
Es la lectura que nunca cansa,
no sacia nuestra sed de maravilla.
Es el capítulo más fascinante
de tu Natura.

¿Natura? Eva!
Genial idea del sexto día!
Imagen tuya y nuestra compañera,
luz de nuestros ojos
y calor de nuestros desiertos
de cemento.

ALEKSANDER BASSIN

UMETNOST IN PERSPEKTIVE

Umetnostni eko sistem kot hipotetična razrešitev?

Hoteli to ali ne, priznali samemu sebi ali ne, dejstvo je, da predstavlja tisti vzrok, zaradi katerega razpravljamo danes o preživetju umetnosti, prav razširjenost elektronskega estetizma, v okviru katerega prihajamo do skrajnih vrednostnih meja med resničnostjo in simulacijo, med znanstvenim in fantastičnim.

Izhajam torej iz razstavne prakse razstav (prav v zadnjem času smo bili v Budimpešti na Madžarskem priča razstavi pod nazivom Naturally, ki je združila kritiške vpoglede v umetnost številnih narodov jugovzhodne in centralne Evrope), kot tistih, ki skušajo ujeti s pomočjo izbrane teme neke vrste temeljno orientacijo, trend, če hočete, konkretnega razmišljanja, iskanja odgovorov na novo umetniško danost, ki se oblikuje v tej postmodernistični dobi; vse, kot da je v nasprotju z revolucionarnim procesom te dobe - pod to ogromno množico slik in podob vlada onesnaževanje, devastacija, kriminal - kje je torej še kaj prostora za domišljijo, za rekonstrukcijo sanjskih skrivnosti?

Prihajam do zaključka, da so ta čas hotenja vseh sodelujočih avtorjev na razstavah, skoraj brez izjeme, lahko in predvsem v uvodoma omenjenem smislu - hipotetična. Je to posledica možnosti zgolj neke vrste sociologiziranja o umetnosti, dalje individualističnega skepticizma, ki se - hote ali nehote - mora razviti, potem ko individualizmi prodrejo iz množične bolj ali manj uniformirane anonimnosti ob koncu osemdesetih let? Soočenje naravnih danosti in tehnološke civilizacije, ki je v svojem razvoju prišla do nevarne stopnje virtualne resničnosti in ki s svojimi umišljenimi in hkrati čutno dojemljivimi razsežnostimi razbija kritično identiteto v toliki meri, da postaja odzivanje povsem nemočno, tudi nesmiselno - to soočenje je vse prej kot vzpodbudno za razvijanje umetnostnega jezika.

Nenadoma smo torej na svojstvenem razpotju. Posebne razstave v svetu, teoretični prispevki v revijah in katalogih prinašajo torej več kot registracijo določenega dogajanja v umetnosti; zagotovo tvegajo v poizkusih, da bi uravnali te sunkovite preobrate in želijo verificirati umetniška avtorska prizadevanja, ki so izšla iz že tako kompleksnega sociološkega konteksta, iz zoperstavljanja že tako mogočni in vsepreplavljajoči elektronski sliki, iz njenega medijskega sprenevedanja in uklanjanja lastnemu ritualu; bodisi da zajema le-ta iz najbolj potenciranega potrošniškega fenomena (ki se kaže v izrazitem negativnem prevrednotenju popartistične izraznosti), bodisi da posega na enak način v dogajanja vojnega "somraka", ta čas še vedno tako potenciranega tudi na ozemlju nekdanje vzhodne Jugoslavije.

Pomeni tedaj poizkus, da se vzpostavi neke vrste umetnostni eko sistem, vsaj simbolično odpiranje možnosti, da se približamo ravnovesju med ekologijo naravnega in ekologijo umetelnega v neki novi nad-govorici, ki jo skušamo razbrati iz umetnostnih prispevkov? Lahko pa mi glede tega tudi kdo ugovarja, češ da je to zlom nekega razmišljanja, ki je za zahodni tip mišljenja zelo značilen, nakakšen dualizem, ker človek šele lahko razmišlja o dveh svetovih, o svetu idej in svetu materije, kjer naj bi bilo postavljanje hipotez zelo nenevarno početje. Oziroma, da lahko taka razdelitev sveta na svet idej, na to torej, kar je zgolj namišljeno, hipotetično, in to, kar je predmetno, povzroči varljiv občutek, da lahko tudi s prostorom in predmetom v njem počnem, kar se mi zahoče.

Potem ko sem se skupaj z nekaterimi kolegi (Ernesto Francalanci iz Benetk, Werner Fenz iz Gradca, eden od duhovnih vodij pomembne evropske prireditve Trigon, Želimir Koščević iz Zagreba) lotil izbora avtorjev za 4. mednarodni trienale Ekologija in umetnost, ki je bil v Sloveniji v Mariboru v juniju in juliju 92, sem pristal v izrazito racionalni skepsi; v skepsi, ki so jo prav gotovo povzročila že omenjena hipotetična hotenja številnih sicer izvrstnih umetnikov. Strinjam pa se, da bi bilo treba, če nosilec ideje ni dovolj prevoden, urediti njegovo prevodnost, ne pa spreminjati idej in ne nosilcev. Tu verjetno tiči bistvo problema.

V okviru prej omenjene razstave sem si prizadeval najti odgovore skozi njihove izrazite individualizme, skozi miselni sistem, ki ga kot posamezniki razpletajo kot neke vrste obram-

bo zoper vseobsegajočo, anonimno širino problemov, v katero se pogrezamo v dandanašnji vsakdanjosti. Pri tem sem menil, da velja vztrajati pri tako rekoč klasičnih izraznih sredstvih, kjer so instalacije in video umetnost že skrajni domet. Ob tem mojem izboru se je pojavil še zastrašujoči verizem in umetnostno simbolne simulacije kot replike na vojna dogajanja v delih sodelujočih umetnikov iz Hrvatske; nasprotno pa je dr. Fenz zavestno iskal stik z avtorji, ki so se navezali na tehnologijo najvišje vrste kvalitete, torej na elektroniko, skozi katero skušajo predvsem na vizuelni način vzdržati aktivni stik, razmerje, poiskati najzanesljivejše odgovore na zastavljena si vprašanja.

Ob tej polivalentnosti razstavnega profila na mariborskem trienalu, pa se mi zdi izbor avtorjev na zadnjih kasselskih Documentih - in s tem seveda pogled na umetnost ter njeno perspektivo - predvsem pasiven, pogled pa skoraj povsem zastrt. Prepustiti se kar tako "valovom" umetnosti, bolje delom, ki nastajajo na tisti fantastični mejni črti umetnost - realnost, pri čemer se rezultatom v dandanašnji dobi zadosti, ustreže že z najnižjimi kriteriji, tudi z minimalizacijo odgovornosti, komunikativnosti - v takem kontekstu verjetno ne bomo našli odgovora, kod in kam lahko krene umetnost v bodočnosti. Na Documentih se zdi, da je pravzaprav poleg izbranih, izrazito individualiziranih sodobnih imen opravičilo tako gledanje v bodočnost samo opozorilo na določene zgodovinske konstante, to je razstavni oddelek pod nazivom Kolektivni spomin: Jacques Louis David, Paul Gauguin, Alberto Giacometti, James Ensor, Barnett Newman, Joseph Beyus, Rene Daniels in James Lee Byars - dela vseh teh avtorjev v zasteklenih interierih naj bi torej na relaciji kritik - sodobnost vodila aktivno razmerje do vseh ostalih, zelo mizernih, najbolj anonimnih strukturnih sprenevedanj, ki jih je bilo na Documentih žal več kot dobra polovica. Sprenevedanj ali namernega zamolčanja kreativne nemoči, strahu pred razkritjem samega sebe?

Ob teh vprašanjih si lahko kritiki med seboj pišemo odprta pisma, postavljamo retorična vprašanja. Upam si trditi, da je vendarle korak dalje, čeprav tudi ne brez riskiranja in mogočih zastorjev, predvsem ali sploh samo v odkrivanju osebnostnih videnj.

* * *

Geneza predstavljenih slovenskih avtorjev pripada modernizmu: od najstarejših predstavnikov generacije, oblikovane v poznih šestdesetih, v odmevih novega realizma in ekspresivne figuralike, do tiste, ki je reproduktivno kontrolo in preostanke iluzionističnega slikarstva spremenila v neposredno kontrolo klasifikacije materiala in prešla do tavtološke identifikacije slikovne površine in barvne snovi.

Dejstvo je, da je tudi slovensko umetnost v osemdesetih letih zaznamoval postmodernizem, morda delno tudi v bolj neprekinjenem delovanju in ne samo kot odkrito nasprotujoča, stilistično povsem drugače dorečena reakcija na tako imenovano krizno situacijo ob koncu sedemdesetih let; vzroki zanjo so bili prav gotovo prej v krizi ideologij, v krizi ekonomske samozadostnosti, kot pa v nezmožnosti odkrivanja tako imenovanih avtorskih poetik.

Vstopni čas v opisovano obdobje označimo najprej z deli že pokojnih slikarjev *Gabrijela Stupice in Marka Šustaršiča*. Oba sta izrazita introvertna solipsista; v bistvu so njuna dela najvišji dosežek slovenskega modernizma v luči filozofije eksistencializma, se pravi eksistencialističnega slikarstva.

Stupica skozi svojevrstno distanco, ki jo vzpostavi z belino svojih slik, z nepopustljivo vztrajnostjo izvaja beckettovski samogovor, ko uspeva izgnati vsak zvok iz svojih podob; dalje opazuje dr. Tomaž Brejc v svoji ostro Stupičevo intuicijo, ki ni zgrešila nobene postaje modernizma, nobenega novega odhoda, vse do beline Manzonija in Twomblyja; ko torej vztraja na slikovni površini kot posebni psihični opni, kar je avtorska, toda tudi zelo slovenska strategija modernizma. In kakšno je eno od poslednji del Marka Šuštaršiča - avtorja, ki je bil nagrajenec na pariškem bienalu mladih 1961 za slikarstvo, ki je izšlo iz svojevrstnega ljudskega, domačnostnega intimizma, v psihično-nadrealistično imaginacijo: kot iz psihične folije izoblikovana pokrajina z namigi na realne lokacije in človeške situacije, kot realnost psihičnih projekcij, hipostaziranih v kadrirani prizoritveni sceni, zrežirani na najbolj občutljiv način.

Skozi dela dveh avtorjev *Zmaga Jeraja in Borisa Jesiha* velja opozoriti na navzočnost slikarjev iz kroga ljubljanske "ekspresivne figuralike", prav ob prelomu s šestdesetimi in skozi celo sedmo desetletje: po obliki je torej ekspresivna, po vsebini pa narativna v razmerju do predmetne potrošnosti, do banalne predmetnosti kot miselne konceptualizacije - vse to pa obravnavano

v racionalno reduktivni govorici v okviru mimezisa, kot ga priznavajo popart, novi realizem, naravna figuralika. Jerajeva figuralika operira še s posebno psihološko, dramaturško utemeljeno ikonografijo: v ostri, jedki likovni frazi občutimo bizarno napoved, vzeto kot iz nekega reportažnega zapisa, kot da smo zastali, pred praznim, daljnim, zaprtim, živalskim, mračnim, smrtnim; Jerajeva krajina je nedoločljiva, odprta navzven in navznoter, kaos z navideznim redom: ta upodobitev ponazarja sartrovsko eksistencialistično enačbo lepo - zlo - svoboda, ki je nasprotna platonovski tradiciji lepo - dobro. Jesihov pejsaž razpolaga spet s posebno pomensko strukturo: slikarjevim živo zelenim drevesnim krošnjam, ki samevajo v rumenkastem, abstraktnem in ortogonalno urejenem prostoru, v katerem prevladuje odtujujoča tišina, tem krošnjam se upirajo ekspresivne oznake, ki sedaj kot parajo nežno rumenilo ali pa omogočajo nedoločljiv red. V odmevu konceptualističnih intervencij land - arta dobivajo te Jesihove slike posebno novo razsežnost.

Tu predstavljam še dela iz istega kroga umetnikov, ki pa so najnovejšega datuma. Zanje velja skupna ugotovitev, da jim povzetje krajine, analiza njenih elementov v okviru modernistične raziskave jezika, predstavlja izrazito domišljijsko izhodišče. Po eni strani lahko skozi individualne pristope simbolnih oziroma fantazmičnih vtisov ugotavljamo stopnjevanje od že tako imenovanega "genius loci" v kontekstu osebne ekspresije prek univerzalno posplošenega, ki pa lahko spet preide v pravo subjektivno videnje sublimnega; sublimnega v tistem razponu, ko je komaj še obremenjeno s tradicionalnim predstavljanjem neugodnega, bizarnega v naravi, do dandanašnje tranzicije ponovnega pričevanja o vzvišenem, neizrazljivem kot vrsti tiste umetniške občutljivosti, ki je značilna za moderni čas: od iskanja konkretne vsebine v abstraktni sliki (po Barnettu Newmanu) do vzdrževanja subjektivne izrazne moči pri odpravljanju meje med naravnim in umetnim.

Jezik v akvarelih *Klavdija Tutte,* ki izhaja iz mitologije, iz enigmatičnih prispodob Mediterana in Krasa, je v celoti podrejen avtorjevi simbolni, "zarotitveni" arhetipiki: v arabeskno igro zapletena majhna fokusna jedra ostajajo slej ko prej pomembni simbolni nosilci.

Trojica umetnikov *Franc Novinc, Herman Gvardjančič* in *Janez Hafner* izhaja iz slovenskega Barbizona, iz škofjeloškega prostora, v katerem so svojo motiviko odkrivali slovenski impre-

sionisti Jakopič, Grohar, Sternen. V morfologijo krajinskega prostora je *Novinc* vzpostavil drugačno razmerje z mimezisom: povzema jo v intenzivno barviti snovnosti, predstavlja v ekspresivni slojevitosti, v jeziku, ki se bliža znakovni, univerzalni posplošenosti; tudi posamezne asociativne prepoznave ne zagotavljajo pomirjenja v Novinčevih slikah. *Gvardjančičeve* risbe ostajajo vezane na krajinsko inspiracijo "genius loci", presegajo pa osebno ekspresijo travmatičnega dogajanja in so se v kontekstu temnega modernizma, ki mu avtor s svojim slikarskim izrazom nedvomno pripada, znašle v procesu opuščanja meje med naravnim in umetnim. Ikonizacija krajine *Janeza Hafnerja* je rezultat procesa, v katerem je avtor tradicionalni krajinski zapis presegel najprej v simbolni konotaciji, nato pa s suvereno močjo vzgibal podobo barvite snovnosti do neslutenih, tudi intuitivno razrešujočih se možnosti.

Središčna osebnost slovenskega slikarstva 80. let, praktični razlagalec teorije genius loci sredi fantazmične vizionalnosti, ki se ga morda spomnite še iz zadnjega, nekdanjega skupnega jugoslovanskega nastopa na bienalu v Benetkah je *Emerik Bernard*. Ideološko obarvano simboliko, vezano na polpreteklo zgodovino časa, ki ga je še doživljal, rešuje v ploskovni projekciji, tudi skoraj brez barve, s samo risbo *Franc Mesarič*.

V svojih delih napoveduje *Dušan Kirbiš* videnje avtorja, ki v svojem slikarstvu vztraja v neke vrste miselnem pejsažu "genius loci"; skoraj dnevniška transkribija opozarja na večplastno simboliko iz narave prevedenih oznak, na asketske prispodobe materialnega in nematerialnega (duhovnega), na razburljivo retoriko torej, ki zahteva izrazit meditativni prostor.

Samosvojo poetiko dokazuje tudi *Lojze Logar*. V svojem razvoju od novega realizma naprej je v drugi polovici osemdesetih let vzpostavil svojevrstno ravnotežje med mimetičnimi in nemimetičnimi elementi; to ravnotežje je zajel v odprti, optimistični razigranosti, ki se zavestno spogleduje z erotizmom ženskih kurvatur, vgrajenih v ostro konturiran splet slojevite poploščene strukture. Generacijski vrstnik *Andraž Šalamun* je zgradil v 80. letih svoje ritualno videnje v izraziti ekspresiji, medtem ko je *Metka Krašovec* svojo podobo preverjala v metafizični fantazmagoriji.

Modernistična dediščina lirske abstrakcije in informela predstavlja obnovo čiste materialne slike: naslikati materijo pomeni

zasnovati iracionalni metafizični prostor, ki razkriva večnostno gibanje brez nastajanja in uničenja; poezija barve in drama materije se tako znova srečujeta v nikoli dokončanem medsebojnem obračunu.

Ivo Prančič v kontekstu omenjene dediščine uveljavlja potezo, ki je sama sebi zadostna, prepričljiva in dobesedno telesna: strukturno bogastvo, ki se povezuje s teksturnim, dalje z nekonvencionalnimi, neslikarskimi dodatki, ki pa se sprevračajo v čisto slikarsko, vizualno samo še bolj dovzetno materijo, ki kroži odprta navzven - brezmejna in bogata.

Slikarstvo *Sandija Červeka* je v interpretaciji črnine "pogleda čez" uprto v neskončnost kozmičnih vibracij.

Instalacija skupine *VSSD* (Beneški bienale - Aperto 1994) je primer, ki bi ga lahko vključili med izvirna razmišljanja o pojmu Naturay - tako po svoji barvno opojni snovnosti in dekorativno igrivi organski zarisanosti po prostoru.

Še kratek skok *v kiparstvo* koncem osemdesetih, začetek devetdesetih let. Razmerje med kipom in avtorjem je postal svet popolnoma zase. Mrtva, najdena tvarina brez funkcije, ki jo je bil kipar posvojil (iz organske narave ali iz sodobne vsakdanjosti - "smetišča" tehnične oziroma vsakovrstne potrošne resničnosti) pridobiva tudi podobo znanih objektov iz tega resničnega sveta; pred nami nastaja nova subjektivna metaforika, odvisna od pomenske transpozicije predmetov, vezana na domicil, tudi regionalizem, kot umik iz negotovega, odtujenega industrijskega sveta.

Pomeni tedaj nastanek takih zasebnih avtopoetik v slovenskem prostoru novo umetnostno paradigmo devetdesetih let, ker se izvijajo iz postmodernističnega sistema ostale zahodne Evrope? Tu je *Lujo Vodopivec*, ki je izšel iz visokega modernizma sedemdesetih let, s svojimi deli, ki so nastala v zadnjih dveh, treh letih, letošnji udeleženec Saopaolskega bienala. Vodopivec vzpostavlja tisti pomembni prehod, ki ga zmore samo umetnik, ki v svojem delu ne zanikuje, pač pa očitno pristaja na "odhajanje" iz čiste kontemplativne prakse, hkrati ko vzpostavlja osebnostno razmerje do sveta - prav skozi izrazita lastna občutja, to je grotesktnosti, šibkosti, trdnosti, mehkobe, lažnosti... Vodopivec ohranja kip kot predmet sredi prostorske instalacije, vzdržuje njegovo snovnost, telesnost z očitno rahlo nostalgijo po človeškem telesu.

V podobnem kontekstu nahajamo *Mirka Bratušo*, ki se na simulaizem velike industrije odziva z groteskno regionalno obarvano "tipiko". V odzvenu odtujenega industrijskega sveta nastajajo skrbno premišljeni, asketsko modelirani vertikalni bronasti kipi *Matjaža Počivavška*. Svoj pogled na ta likovni prerez slovenske umetnosti zaključujem z deli *Marjetice Potrč* z lanskega Beneškega bienala - instalacijami, ki se prav gotovo prizadevajo iziti iz anonimnosti nereda in poiskati dvojnost slikane in modelirane prostorskosti.

Oktober, 1994

ELISABETH MILHARČIČ

SUSURROS DE SILENCIO

Cuentan que ya eras cuento
antes de que la voz
viniera a contarte.

La solidez de las letras
buscando locamente
el sentido que las cobije.
Nieva allá donde no estás
¡Y las cosas cantan el fin!
Mienten las lágrimas de las madres.

* * *

Esos murmullos... sorbos de voces
exhalan mariposas en ronda
al instante de su muerte.

Bailarina de nadas
corrías los murmullos del viento.

Llegabas a las palabras
a las más tuyas
a las más silenciosas.

* * *

No es para ti, ni para mi
es que se envuelve
ni siquiera es eso
¡Oh palabra deja ya de herirme!

* * *

Para Elío Gallipoli

Giraban las noches en día
los trigales en brillo
los rumores en aleteos
los sonidos en alba.
Amor
la luna se desvaneció
en mis manos.

* * *

Te amaré más allá
de ti y de mi.
En locas estrellas
flores secas
poemas.
Con los dioses
y sin los dioses.

* * *

Y me dejas en medio de tanta soledad.
Creí que lo sabías.

* * *

Perdida en la soledad
y las tinieblas.
Sol derritiendose en el sol.
Envoltorio de palabras.
Ataudes de esperanzas.
Perdiendote te encuentro.

IZBOR BEGUNSKE POEZIJE 1947

NAŠA PESEM

Akademsko glasilo v tujini "Nova doba" hoče nadaljevati tradicijo slovenskih katoliških akademskih glasil, kakor so bila "Zora", "Zora-Luč, "Križ na gori" itd., ki so poleg načelnih člankov vedno poudarjale tudi pomembnost leposlovnega ustvarjanja za skladni razvoj celotne slovenske kulture in narodne strukture. Kako močna je bila "Zora" s svojimi "Prvimi cveti" v letih tik pred prvo svetovno vojno, tedaj, ko se je v njih razvijal in razvil poznejši novi dominsvetovski pisateljski rod z Majcenom, Velikonjo, Lovrenčičem in drugimi. Ali še pred njimi Pregelj! In za njimi ekspresionistični rod po svetovni vojni, kakor tudi najmlajši: vsi so izšli iz akademskih glasil, v katera so prestopili od začetkov v Vrtcu ali v Mentorju in drugih mladinskih organizacijskih listov. "Nova doba", ki hoče zajeti s svojo problematiko celotnost slovenskega javnega dela, ne more iti mimo kulturnega in umetnostnega prispevka, kateremu daje še poseben poudarek v današnjih dneh, ko je ravno "kulturni delavec", predvsem umetnik in pisatelj, posegel tako globoko v današnji razvrat in pomagal soustvarjati bistveno komunistično revolucijo na Slovenskem ter njen teror vzdržuje še sedaj. Leposlovje je postalo bolj kot kdajkoli prej "dekla" vladajočih razredov, natančneje: dekla proletarske diktature, ki si ga je usužnila načelno in zavestno tam, kjer je prišla na oblast. Tako mu je v Sovjetiji s posebnimi ukazi odvzeta vsaka svoboda, ter mu je omejen delokrog izključno v mejah koristi države in stranke, in je stranka enaka z državo. In kakor tam, se iste metode kažejo tudi na Slovenskem, kjer že skoraj dve leti nismo slišali v javnosti nobenega našega pesnika, ki je včasih pel po struni svojega srca, ki pa ni zvenela v soglasju z od sovraštva in besa brenčečo žico

proletarskih deklamovank, podžigajočih k uporu in umoru. V teh časih, ko čez vso Slovenijo brni samo en glas te strune, zvite iz volovskih žil, udarjajočih čez nage hrbte in žvižgajočih krog ušes usužnjenemu slovenskemu narodu, ki s stisnjenimi ustnicami tišči svojo pravo pesem v srcu, v tem času odpira "Nova doba", slovenska mladina, svojemu pojočemu srcu grlo prav s to leposlovno prilogo svojemu listu. "Naša pesem" jo naslavlja: to je naša pesem, pesem tistih, ki doma ne more in ne sme iz srca, ki zadušena že v zarodku, razganja pesnikom prsi, pa ne sme najti besede, da poleti čez duše kot odrešenje od bolečine; pesem vseh tistih, ki čutijo, da jim nekdo z vso krutostjo mori v dušah Boga, tistega edinega Tolažnika, ki more oprati krvave roke in ki umorjene žrtve dviga v luč svojega veličastva, žalost pa spreminja v žaru vere v Upanje onostranske glorije..., pesem, ki - ne boj, temveč tudi mesarsko klanje spreminja v molitev Bogomilino...

Taka pesem ne more Narodu v Domovini iz trpečih ust. Srca niso prazna, srca so ubita. Pojoči zvon je pogreznjen v podtalne vode...

In mi smo daleč od Domovine...

Mladina, ki je zapustila dom, da si reši življenje in ustvari sebi in narodu novo bodočnost, prisluškuje tem podtalnim vodam, tekočim skozi sklade skal pod mejami, ki nas ločijo, pa se sklanja tudi nad svoje srce in - rojeva se nova pesem: odmev oni, dušeni v Domovini, in spev te, ki se utrinja pod tujim nebom, pa tudi prisluh tisti, ki bo nekoč dvignila potopljeni zvon iz dna in z njim vred zazvonila z vsemi glasovi za Vstajenje naroda in duš...

Ta mladina vidi, da je emigracija izgubila svoja tla, izpodmaknila so se trdna oporišča domače zemlje, stopili smo na ledeno ploščo, ki jo vihar časa in razmer podi zdaj k mrzlim obalam, zdaj k vročim, zdaj skozi ledene tokove zdaj milejše, ki pa ne ve, ali bo kje pristala ali pa se bo sama od sebe stalila in izginila v ogromnem morju tujinstva... Mladina ve, da gre sedaj že le še za strnjenost duš, za obstanek v duhu in povezanost s srci, da gre za vzdrževanje in vzdržanje slovenstva in vsega, kar je zvezano z njim, tudi v tej od zemlje odtrgani "abstraktnosti": zato je treba povezati ta srca z vezmi skupnega upanja in skupne bolečine, vere in vztrajnosti, sedanjega poraza in bodoče zmage, z nitmi srca, ki jih zna plesti

le pesnikova roka. Potrebno bo slovensko Srce uglasiti na strune, da bo slovenski človek v šotorih Avstrije in Italije, v prerijah Argentinije in v višinah Equadorja, pa tudi v velemestih USE in pragozdih Afrike začutil ob njih zvoku utrip lastnega srca in porekel sebi: To pojem jaz, bednega naroda slovenskega sin, izgnanec iz Domovine in njen bodoči Osvobodilec! Ta povezanost bo tem silnejša, čim silnejše bodo zvenele strune naših pesnikov, čim globlja bo njih vsebina, čim višji polet navdihov in čim širša razsežnost srčnih obrežij. Bog ne daj, da bi kdaj to slovensko pojoče srce utihnilo, da bi nam Bog ne poslal pesnikov in umetnikov! Saj bi nam v iskanju gmotnih zelišč otrpnile roke, da ne bi mogli več segati za zvezdami, saj bi nam tudi udobna stanovanja postala siromašna, in bi naša kupčijska duša ne zatrepetela več ob dotiku Ljubezni, Dobrote, Lepote, teh poslank od Boga, ki jim slavo prepeva pevec pozemski. O, zato naj gre v skladu iskanje zemlje našim potepuškim nomadskim nogam, osvajanje torišča našim delavnim rokam, pa - uglašanje naših src na isto struno slovenskega čustvovanja! Duh je, ki oživlja in veje, koder hoče: zato naj nas ne motijo bodoče razsežnosti krajev - o, zemlja je okrogla! - pesem naj bo, ki bo govorila en jezik vsem za vse kraje: jezik o naši slovenski domovini, o naši bolečini ob tisočih in desettisočih mrtvih, o načem trpljenju pod nebom domačim in tujim; o bolečini stisnjenih ust doma in bolečini vpijočega krika v širokem svetu; o veri njih, ki umirajo v ječah, na suženjskem delu in v neprespanih nočeh, pričakujočih aretacij; in o veri nas, ki na poti v neznano verujemo, da bomo prišli nazaj v znan kraj svoje mladosti; o, upanju, ki je smisel življenja umirajočim in tavajočim, in o Bogu, ki je nam vsem skupen in Eden; naš Stvarnik in naš Tolažnik, naša Usoda in naš končni Osvobodilec in Plačnik...

O, razsežna je struna slovenske lire, kot je razsežna melodija slovenskih src v Bolečini, Upanju in Veri; globoka, kakor so globoke kraške jame, naša svetišča najgloblji zakladov, najgloblje vsajeno seme naše razkošne bodočnosti; visoka, kakor je do zvezda napeto naše hrepenenje in naš klic po Usmiljenju, po Sočutju in Ljubezni; in silna naj bo v zvokih, kakor je silno naše prepričanje, da bo naša strnitev v duhu preko vseh meja in svetov pripeljala tudi nas vse do nove združitve z Narodom na tisočletnih tleh naših borb, in naših zmag v Bogu!

Slovenska emigrantska poezija se v naših taboriščih in med pesniki, razstresenimi po italijanskih ravninah in tirolskih hribih, šele rojeva. Ni se povzpela na Mickiewiczevske višine in v pomembnost klasične poljske emigrantske poezije iz polovice prejšnjega stoletja, toda tu je, živi, skromno detece še, povito v strah in negotovost, pa tudi ovirano po stoterih zaprekah... Naše dete je, skuša govoriti z našim jezikom, da, tudi že poje, poje, slika nebo in pokrajino, kjer je dano srcu tožiti po domovini, slutiti bodočnost in se sprevažati s krilatimi sanjami po svetu in domu... O dviga se naša emigrantska poezija, dobiva krila, skuša v brezmejnost - pa čeprav ji krila tišči k zemlji, trdni zemlji naša še trša usoda, naša bol, naše počeno srce... Poezija mu je lek in varno zatočišče pred preganjanjem, mu je očiščujoča samota, mu je svetišče, kjer si naš bedni, pregnani in zapuščeni človek išče Boga za svojega zaupnika in se z njim na samem pomenjkuje o sebi in narodu... Naši pesniki se zdaj čistijo vsega površnega, vsega umazanega, ki ga je bilo več kot preveč v domovini, stopajo v čistem soju nove ljubezni do Boga in bližnjega. V njih srcih se rojeva nov svet, s katerim bi radi prečistili domovino in jo dvignili v novo luč prečiščene Ljubezni. Naša emigrantska poezija postaja - svečeniška...

Ni to slučaj. Odtrganost od domovine vzbuja v srcih zavest nestalnosti, neprivezanosti nikjer, samo v eni sami točki, v kateri se človeška duša čuti priklenjena na trdno obal: v Bogu. In končno: ali nismo tudi prav radi priznanja Njega šli v svet in tujino, da ga prinesemo nazaj? Zato bo On šel z našo poezijo, kamor koli bomo zavili na zmedenih potih nemarkiranih odisejad: razdeljeno po mejah in svetovih. Celo Edino, Lepo in Dobro in Človečansko, pa čeprav bo taka živela samo v naši duši. Toda od mleka naše poezije bo živela tudi v takem našem koprnenju, bo rastla in se razvijala in pela, dokler bo v naših srcih krvi in življenja, boli in veselja, upanja in vere. O, in naše srce je vztrajno, vztrajno prav do smrti...

A smrt je še tako daleč, čeprav bi nas svet rad prepričal, da smo že stopili na njen brod...

Ne, optimizem je v nas tudi na teh naših odisejadah, ki nam obetajo odkriti nove svetove, optimizem, pa čeprav tožimo o tragedijah preteklosti, o mukah in smrtih, ki so naše stalne družice in jočejo ob nas kot pogrebne naricalke že dve leti in ne mislijo še sneti svojih črnih mrtvaških rut... Ne, ta žalost

bo šla z nami do vseh koncev sveta, ne bomo sneli z naše poezije zastav bridkosti, dokler ne bomo dvignili naših mrtvih in jih postavili v sončno luč slave in neumrljivega spomina. Žalost bo naša spremljevalka na majavem brodu v nove svetove, Smrt naše ogledalo, kjer bomo vsako jutro videli nov obraz našega prijatelja in znanca in naših najbližjih sorodnikov... tudi očetje in bratje in matere in sestre in dekleta in birmanci nam bodo v tem ogledalu pokazali vsak dan novo lice, da jih ne bomo pozabili, do konca dni ne - Toda naša lira bo kljub temu pela upapolne melodije... Saj ne more drugače: toliko žrtev je palo v zemljo, da mora, mora iz nje zrasti cvetoče drevo Ljubezni in Svobode! Ta vera nam daje tudi na grobovih peti pesem slave in hvale in zmage: srečanje s smrtjo nas more voditi samo v vstajenje!...

Na poti k temu vstajenju pa bomo pojoče beležili vsako premikanje novega sonca, ki ni v vseh krajih zemlje enako in isto; vsak lesket zvezde, ki bo stalno svetila nad našo domovino, toda obračala k nam vedno drugačno lice: zdaj smehljajoče se in vabeče, zdaj krvavo in tožeče, zdaj se bo razžarela kot vihrajoč mlaj, postavljen v naše slavnostno pričakovanje, zdaj bo spustila svoje blede žarke kot vrba žalujka nad pozabljen grob; sklanjali se bomo s krova svoje barke v morje, merili njega globino, šteli mavrico barv in govorili z ribo, ki je pravkar priplula s tržaške luke, kjer je lovila olupke pomaranče, ki jo je slovenski paglavec vrgel v nam ukradene vode... Peli bomo pesmi predmestij velemest, v katerih bomo sami izginjali kot strežniki dvigal, ki nas bodo iz njih beznic dvigali na najvišji nebotičnik pod same zvezde; v tujih zamorskih pristaniščih se bomo spominjali omreženih taborišč, ki so nas kot s stisnjene luke vrgle na široka morja z jadri, v katera se ujemajo vetrovi iz vseh štirih strani neba. Nebo pa bo eno samo - le oblaki na njem se bodo menjali, da bodo na njih počivale naše ptice, ki bodo letale kot neprestane selivke nazaj pod rodni napušč... Vse menjave časa in kraja in položaja bo zaznamovala naša pesem kot seizmograf našega izseljenstva, vsak pretres naj zaniha na naši liri, da ga bodo slišali tudi v domovini; in vsak nihaj iz domovine naj odmeva v naši duši kot resonančno dno jokajoče violinske strune...

Stopimo na barko in zaplujmo v pojoče vetrove skozi preteklost in sedanjost v bodočnost, na koncu katere stoji in nas čaka v trpljenju in beganju poveličana Domovina!

Mladčevski krog naše akademske mladine izdaja sedaj pričujočo prilogo "Novi dobi" in jo krščuje "Naša pesem". Pesem mladih beguncev, ki se sklanjajo nad svoje srce in jim roka piše po njihovem bitju in po navdihu misli, spočete v tujih nočeh. Begunski literarni reviji "Svet in dom", ki predstavlja najresnejšo literarno tvornost med nami, pesniškim zbirkam ebolskih pesnikov Jeruca "Pritaval sem" in Ljuba "Iz mojih temnih dni", graški zbirki Kovačiča "Romar na beli cesti", Kosovemu lienškemu sonetnemu vencu "Marija z nami je odšla na tuje", lienškim "Spominskim cvetom" in še in še drugim pesniškim izdajam, ki jih ne poznam... zdaj pridružuje svoje pesmi - deloma že objavljene po naših revijah (Svet in dom, Lipica, Misel, itd.) deloma novih -tudi ta mladi krog naše akademske mladine. S tem poudarja, da mu je umetnost prav tako važna sestavina naše slovenske skupnosti, kot vsako drugo javno udejstvovanje v motrivanju problemov sedanjosti in bodočnosti slovenskega naroda. Treba je rešiti poezijo pred njenim hlapčevskim opravilom v Domovini, potrebno je dati duška čustvom, ki so doma prepovedana, hočejo izraziti svoje občutke in misli na svoji novi romarski poti in povezati z nitmi poezije - z rožnatim vencem srčnih utripov - slovensko skupnost v duhu, ki mu ne motijo občevanja ne meje in svetovi.

Kakšna je ta poezija?

Ali je čas za nje oznako?

Kaj se da prerokovati iz nje?

Nič takega dokončnega nočemo tvegati.

Rodila se je ta mlada poezija in zdaj je tu - in mi jo sprejemamo z ljubeznijo. Toda uho in srce le nastavimo pesmi vsakterega izmed njih, in poskusimo dojeti nje melodije in čustvo in barvo.

JANKO: prvič se pojavlja ta pesnik v javnosti in reči moram, da je začetek dober. Ta realizem okolja, impresija in čustvenost ter močna končna poanta so odlike teh pesniških prvencev. "Pri nas doma je večno darovanje"... Kakšno perspektivo dobi na našem zgodovinskem ozadju ta čustveno impresionistični dožitek!

KOS VLADKO: je pristno sardenkovska natura: v njem se nam oživlja nov svečeniški pesnik Rome, pa ne samo Romae

aeternae, tudi socialnega obličja današnjega Rima, prav tako kakor pri Sardenku, ki je pesniško doživljal Romo sacro, pa opeval tudi cvetličarko, ki se prodaja, razkošje bogatih in bedo ubogih. Tudi Kos se zamika ob katakombah, gleda velemestni vrvež skozi šipe svojega stanovanja in se skuša vživeti v bedo sodbnega predmestja in velemestne pokvarjenosti. Pri vsem tem pa z rahlo čustvenostjo hrepeni po domu in se spominja dogodkov domače vojne kot da jih gleda za zavesami svečeniške melanholije. Njegova poezija je tipično duhovniška, toda ne v Medvedovem pojmovanju, temveč Sardenkovem in Voduškovem, ter je v tem smislu lepo nadaljevanje naše polstoletne tradicije. Nevarnost pri Kosu je prav ista kot pri Sardenku: njegova čustvenost ni eruptivna in dinamična, temveč je umirjena, melanholična, iz osebe prihajajoča v prigodniški predmet, v témo, kar grozi - zlasti pri socialnih podobah - da se razlezejo v sentimentalizem... Lepa je "Pomladna elegija"! Ali "Nekončani sonet"; ki ima še to zgodovinsko posebnost, da me spominja na Ušeničnikov "Repati sonet", ki ga je pred dobrimi 45 leti napisal v isti sami hiši v Rimu in ga objavil v "Domu in svetu". Tedaj "Repati...", sedaj "Prisekani..." kakor naša usoda: tedaj smo se bohotili v rasti in sili, zdaj pa smo okrnjeni na vseh popriščih, zakaj ne tudi v - sonetu?! Ena najboljših pesmi je gotovo "Negotovost", dočim "Nočne pravljice" spominjajo na Meška mehkobno čustvovanje. Kar je pri prejšnjem najmočnejše, to je - končna pesniška poanta, je pri Kosu najslabše: ta je smiselno močna, toda pesniško včasih skoro - banalna... To pride še odtod, ker pri Kosu svečeniški idealizem in socialni proletarski naturalizem še nista dobili skladnega izraza: v tem se šele išče in daje čustveno razglednične podobe, namesto eruptivnih slik iz njih samih ven. Čudim se pa, da ga je begunska usoda našega naroda razmeroma malo navdihnila, kar sem čutil že svoj čas pri izrazitem begunskem sonetnem vencu "Marija z nami je odšla na tuje"..., ki ima kljub naslovu tako malo res begunskega...

KOVAČIČ ERIK je izdal v Gradcu oz, v Spittalu skrbno opremljeno pesniško zbirko "Romar na beli cesti" in iz nje so vzete tudi pesmi, ki so uvrščene v ta zbornik. Kljub lahkoti pesnjenja pri Kovačiču pogrešamo močnejše osebnosti, izrazitosti kot tudi pri ebolskih pesnikih: človek prebere zbirko, ki z lahkoto teče, nobena pesem pa mu ne ostane v spominu kot nekaj posebnega, enkratnega, novega, ne vsebinsko ne obli-

kovno, to se pravi - metaforično. Kovačič gradi s starim pesniškim jezikom, gre mu bolj za vsebinski poudarek kakor pesniški. Prepričan sem pa, da bodo njegovi soneti v izboru, kakor so tu, vplivali močneje kakor v zbirki, kjer jih enoličnosti forme in razpoloženja ubija. Čustva niso silna in eruptivna in ne edinstvena, v tem zelo sliči Kosovemu ustvarjanju, zbirka vpliva enolično, v ljubezenskih pesmih celo naivno z romantično sentimentalnostjo Trnjulčic, toda v religioznih sonetih se dviga in se tam njegova pesem približuje Balantičevi, ne samo po motivnosti, temveč tudi po melodiji; v pesniški metaforiki pa ga niti malo ne doseza. V tem je različen od Jeruca, ki hoče slediti Balantiču prav po tej artistični plati, pa zaradi tega pada v notranjo vsebinsko neskladje in nelogičnost. Pri Kovačiču je čustvovanje preprosto; toda iskreno. "Romar na beli cesti" je izraz za našo mlado duhovno čisto generacijo, ki gre naravnost po romarski poti, beli poti v tujino, da prinese odrešenje v zamedena pota domačega razvrata... "Begunski sveti večer" kaže, da ima Kovačič pred sabo še razvoj, ki ga iz mirnih kolesnic soneta prenesel v razmah. Ta pesem je ena dobrih slovenskih begunskih deklamovank in najbolj svojska v njegovi zbirki.

VALENTIN FR. BAZILIJ, O.F.M.: z njim se uveljavlja v naši zbirki tirolska motivnost - in naša povezanost z begunsko družino onstran novih, med nas postavljenih mej. Fr. Bazilij stoji še vse preveč pod vplivom didaktične poezije raznih pesnikov s čustvenimi deminutivi, toda občutja mu ne manjka in tudi ne pesniškega prijema. Če je sedaj še pod vplivi Gregorčiča in Jenka, ga bo življenje samo postavilo pred lastno problematiko: če sta "Tirolskim goram" in " Večerna" izraz te stare motivnosti, povedanih za nov čas, sta "Spoved" in "Nocturnus" že dobri pesmi, novi in njegovi. Le ne didaktike in razvlečenega opisovanja ter sentimentalnosti, temveč novih doživetij in nove izraznosti!

ŠPELCA - Samo tri pesmi nam je poslala naša ženska pesnica - pa smo jih veseli. Pesmi so močne in tako iskreno ženske, pa naše iz sedanjega časa, da skoro lahko rečemo, da je ta pesnica zajela bolečino naših src močneje kakor drugi pesniki. Vidi se, da je doživela v svojem srcu trpkost ločitve od brata, toda še vse hujše - smrt svojega srca... Kakšna tragika je v pesmi "Moj gost", ki jemlje motiv iz Prešernovega "Kragulja"!

In kako ženska misel na - srce: vrt - poln krizantem... Pesmi spadajo med najzanimivejše v tej zbirki.

VALIANT ima izrazito svojske pesmi in po tem se vidi njegova individualnost. Išče svojo formo, še bolj pa svoj lastni izraz in svojo prispodobo. V tem je njegova moč in pa v slikovitosti njegovih pastelov. Lahko tudi rečemo - morskih akvarelov. Ni v njegovi pesmi pridigarskih misli, je v njem občutje begunskih obmorskih taborišč, je v njem to italijansko nebo in ladje in ptiči, ki lete v domačo stran... Svoj čas je Stanko Vuk pel tržaška razpoloženja. Morda morje vpliva enako na čustvovanje različnih ljudi? Valiantove impresije so močna poezija, barvita, svojska - Jenkovi "Obrazi" v obliki današnjega modernega občutja, kljub vsemu izrazito begunskega:

Ves votel in lahek
kot prhka sipina
sem danes; tujina
je brez pristanišča
za misel v viharjih...

ali:

Že dolgo umiram
po gajih borov,
krog tujih dvorov
pod krono polkrožnih
pinij otožnih...

Pa ne dojema samo razpoloženja vidnega sveta predmetnosti pokrajine, temveč tudi razpoloženja časa, kakor se kaže v "Noči", a še bolj v "V obraz gledam času". Škoda le, da je v teh pesmih, h katerim štejem tudi "Ressurecturis", v zadnji poanti ne vzdrži pesniške sile prejšnjega opisa, ter se pesem izgubi kot v pesku - v prozni misli... "Ressurecturis" je v glavnem najboljši pesniški spomenik našim vojakom, v pokopanih kraških jamah... Toda v celoti ostane naš Murn: impresionist naših nomadskih postojank, slikar, ki išče novih besednih barv in jih tudi najde za naša nova emigrantska čustva. Je pesnik, na katerega zidam v tej emigraciji največ, ne v tem smislu, da bi nam največ povedal, ne - morda naj-

manj, toda največ naslikal, narisal, - ne zapel, temveč - izrazil... s kistom besede in čistostjo čustvovanja... To pa je poezija...

VODEB RAFKO je drugače usmerjen, pa kakor Valiant tudi on budi upanje, zlasti ko njegova krepka misel že dobiva tudi barvo in poanto, dasi se lovi med vplivom Kocbekovim ("Jesenske pesmi") in Vodnikovim ("Samotna pesem"). Ko bo prebolel vplive in šel vase in v svoj svet, kakor je v nekaterih "Jesenskih pesmih", zlasti pa v "Materi" in še bolj v "Novomašniku", bo njegova pesem močna, predvsem še, če bo skušal biti tudi figurativno ustvarjajoč. Njegove pesmi so že zdaj med izrazitejšimi v tej antologiji.

Skušali smo označiti samo s par besedami sotrudnike tega izbora, s katerim stopa akademska mladina pred slovensko emigracijsko javnost. Tradicija dijaških pesniških zbornikov se tako obnavlja. Za sedaj je pripovedništvo prihranjeno za drugič. Zanimivo je, da v emigraciji bolj uspeva poezija kakor proza. To je znak mladosti. In ti fantje so mladi. Imajo srce in čustva. Pa tudi že polet. In vero. Mnogo vere - v narod in v Boga. Po tem se ta poezija loči od one, ki jo uradni materializem propagira v Domovini in je dekla Sovraštva. Tu pa vlada Ljubezen in - Svoboda! Naša poezija naj bo glasnica Ljubezni in Svobode, pa čeprav nastaja kot žrtev Sovraštva in Nesvobodnosti. Nad sedaj strogo omejeno in opredeljeno "ljudstvo", postavlja Narod, pred "razred in silo progresa" - Boga, molitev. V tem ima naša pesem svoj posebni smisel in poslanstvo. Kako ga bo izpolnila in kaj bo zrastlo iz teh obetajočih začetkov, bomo videli kasneje. Slutim preporod katoliške pesmi kot jo je doživel v ognju Balantič in potrdil v smrti Velikonja. V njunih imenih se zbira mladi pisateljski rod v Svetu in domu, ona dva naj bosta geslo in zgled tudi naši pišoči akademski mladini. Zdi se mi, da stojimo v podobnem položaju kot je stala "Zora" v času tik pred velikim zagonom v letih 1912-14: posledica istega je bil obnovljeni Dom in svet. Zakaj naj nam ne bi bilo dano, po tem zagonu, kot ga je čutiti, med mladimi silami naše emigracije, napolniti z novo snovnostjo Svet in dom, ustvarjati našo literaturo ter se z njo v polnem razmahu vrniti domov, da z njo preobrnemo sedanje lice pišočega slovenstva? To naj bi bila tista "nova doba", kamor je usmerjena vsa delavnost naše akademske mladine, in kamor hoče ta rod pripeljati kot njeno sooblikovalko in kot njeno pojoče srce tudi svojo pesem, ki naj bo -naša pesem bodočnosti!

Prve piščalke pojo -

Naša emigracija je kot velika prazna cerkev -

naša pesem naj bodo naše orgle v njej, iz njih naj se čuje jokajoči glas Jeremijevih citer in slaveče prebiranje Davidovih harf, romarske pesmi prošnjih procesij in veličastno bučanje žegnanskih velikih maš, ko bomo z vsemi registri zapeli himno Vstajenju Vere, Duha in Naroda...

Prve piščalke že pojo...

Kamor gremo, gremo s pesmijo...

Janez
(Tine Debeljak)

JANKO

MOJ DOM

Moj dom so štiri mehke stene, pod močan,
v njem luč, toplota, kakor sončni dan;
po mednih hruškah, grozdju vonj sladak,
v gorice okno uprto, v hódnik prag.

Trije smo notri: Bog, moj angel, jaz.
Prijetno nam mineva vsak dan čas.
Radosti dosti - saj nas je sam smeh,
sam človek težje se smeji ko v treh.

Priznati moram: meni je najbolje:
Onádva vsako noč skrbno nad mano bdita,
jaz pa se v sanjah zlatih vozim tja do svita.

MOLITEV

Zdaj mislim mnogo nate, Marija.
Zemlja je vlažna od joka nebes,
na golih kostanjih gnezdijo razpoke,
goré so pokrite z brokatom zaves.
Advent prihaja v mesto, Marija.

Srcé je polno slutenj veselih,
advent prihaja v dušo, Marija.

Prosim, prižgi mi prav dosti luči!
Da Jezušček vedno ostane pri meni,
da v srcu zvonilo bo Božič vse dni.

OTROKOVA MOLITEV

Ljubi Jezušček v nebesih,
pridi k meni spat nocoj!
Še je prostor tu v baraki,
teta Manca spi z menoj.

Mamico so zjutraj dali
v črno ozko posteljco.
Nič ni rekla, veš, od včeraj
spančka, da ji bolje bo.

Ali bratec Vinko dela
ptičev zame kaj z lesa?
V maju šel je proč s soldati...
Ali je že zdaj doma?

Dobri Jezušček v nebesih,
pridi kmalu, kmalu spat!
Veš, drugače te stražarji
ne pustijo več do vrat.

MOJI ZLATI MAMICI

Ali veš, da vsako noč
mesec strehe briše?
Na odejo zlat obroč
prav do zore riše.

Ali veš, da sto stvari
na ljubezen čaka?
Ura na omarici
mirno tikataka.

Gledam zvezde, štejem čas.
Ti še vedno šivaš.
Tih in lep je Tvoj obraz.
Dolgo ne počivaš!

Moj poljubček, mamica!
Da boš z njim zaspala.
Pravkar, kot pri nas doma,
ura je obstala.

HREPENENJE

Pri nas doma bo kmalu spet pomlad.
Na vrtu pel v sopranu bo strnad
o soncu in ljubezni.

Pod grmi se vijolice odpro,
drget življenja vzvalovi zemljo
na tihih, dolgih njivah.
In vsak večer poljub ji da nebo,
še preden sanje pridejo z nočjo,
še preden se zamakne.

Pri nas doma bo kmalu spet pomlad.
In mati stala bo kraj vrtnih vrat,
bo spet čakala name.

POMLADNE ELEGIJE

Pred dnevi so poslali pismo z doma...
Da zdaj pomlad že res čez polja roma
in da potresa zvončke ob poteh.
Ob vodi so že mačice vzbrstele,
po travniških mlakužah spet začele
so žabe peti v bisernih nočeh.

V gorah diši, stezé so v soncu bele.
Pred hišo našo brenkajo čebele.

Viharji včasih na vrheh bučijo,
in hudourniki s strmin drvijo,
v gozdovih se razlega divji krik.
In tu in tam si mlini klopotajo,
oblaki nad drogovi žic veljajo,
splavarje na vodah pa spremlja vik.

Čez mesec dni - Gospodovo vstajenje!
Morda to leto tiho bo zvonjenje.
Še ni doma pri vseh od smrti vstal...
"Zvečer, ko vsi zaspe - mi piše mati -
klečim pred njo, ki žalostna je Mati -
da kamen v srcu lažji bi postal.-"

E. KOVAČIČ

ROMAR NA BELI CESTI

Po beli cesti je lepo hoditi,
po cesti mimo gozda in polja
in če srce bridkosti se ti vda,
skrbi vse moreš cesti prepustiti.

Če hodiš v svet, vse moraš pozabiti,
preteklost in bridkost, da poigra
ti vetrc v strune lastnega srca,
poti ne moreš prave več zgrešiti.

Kot romar sem, pred njim je svet odprt,
in v Tvojem varstvu, Večni, svet je vrt,
kjer ne zaplete mu skušnjave mreža.

Če Ti si z mano, česa se bojim,
če Ti si z mano, kaj naj še skrbim,
saj je zadosti dnevu lastna teža!

SPOMIN

Bila mi ljuba je nekoč igrača.
Gradil železnice sem, peljal vlake,
postavljal sem svinčene si vojake
in streha krila me je še domača.

K igračam vedno se spomin povrača,
ko sem gradil si majhne vrtiljake,
gradove si postavljal nad oblake.
Za god mi zadišala je pogača.

A danes krije me viharna noč,
popotnik beden sem na tujih tleh,
popotnik, ki sam sebi si pojoč

ustvarja pesem o nekdanjih dneh,
ustvarja pesem, v duhu zemljo zroč,
ki mu je vzeta, kot bi storil greh.

ZBOGOM

Dejal sem: "Zbogom", sestra, ti nekoč:
odšel sem v svet in kot deseti brat
zdaj grem na tuje dom si poiskat,
ker dom viharna še zagrinja noč.

Dejal sem: "Zbogom", v srcu pa pekoč
se vžgal je plamen, v njem nič več ni nad,
zamrl smeh je in čeprav sem mlad,
šibi od teže se že moja moč.

Dejal sem: "Zbogom" ti, a ti z menoj
trenutek danes rada bi prebila,
besedo bi z menoj spregovorila.

"Kako imaš se, brat?" bi povprašala.
"Daj, da bom posteljo ti spet postlala,
da boš sladko v tujini spal nocoj!"

BEGUNSKI SVETI VEČER

Zvezde žare nocoj v sveto noč
takó kot nekoč,
a v dušah nam spi
spomin davnih dni...
Kje si domovina?

Svetló žari nocoj spomin v očeh
na tujih tleh,
nocoj nam v srcu žari vsa domovina.

Marija - begunka je z nami,
prišla k nam je z Brezij, Višarij
in s Ptujske in Svete goré
in z Záplaza, Gospe svéte.
Saj v Tebe, Mati, edino
trdno v bridkosti zaupamo vsi.

CERKEV SV. JUSTINA

Kot golobica bela vrh slemena
stojiš na skali, pod teboj dolina...
Oj, cerkvica preljuba, St. Justina!

Ko v jutru lahnih te meglic koprena
odeva v svilo, stkano nad prepadi,
podobna se mi zdiš nevesti mladi.

Budiš me iz spominov, ko edini
tvoj zvon-sirota milo plaka z line
in glas njegov za širnim gozdom gine.

In kadar stopim, skrušen v bolečini,
v tvoj tihi hram, pred božji prestol zlati:
tedaj me potolažiš kakor mati...

Naj Bog povrne, cerkvica ti bela!
Kot živo v meni diha domovina,
ne bom pozabil nate, St. Justina.

VEČER V APENINIH

Zvečer Apenini
modro gorijo,
noč gre kot plima
navzgor po dolini.

Z zobate fasade
luči gorijo,
cesta razbita
visi čez prepade.

Na beli obali
nuni sedita,
v tihem pomenku
dve črni korali.

Svetloba odhaja
v zvezdno obzorje,
noč ob spominih
pri meni ostaja.

NOČ

I

Noč frfota
v viharnih temotah
z dušami po samotah,
bridkost
gre kot jeklen most
z zemljo v nebo.

Kot plohast dež
ta čas
me žalost bije
v obraz.
Kot stolp stojim
v senco skrit,
v mraz zavit -
molčim.

NOČ

II

Jate ptic
skozi noč
na sever lete.
Njihov klic
jokajoč
trpi skozi teme.

Veter vrši
skoz oljčni gaj,
pesem drobi
v piščal čuvaj.
Čez mraz Oriona
borečih oblakov
sence se pno -
pomlad na njih jezdi
viharnih korakov
v razbito nebo.

RESSURECTURIS

Sedemkrat je zapečatil
samoto grobov
molk sveta,
da v miru spite -
kje - kdo ve?

Mrtvi, vaš mir obogatil
je tla domačij,
prst polja,
ker v nje drobite prah kosti.

Mrtvi, vaš mir je okrasil
otrokom nasmeh,
da zvoni,
kjer vi ležite
kot s srebra.

V samotah vas smrt je vzljubila,
nedolžne vas je odrešila,
ko v mrtvaškem potu na čelih
viseli na križih v krdelih,
odsekanih rok in sežganih
in slepih oči, opljuvani,
v bolestih, z ubitimi čuti
zaspali ste v jamah zasuti.

Tisto uro ni nebo otemnelo,
v mraku kraških brezen ni zabobnelo,
svetih nobeden ni vstal.
Judež Iškarijot z vrvjo
ni obesil
v obupu se na drevo,
zastor naše usode
se ni še razklal
od vrha do tal.

Vaš prah je v žilah izvirov pojočih -
v zemlje plodovih -
v domačih vetrovih -
v logih cvetočih -
v sončni luči -
vaš prah bo vstal
na dan sodbe,
ko bo Gospod zamajal
nebo in zemljo
ob trobentah angelske godbe.

Takrat bo razsodil o delih
in luč vžgal v očeh oslepelih,
zacelil bo nežno vse rane
in sklepe spojil razdejane,
odprl bo skupne grobove,
vas v slovo sprejel za sinove.

V tesnobni samoti noči
ob dragih obrazi vasujejo,
z nasmehom živo kot nekdaj
se v miru z menoj pomenkujejo.

Več tisoč in tisoč v krdelu
mučenci v nebeškem življenju -
močnejši kot prej so na delu,
bede nad narodom svojim v trpljenju.

JESENSKE PESMI

1938

Zdaj mirna slast zorenja nas opaja.
Koruza rumeni, medi že ajda,
v svoj težki sen zamaknjena je brajda.
V mehko ubranost sonce barve spaja.

Očetu je med lehami zastal korak;
na plast otave je ves truden sel.
Toplo se dedu je obraz razvnel:
kako mu teče, teče med v uljnjak!

Vsa zrelost zemlje nam v naročje pada.
Izpili bomo sončni vonj sadov
in kakor ptice, trudne od vetrov,
utonili v dobro luč zapada.

1939

Prek polja pesem brona je zavpila.
Topoli v čudni grozi trepetajo,
ljudje molitve vdano šepetajo.
Krvava luč je zemljo poljubila.

Ko zrelo jabolko dehti večer.
Življenja plamen je do néba segel.
Drhtečim žarkom bi v objem rad legel
in utonil z njimi tja v brezmejni mir.

Doma ste zdaj že vse pod streho vzeli.
Si truden, oče? - V hramu mošt kipi!
Se mati preje tiho veseli,
ko bodo spet spomini oživeli.

1940

Joj, vse poti so z listjem že nastlane,
korak se zgublja v tem svinčenem miru.
Zdaj so vse misli čudno razvihrane:
življenja krog se vrača zopet k viru.

V vrhovih golih veter tiho joče,
ob veje udarja kakor plat zvona.
Kaj res nam že obsodbo pišeš, Oče?
Kako smo plašni, stisnjeni ob tla...!

1941

V zorenju padajočega večera,
zvenenje bridkih ur zamira
med vrti belimi potihoma...

O zarja rožna, krščena s krvjo!
Nekdo tam z ranjeno roko
oči zakrije vzdihoma...

1942

Kje so dalje,
svetle dalje,
kjer mi pela je mladost?

Kje so rože,
dobre rože,
nagelj s cveti kakor grozd?

Pali smrtni so mrakovi,
noč čez duše plapola,
pali smrtni so mrazovi,
nagelj kakor kri kaplja...

Kaj v vrhovih,
kaj v gozdovih
z vihro kakor strah divja?

Ah, ne vprašaj: smrt se pelje,
listje na krvav mah stelje...

Kdo je kriknil,
kdo je niknil
sred domačega polja?

Oče?... Mati?... Sestre?... Brati?...
Ah, ne morem jih razbrati:
čez požgano beže njivo -

Kam?... Kje so?...

- Vse sivo... sivo...

MATERI

Tvoj zadnji blagoslov nad mano čuje.
kako ti roka je takrat drhtela!
In tisti tvoj pogled... kot bi umela,
da me ne vrnejo več dalje tuje.

Potem bilo pri vas je vedno huje.
Selili so... in domačija bela
kot jaz tvoj zadnji je pozdrav sprejela.
V tujini tvoja zdaj bridkost samuje.

Ne joči, mati! Saj veš: v boli vsaki
nam dobra lučka sveti hrepeneča;
glej nebes: v zlat večer hité oblaki!

Življenje naše dogori ko sveča
in če ne najdejo se več koraki,
te v božjem srcu moja misel sreča.

SAMOTNA PESEM

Nikogar več ne čaka
v meni Tvoja tihota.
Vsi so odšli.
V večeru gori
bridko razcvetena samota.

Od vseh zapuščen sem v žalosti
ko Tvoje solze v Getzemani.

Le Marija bo še prišla,
Prežalostna,
in se nadme sklonila.

Njen obraz bo ves bel
ko bom pod oljkami dolgo, dolgo ihtel
v rob Njenega krila.

KRITIKE

DR. IVAN SEDEJ

OB OTVORITVI LIKOVNE RAZSTAVE SKA

Likovna umetnost v slovenski diaspori, posebno v Argentini, je imela podobno funkcijo kot literatura, vendar se je zaradi bistvenih razlik v orodju izražanja, v jeziku, ki je lasten posameznim umetnostnim zvrstem, znašla v mnogo težjih razmerah kot poezija, esejistika ali umetniška proza. O teh razmerjih na najbolj neposreden način pričajo opusi in tudi tragične usode posameznih ustvarjalcev. Vzemimo nemirnega kiparja Franceta Goršeta, ki je po usodnem maju 1945, med Trstom, Severno Ameriko in nazadnje Koroško, iskal ideal, ki se mu je zapisal v začetku tridesetih let. Takrat je namreč oblikoval, pod vplivom velikega učitelja Meštrovića, lastni, recimo mu slovenski likovni izraz. Za njegov predvojni opus v Ljubljani pa vemo, da je bil najbolj izčiščen, pomenljiv in slovenski takrat, kadar se je prepustil kiparskemu nagonu in čisti likovni problematiki. Naj gre za sijajno Evo, za Plesni par ali za Počivajočo deklico, inovativno iskanje sodobnega plastičnega izraza je kot samoumevno kvaliteto rodilo tudi kvalitetne regionalne (lahko tudi nacionalne) poudarke, ki se jih v vsej pomenljivosti zavedamo šele danes. Zato lahko tudi razumemo njegovo notranje trpljenje in ustvarjalne dileme v obdobjih, ko je živel z izruvanimi koreninami in ko je hotel z vsem srcem in poln hrepenenja poustvariti in podoživeti izgubljeno Domovino.

Navidez čisto drugačna so bila argentinska iskanja Bare Remec, ki se je osamljena, brez upa na razumevanje širšega okolja poglabljala v svet likovnih arhetipov in ameriške indijanske preteklosti. Njene najboljše stvaritve kažejo, da je doživljala svoje slovenstvo in svoje umetniško poslanstvo brez obremenitev. Specifični likovni izraz in likovne pobude je iskala v umetnosti, na rob sveta in eksistence potisnjenega ljudstva. V načinu likovnega razmišljanja in v njeni ljubezni do navidez eksotičnih form umetnosti andskih Indijancev, v izredni skoposti in čistosti simbolnega likovnega jezika, ja našla sredstvo za oblikovanje lastne likovne vizije, ki je bila najbolj slovenska, najbolj tragična takrat, ko je govorila z univerzalnim likovnim jezikom o

univerzalnih problemih. Zato so njene podobe pogosto zvenele kot glas vpijočega v puščavi, v prostoru, ki se je začel šele navajati na drugačno umetniško govorico. Ne glede na posledice pa je vrtala dalje in globlje, zato je njeno avtentično približevanje postmodernizmu in oblikovanje osebnih mitologij prehitelo čas.

Zaradi pošastno visokega zidu med Slovenci po svetu in matično Slovenijo, so se intelektualci zbrani v Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu z neverjetnim entuziazmom lotevali nalog, ki so po vseh socioloških in kulturoloških merilih neuresničljive. V skupnostih razstresenih po svetu so pomagali vzpostaviti kulturno infrastrukturo, kakršne nimajo niti vse države na našem planetu. Tako so veliko pozornost posvečali tudi likovni umetnosti, od začetniške vneme, ko so hoteli s slikami, ilustracijami in likovno opremo neposredno podpreti politično akcijo, iz zrelega obdobja, ko so likovno umetnost ocenjevali predvsem po njenih globokih notranjih zakonitostih. Navsezadnje pa so bili že med ustanovnimi člani SKA ljudje, ki so o likovni umetnosti vedeli marsikaj, omenimo le Marjana Marolta, Tineta Debeljaka, Baro Remec in Franceta Ahčina. Po drugi strani pa prav likovna umetnost zahteva mnogo širše ekonomsko in kulturno razvito ozadje, visoko kritično maso. Vseh teh pogojev seveda ni bilo. Zato se kot čudež pojavljajo imena in opusi, ki bi vzbujali spoštovanje tudi v mnogo večjih skupnostih.

Tragično iskanje korenin in krščansko ponižna drža Franceta Goršeta v dialogu s posamezniki, ki pač niso imeli sreče, da bi spoznali govorico resnične umetnosti, in samoosamitev Bare Remčeve pa nam z malce cinično distanco pričata, da so samosvoji likovni umetniki s trmastimi umetniškimi nazori doživljali enako usodo kot v domovini ali med velikimi narodi. Nekaj te tragične drže zasledimo v delih večine umetnikov, ki so ustvarjali v emigraciji in na nenavaden, samostojni način oblikovali tokove vzporedne... dogajanjem v domovini. Zmerni modernizem je še v italijanskih letih na visoki ravni uveljavila Bara Remec. Sočni kolorizem, kot se je na Slovenskem razvijal (tudi pod vtisom umetnosti A. G. Kosa) pa je v Argentini dobil svojega mojstra v delih G. I. Bukovca, slikarja s prirojenim občutkom za barvo, ki jo pojmuje skorajda kot kiparsko gradivo. Zamolkli temni toni in pritajene, na nenavaden način zmešane barve in vidne poteze s čopičem pričajo o Bukovčevem izrazito slikarskem načinu razmišljanja. Po drugi strani pa Bukovčevo slikarstvo nakazuje tudi drugi centralni problem "slovenske" likovne umetnosti v drugih domovinah - gre namreč za vprašanje zmernosti in tipajočega iskanja radikalnejšega likovnega izraza, ki celo v visokem esteticizmu in "abstraktnem" izrazu Rapotčeve umetnosti zveni kot nazorska dominanta. Kot vidimo v podobah Milana Volovška je zmernost tudi odlika in na neki način karakteristika umetnosti, ki je ohranila globoke notranje zveze z rodno deželo. V kategorijo zmernega slikanja slikovite stvarnosti sodijo tudi olja Marije

Ane Savinšek, ki je znala v svoja dela vtkati odseve nostalgičnih pariških vzdušij in radikalnejše modernistične stilizacije. Po drugi strani pa je SKA v Argentini razvila tudi pravo umetniško šolo, ki so jo vodili Marjan Marolt, Bara Remec, France Ahčin, Milan Volovšek... Zato Bukovčevi akvareli, postimpresionistična videnja svetlobe in sence v naravi, kot jo slika Tone Kržišnik ali pa občutljive podobe neskončnih argentinskih obzorij v likovnih vizijah Andreja Makeka, govore, da so se sicer samostojne osebnosti šolale v jasno profilirani šoli. Spet drugače doživljamo izčiščeno plastiko in občutljivo sporočilo kiparja Franceta Ahčina. Gre za oblikovalca kiparskih materialov, ki z nagonskim občutkom za ekspresivno obliko in diskretno izpoved, ustvarja nov svet v pretanjene, lirične izpovedi. Na svoj način nadaljuje iskanja in usmeritve, ki jih je zaslutil že v začetku svojega dela.

V tem kontekstu moramo dela razstavljalcev (kjer gre le za del umetniške populacije vseh rodov), označevati in vrednotiti hkrati kot likovni in kulturološki problem. Kipar in slikar Marjan Grum je živi dokaz, da slovenska likovna umetnost v Argentini tudi po sociološki plati zaseda vse prostore - saj gre za talentiranega ustvarjalca, ki živi v umetniški četrti v Buenos Airesu in zastopa izrazito bohemsko držo. Njegovo kiparstvo v varjenem železu pa pokriva prostor med inteligentno oblikovanimi spominki in ekspresivno, izrazno plastiko. Zavezanost figuri in socialna konotacija pa ga hkrati uvrščata med zmerne ustvarjalce.

Figuralika, spoštovanje likovnega izročila in notranja zavezanost narodni skupnosti so široko pojmovana podstat umetnosti, ki seveda ni namenjena le Slovencem. Vendar se omenjene sestavine in morda značilnosti, kažejo drugače v delih najmlajših umentikov, vzemimo slikarki sestri Marjetko in Andrejko Dolinar, ki iščeta svoj osebni izraz v postmodernistični estetiki in se vsaka po svoje oplajata v argentinski krajini in v evropski tradiciji.

DARKO ŠUŠTERŠIČ

RAZSTAVA ANDREJKE DOLINAR

Razstava olj Andrejke Dolinar v gornji dvorani Slovenske hiše, 12. novembra 1994 je bila nekaj posebnega. Gre za umetnico, ki si je pridobila priznanje izven naše skupnosti, tukaj v Argentini in tudi doma v Sloveniji. Njena umetnost ne izvira iz naše likovne tradicije, ne iz umetniške šole naše skupnosti, ne iz slovenske matične tradicije. A kljub temu je bilo njeno slikarstvo doma sprejeto brez posebnih težav kar se tiče razumevanja.

Kritika ji je bila zelo naklonjena in je sprejela dela z odobravanjem. Tako v slovenskih kakor v argentinskih publikacijah najdemo oglase in pohvalne komentarje o njenih razstavah.

V letu 86 sta poročala o umetnici Glas SKA in Svob. Slov.

Nato, leta 88, Prensa Bariloche in Río Negro.

1990 zasledimo poročilo o umetnici v moronski La Tribuna, in naslednje leto v buenosaireškem dnevniku La Nación.

Iz razstav v Sloveniji istega leta najdemo odmeve v matičnih časopisih kot Gorenjski Glas, mariborski Večer, Rodna Gruda, Dnevnik, in spet Gorenjski Glas.

V letu 92 zopet La Nación in Družina v št. 46.

V naslednjem letu 93 zasledimo poročila v slovenskem časopisju: Slovenec, Delo, Svob. Slov. in Slovenec, lani novembra.

Letos v jan. in febr. jo omenjajo štirikrat Slovenec in enkrat Delo.

Tudi razprave kritikov umetnosti poudarjajo kakovost slikarskih del Andrejke Dolinar. Zadet komentar Ivana Sedeja je citiran v katalogu današnje razstave. Isti kritik razmišlja o kulturnih dosežkih Slovencev v diaspori in ugotavlja, da je naša skupnost posvečala malo pozornosti likovni umetnosti. Gotovo mu ni znan pregled številnih razstav v okviru Kulturne akcije prav v tej dvorani, ali tudi izven tega okvira po krajevnih domovih in v argentinskih galerijah. Tej dolgi vrsti razstav se pridružuje današnja, prva samostojna, slikarice Andrejke Dolinar, katero sedaj otvarjamo.

Ivan Sedej razpravlja tudi o Ivanu Bukovcu in seveda tudi o Bari Remec, Ugotavlja nesporazum med aktualno kritiko in umetnostno zgodovino, ko pravi:

"Del piscev namreč meni, da bi smeli pisati le o tistih umetnikih, za katere menimo, da so najbolj "napredni". Vendar vzemimo kot primer slikarski opus Bare Remčeve, ki je več kot zanimiva že zato, ker ga nekateri kritiki sprejemajo kot samo po sebi umevno kvaliteto, drugi pa ga v celoti zavračajo. Prav zato bi moral poleg kritikov zanimati tudi umetnostne zgodovinarje, sociologe, etnologe pa tudi "čiste" zgodovinarje in še koga, saj gre za mnogoplastni pojav, za izziv vsem, ki brez predsodkov razmišljajo o skrivnostnih poteh ustvarjalnosti."

V odgovor temu izzivu ugotavljamo, da je med omenjenima slikaricama Baro in Andrejko pomembna generacijska razdalja. Medtem ko je Bara iskala odgovore bistveni problematiki umetnosti prve polovice stoletja, Andrejka, že v drugi polovici, sprejema izročilo in umetniško govorico, ki izvira iz iskanj vangvardističnih pionirjev našega stoletja. Ta umetnost je prelomila z renesančno lepoto, katere trodimenzionalna prostornost in perspektiva je diktatorsko zapirala vse poti ustvarjalnosti likovnikom. Bara je vztrajno iskala čisto svojo pot ven iz iluzionizma. Kakor drugi avantgardisti se je tudi ona obračala na kulture, poprej smatrane kot "primitivne". Picasso je prišel do svojega kubizma na podlagi kiparstva črne Afrike. Barin prelom z akademsko tradicijo in evropskim iluzionizmom se je začel že doma, pred in med vojno. Našla pa je svobodo in pravi polet ob spoznavanju andsko-indijanskih kultur. Ta Barina nova pot in njena odkritja pa niso vsem lahko razumljiva, ne tukaj in tudi ne doma.

Andrejka Dolinar sprejema že izdelano likovno govorico izvirajočo iz kubizma, ki je razširjena v našem času že po vsem svetu. Čeprav njena plastika izhaja iz tukajšnjih argentinskih krogov, je bila njena umetnost tudi doma dostopna in dobro sprejeta. A njen kubizem se v zadnjih slikah oddaljuje od poznanih načel te smeri; zmeraj bolj se poglablja v svojo osebno pot. Vsaka nova slika ima več prostora za osebna doživetja, za odkrivanja iz današnjega časa in iz ameriškega okolja.

Doba postmodernizma išče planetarno sintezo, utemeljeno na osebnih doživetjih umetnikov. Ta naj bi tvorila kulturo novega tisočletja. Ko bo ta čas dozorel bomo tudi Baro Remčevo čisto drugače razumeli.

Delo mladih umetnikov, med katerimi izstopa Andrejka Dolinar, je za nas bistveno važno, ker nam omogoča, da smo prisotni v teh odločilnih časih - ne samo pasivno, ampak kot protagonična kulturna skupina. Je pa važno, da spremljamo naše umetnike kot aktivna publika. Tudi nam je dana možnost, da se približamo njihovemu obzorju in odkritjem. A za to je nujno, da presežemo povprečnost lahke akademske ideje lepote in se poglobimo v nova doživetja in nova odkritja, ki nam jih nudi današnja umetnost.